

KƏMALƏ CƏFƏRZADƏ

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT

9

Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinfi üçün
“Təsviri incəsənət” fənni üzrə

DƏRSLİK

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
03.06.2016-cı il tarixli 369 №-li
əmri ilə təsdiq olunmuşdur.

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2016

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

“Yaz nəşriyyatı” MMC

Dərsliklə bağlı rəy, irad və təkliflərin yazneshr@mail.ru və derslik@edu.gov.az elektron ünvanlara göndərilməsi xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

**Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin,*
sözləri *Əhməd Cavadındır.***

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

İÇİNDƏKİLƏR

1. XX ƏSRİN TƏSVİRİ SƏNƏTİ

1-2.	Pol Sezann: kompozisiya, forma və rəng	8
3-4.	Pablo Pikasso: fərqli üslublarda işləyən rəssam	13
5.	Vasili Kandinski: abstrakt sənətdə axtarışlar	21
6.	Henri Spenser Mur: heykəltəraşlıqda təbiət fəlsəfəsi	27
7.	Pol Kli: rəngkarlıqda xətlərin hərəkəti	31
8.	Naum Qabo: heykəltəraşlıqda xətlərin həndəsəsi	35
9-10.	Salvador Dali: dahinin sürrealist kainatı	39
11.	Xuan Miro: realizmdən rəmzlərə	44
12.	Alberto Cakometti: heykəlin zərif silueti	49

2. AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ SƏNƏTİNDƏ MÜASİRLİYİN ƏKSI

13.	Mikayıl Useynov: memarlıqda konstruktivizmin prinsipləri	58
14.	Mircavad Mircavadov: miqyas, rəng və forma	63
15.	Ömər Eldarov: gözəllik və harmoniya	67
16.	Tahir Salahov: neft mövzusu	71
17.	Fazil Nəcəfov: insan təsvirində forma axtarışları	75
18.	Arif Hüseynov: Azərbaycan nağılı	79
19.	Fərhad Xəlilov: Abşeron motivləri	83
20.	Sakit Məmmədov: klassik və müasir üslubun sintezi	86

3. ƏTRAFIMIZDA OLAN RƏSSAM YARADICILIĞI

21.	Rəssam və teatr sənəti	94
22.	Rəsm əsərindən fotoşəklə qədər	100
23.	Fotoqrafiya və kompüter	106
24.	Rəssam və kino sənəti	110
25.	Animasiya sənəti	116
26.	Karikatura və şarj: şəkilli əhvalatlar	122
27.	Televiziya: rəssam və ekran	129

DƏRSLİKLƏ TANIŞLIQ

Dərslikdəki mövzular üzrə təlim materialları aşağıdakı ardıcılıqla verilmişdir:

1. **“İncəsənət haqqında dialoq”** və **“Xatırlayın”** – mövzuya maraq oyadan sual, şəkil, anlayışların çıxarılması əvvəllər qazanılmış biliklərə əsaslanır və aktiv fəaliyyətə cəlb edir.
2. **“Tanış olun”** – tədris materialı üzərində müstəqil iş və müzakirə üçün verilən məzmun. Burada təsviri sənətin tarixi, onun cəmiyyətdə rolu haqqında məlumatlar, müxtəlif sxem və cədvəllər əks olunur.
3. **“Görkəmli sənətkarlar”** – Azərbaycanın və dünyanın görkəmli təsviri sənət xadimlərinin həyat və yaradıcılığı ilə tanışlıq.
4. **“Təsviri sənət qalereyası”** – estetik münasibət bildirmək üçün Azərbaycan və dünya rəssamlarının qrafika, rəngkarlıq, heykəltəraşlıq və dekorativ-tətbiqi sənət əsərlərindən nümunələr.
5. **“Düşünün və izah edin”** – məzmunun mənimsənilməsinə xidmət göstərən və təfəkkürü fəallaşdırmaq üçün düşünməyə və izah etməyə vadar edən zəruri müzakirə sualları, fikirlər.
6. **“Bu maraqlıdır”** və **“Bilirsinizmi?”** – mövzu ilə bağlı, habelə dünyagörüşünü genişləndirməyə xidmət edən maraqlı faktlar və hadisələr öz əksini tapır.
7. **“Sənətkar məsləhəti”** – yeni üsul və vasitələrə, təcrübi və yaradıcı tapşırıqlarda əməl edilməsi vacib sayılan qaydalara dair tövsiyələr.
8. **“Sərbəst iş üçün tapşırıqlar”** – mövzu ilə bağlı nəzəri və təcrübi tapşırıqlar; yeni qazanılmış bacarıqların tətbiqi, onların izahı və rəsmin çəkilməsinə yardım edən təsvir ardıcılığı.
9. **“Müəyyən edin”** və **“Yaradıcı fəaliyyət”** – maraq və bacarığa görə seçim imkanı verən tapşırıqlar.
10. **“Özünü yoxlayın”** və **“Ümumiləşdirici tapşırıqlar”** – özünüqiymətləndirmə və qazanılmış nəticələri ümumiləşdirmək məqsədilə verilən sual və tapşırıqlar.

1

XX ƏSRİN TƏSVİRİ SƏNƏTİ

XX əsrin təsviri sənəti bir sıra cərəyan və üslublar əsasında inkişaf etmişdir: fovizm, kubizm, abstraksionizm, sürrealizm...

Lakin heç bir cərəyan bir-birindən yaranmamış, heç biri yenisinin formalaşmasına səbəb olmamış, heç biri təsviri sənəti bütövlükdə əhatə etməmişdir. Hər bir cərəyanın taleyi müxtəlif olsa da, onlar yalnız bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərməklə XX əsr təsviri sənətinin tarixini yaratmışdır.

İncəsənətə dair dialog

Postimpressionistlərin yaradıcılığında fərqli xüsusiyyətlər hansılar idi? Postimpressionizm cərəyanına hansı məşhur rəssamları aid edirlər?

Xatırlayın

Nəyə görə postimpressionist rəssamlar öz əsərlərində hər bir detallı reallıqdakı kimi deyil, ümumiləşdirərək verməyi üstün tuturdular?

Tanış olun

XX əsr təsviri sənətinin əsas səciyyəvi xüsusiyyətləri rəssam axtarışlarının çoxşaxəli və ziddiyyətli olması idi. Yeni forma və obraz axtarışları ilə seçilən fransız rəssamı Pol Sezann postimpressionizmin görkəmli nümayəndələrindən biridir. O, impressionistlərin sərgilərində iştirak etmiş, onların təsvir üslubundan çox şey öyrənmişdir. Lakin impressionistlərdən fərqli olaraq Sezann təsvirlərə ümumiləşdirici xarakter verməyə səy göstərirdi.

Təsviri sənət qalereyası

Pol Sezannın əsərlərində rəngin tərəvəti, formaların ümumiliyi

“Şaftahılar və armudlar”. 1880-ci illərin sonu. “Marna sahilı”. 1888. Ermitaj. Sankt-A.S.Puşkin adına Dövlət Təsviri Sənət Muzeyi. Peterburq, Rusiya

Sezann mənzərələr, portretlər, müxtəlif həyat səhnələri çəkirdi. Lakin onun yaradıcılıq prinsipləri natürmortlarda daha dolğun əks olunmuşdur. Rəssam sabit kompozisiyadakı **təmiz rəng**¹ ardıcılığının köməyi ilə təbiətin əzəmətinə və onun formalarının üzvi bütövlüyünü aydınlaşdırmağa çalışırdı.

¹Təmiz rəng – rəng dairəsindəki bütün əsas rənglər və onların çalarları.

Pol Sezann yaradıcılığını bir neçə mərhələyə bölmək olar.

ROMANTİK DÖVR (1860–1872)

Sezannın erkən yaradıcılığında tünd, dolğun qara rənglər üstünlük təşkil edirdi. Rəssam öz duyğu, hiss və bədbin fikirlərini ifadə etməyə cəhd göstərirdi. İlk zamanlar Sezann rəng, işıq, forma və yaxmalarla mükəmməl işləyə bilmədiyi üçün fikirlərini sona qədər ifadə etməkdə çətinlik çəkirdi. Onun həmin vaxtlar yaratdığı əsərlərdə deformasiyaya uğramış fiqurlar qeyri-sabit tarazlığı ilə fərqlənirdi.

“Piano çalan qız”. 1868. Rəssamın bacısı Mari və anasının portreti. Ermitaj. Sankt-Peterburq, Rusiya

İMPRESSIONİST DÖVR (1872–1879)

Bu dövrdə Sezann impressionistlərin yaradıcılığı ilə tanış olur, onun əsərlərində rəngin tərəvəti, keçidlərin yumşaqlığı hiss olunur. Bu dövr üçün işıq-hava mühitinin zərif keçidi və daha işıqlı rəng qamması xarakterikdir. Onun yaradıcılığında mənzərə və çiçəkli natürmortlar əsas janra çevrilir. Əşyaların yerləşməsi baxımından əsərlər də hələ qəliz deyil. Onlarda rəssamın öz bənzərsiz rəng çalarlarını – tünd göyümtül-mavi və sarımtıl-narıncının uyğunluğunu görmək mümkündür.

“Vazada gül dəstəsi”. 1873–1875. Ermitaj. Sankt-Peterburq, Rusiya

KONSTRUKTİV DÖVR (1879–1888)

Sezann yaradıcılığının kamilliyi ilə seçilən bu dövr sənətkarlıq zirvəsi olub iri formaların və ciddi kompozisiyaların harmonik uyğunluğu ilə fərqlənir. Bu onun rəngkarlığın dahi qurucularından biri olmasını şərtləndirmişdir. Sezann öz əsərlərində həndəsi formalardan daha çox istifadə edir və harmoniyanın məğzini vurğulayırdı.

“Alma, şaftalı, armud və üzüm”. 1879–1880. Ermitaj. Sankt-Peterburq, Rusiya

SİNTETİK DÖVR (1888–1899)

Bu dövrdə mənzərə və natürmort onu uydurma süjetlərdən daha çox cəlb edirdi. Sezannın natürmortları qəlizliyi, müxtəlifölçülü ləvazimat və meyvələrlə yüklənməsi ilə diqqət çəkir.

*“Parça və bardaq ilə natürmort”.
Təxminən 1899-cu il. Ermitaj.
Sankt-Peterburq, Rusiya*

ÖZ-ÖZÜNƏ ƏMƏLƏ GƏLƏN RƏNGKARLIQ DÖVRÜ (1900-cü illər)

Bu dövrdə rəssamın əsərlərinin kompozisiyası əvvəlcədən düşünülmür, bilavasitə iş prosesində öz-özünə peyda olur. Rəssamın cəsarətli sərt palitrasında lirik çalarlar görünməyə başlayır.

*“Mavi mənzərə”. 1900.
Ermitaj, Sankt-Peterburq, Rusiya*

Sezann dünyanı yeniləşdirməyi arzulayırdı. Rəssamı ətraf mühitin dinamikası, atmosferdə rəngin dəyişkənliyi, məkan planları maraqlandırmırdı. Əsərlərində dəqiq düz xətlərə az rast gəlinir: onlar gah qatlanır, gah da əyilir. Sezannın boyaları üç rəngin – yaşıl, mavi, noxudu (oxra) və eləcə də bəyaz rənglərin uyurlığıdır.

Bilirsinizmi?

Rəssamın öz natürmortlarında istifadə etdiyi əşyalar nə qeyri-adi, nə də təmtəraqlı idi. Zinət, bəzək əşyaları, zərif ipək onu cəlb etmirdi. O daha çox meyvə, tərəvəz, qab-qacaq çəkirdi. Pol Sezann natürmort janrında təxminən 200 əsər yaratmışdır.

Fransa təsviri sənətinin XIX əsrin əsas janrı olan mənzərədən tədricən imtina edərək natürmorta keçməsində, heç şübhəsiz, Sezannın böyük rolu olmuşdur.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

P. Cézanne

Pol Sezann,
(fr. *Paul Cézanne*)

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	19.01.1839 – 22.10.1906
Doğulduğu yer	Eks-an-Provans, Cənubi Fransa
Təhsili	Eks-an-Provansda bələdiyyə rəssamlıq məktəbi (1858–1860), Parisdə Süis Akademiyası (1861)
Üslub və texnika	postimpressionizm; rəngkarlıq
Əsərlərin mövzusu	mənzərə, natürlər, portret
Məşhur əsərləri	“Viktor Şokenin portreti” (1875), “Küçə boyunca evlər” (1881), “Estak körfəzi” (1886), “Qırmızı jiletli oğlan” (təxminən 1890), “Kart oynayanlar” (1890–1892), “İri şamağacı” (1892–1896), “Sent-Viktuar dağı” (1902–1904) və s.
Müdrək fikirləri	<i>Nə xətlər, nə də formalar mövcuddur, yalnız ziddiyyətlər var. Bu ziddiyyətlər qara və ağ deyil, rəng duyumu ilə əmələ gəlir. Forma çalarların dəqiq nisbəti ilə yaranır. Çalarlar harmonik və ardıcıl düzülərkən əsər öz-özünə yaranır.</i>

Pol Sezannın yaradıcılığı haqqında sayt:

<http://paulcezanne.tumblr.com/>

Bu maraqlıdır

Sezann özünün oxşar düzbucaqlı yaxma sistemi icad etmişdi: yaxma lövhənin diaqonalı üzrə yuxarı sağ küncdən aşağı sol küncə enir və bütün kətanı bürüyürdü. Zaman keçdikcə o, yaxmanın istiqamətini təkcə müxtəlif əsərlərdə deyil, həm də eyni əsərin müxtəlif hissələrində dəyişirdi. Amma hər sahənin içində yaxmanın eyni formanı saxlamasına və eyni paralel istiqamətdə yayılmasına ciddi diqqət yetirirdi. Yaxmanın bu cür yayılması Sezann rəngkarlığına parça, hətta xalça səthi ilə oxşarlıq, “Medan qəsri” kimi əsərlərə isə ritmik hərəkət hissi bəxş edir.

“Medan qəsri”. 1881.
Kunsthauz muzeyi. Sürix, İsveçrə

Düşünün və izah edin

Pol Sezannın fərqli olaraq postimpressionist üslubunda fəaliyyət göstərən hansı rəssam özünəməxsus yaxma sistemi yaratmışdı? O öz əsərlərində bunu necə əks etdirirdi?

Rəngkarlığa özünəməxsus baxış Sezannı müasirlərindən fərqləndirdi. O, XIX əsrin sonuna xas olan impressionizm üslubu ilə XX əsrin əvvəllərinin yeni bədii istiqaməti – **kubizm**² arasında körpü saldı. Təsviri sənətdə yeniliyin əsasını qoyan Sezannın rolu gələcək nəsillər tərəfindən layiqincə qiymətləndirildi.

Pol Sezann təkcə dahi kompozisiya deyil, həm də böyük kolorit ustası idi. Klassisizm və romantizm ənənələrini əsas götürən Sezann onları tam qovuşdurmaqla bütöv bir dövrü başa vurdu. Sonrakı nəsillər bu həqiqəti etiraf etdilər ki, Sezann sənət aləmində yeni yol açmışdır.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: pastel təbaşirlər, quaş, akvarel

Müəyyən edin

1. P.Sezannın müxtəlif yaradıcılıq dövrlərinin əsas xüsusiyyətləri hansılardır?

Yaradıcı fəaliyyət

2. P.Sezannın natürmortlarından birini təkrarlamağa çalışın.

Sənətkar məsləhəti

Sezannın əsərini təkrarlayarkən əvvəlcə onun sadə karandaşla eskizini çəkin. Masa, stul və qatlanmış parçanın yerlərini müəyyən edin. Meyvə və bardağı rəngləyərkən təmiz rənglərdən istifadə edin.

1. Karandaşla eskiz

2. Rəngləmə

3. P.Sezannın yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünü yoxlayın

- ✓ P.Sezannın əsərləri impressionistlərin əsərlərindən nə ilə fərqlənir?
- ✓ Təsviri sənətin inkişafında P.Sezannın rolu nədən ibarətdir?

²**Kubizm** (fr. cubisme, cube – kub) – XX əsrin əvvəllərində ilk nəhəng formalist cərəyan. Klassik incəsənətin böhran keçirməsi kubizmin yaranmasını şərtləndirmişdi. Rəssamlar naturanın əsasını sadə həndəsi formaların təşkil etdiyini əsas götürürdülər.

İncəsənətə dair dialog

Primitivizm üslubunda yaradılan əsərlər haqqında nə demək olar? Bu cərəyanın əsas ideyası nədən ibarət idi?

Xatırlayın

Əşyaların formalarının dəyişdirilməsi, onların sadələşdirilməsi, müxtəlif həndəsi fiqurlardan təşkil olunması hansı üsluba işarədir?

Tanış olun

Dünyanı həndəsi fiqur formaları vasitəsilə dərk edən primitivizm, əslində, elə kubizmdir. Bu cərəyanın mənbəyi öz əksini yalnız Pol Sezannın rəngkarlıq əsərlərində tapmamışdır. Kubizmin ən məşhur nümayəndələrindən biri dünya şöhrətli Pablo Pikassodur. O, müxtəlif həndəsi formaların birləşməsindən tamamilə yeni və qeyri-adi sənət əsərləri yaradırdı.

Pablo Pikassonun yaradıcılığı çox zəngindir. O, dünya təsviri sənət tarixinə kubizmin yaradıcısı kimi daxil olsa da, kubizm onun yaradıcılığındakı dövrlərdən birini (on ilini) təşkil edir.

Təsviri sənət qalereyası

Pikassonun əsərlərində sadə həndəsi formalar

“Yelpikli xanım”. 1907. Dövlət Ermitaj Muzeyi, Sankt-Peterburq, Rusiya

“Masada çörək və meyvə qabı”. 1909. Bazel Təsviri Sənət Muzeyinin kolleksiyası, İsveçrə

“Kraliça İzabo”. 1909. A.S. Puşkin adına Dövlət Təsviri Sənət Muzeyi, Moskva, Rusiya

Təsviri sənətin elə bir janrı yoxdur ki, Pikasso orada özünü sınaşsın. Onun əsərlərinin rəngkarlıq janrlarına bölünməsi tamamilə şərtidir. Rəssamın əsərləri janra görə deyil, onun yaradıcılığının bu və ya digər mərhələsini müəyyən edən üslub və rənglərin üstünlüyünə görə fərqlənir.

Ənənəvi olaraq Pikassonun yaradıcılığını 11 dövrə ayırmaq olar:

ERKƏN İLLƏR (1889–1901)

Balaca Pablo artıq üç yaşından rəsm çəkməyə həvəs göstərməyə başlayır. “Sarı pikador” Pikassonun öküz döyüşünün təəssüratı altında yağlı boya ilə çəkdiyi ilk rəsmlərindən biri hesab edilir.

“Sarı pikador”. 1889 (8 yaşında). Rəssamın oğlu Klod Pikassonun şəxsi kolleksiyası

MAVİ DÖVR (1901–1904)

1901-ci ilin payızında Pikasso öz fərdi üslubuna doğru sıçrayış edir. Həmin vaxtadək o, impressionistlərin istedadlı şagirdi və təqlidçisi olmuşdur. 1901-ci ildən mavi dövr başlayır.

“Ana və uşaq”. 1901 (20 yaşında). Foqqa Muzeyi, Harvard İncəsənət Muzeyi. ABŞ

ÇƏHRAYI DÖVR (1905–1906)

Çəhrayı dövrü çox zaman həm də sirk dövrü adlandırırlar. Pikassonun yeni rəngkarlığının sevimli motivlərindən biri sirk mövzusuudur. O, sonsuz sayda arlekin-təlxək və akrobatların şəkillərini çəkmişdir.

“Şar üzərində qızcığaz”. 1905 (24 yaşında). A.S. Puşkin adına Dövlət Təsviri Sənət Muzeyi. Moskva, Rusiya

AFRİKA DÖVRÜ (1907–1909)

Bu dövrdə Pikasso özü üçün arxaik (köhnə) Afrika incəsənətini kəşf edir və onu öz yaradıcılıq üslubuna uyğunlaşdırmaq zərurətini hiss edir. O, təsvir etdiyi əşyaların formasını sadələşdirməyə, onları monumental və ifadəli etməyə başlayır. Bu qısa dövrü bəzən “sezann-sayağı” adlandırırlar, çünki həmin vaxtlar Pikasso təsvirdə Sezann metodunu – formaları şar, silindr, konus formasınadək sadələşdirməyi sınayır. Afrika dövrü kubizmin “ixtirasına” gətirib çıxardı. “Avinyon qızları” Pikassonun kubizm üslubunda yaradılmış ilk əsəri sayılır.

“Avinyon qızları”. 1907 (26 yaşında). Müasir İncəsənət Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

ANALİTİK KUBİZM (1909–1912)

Analitik kubizm dövrü rəngkarlığının fərqli xüsusiyyətlərindən biri – **monoxrom**-luqdur¹. İkincisi, hər bir detalın dəqiq ifadəsindən imtina etməkdir. Digər fərqləndirici xüsusiyyət – kubizmdə perspektiv və onun qanunları yoxa çıxır. Nəyin təsvir edildiyini yalnız tək-tək detalların əlamətinə əsasən anlamaq olar. Pikasso onları “atribut” adlandırırdı. Rəssamlar dünyanın necə göründüyünü deyil, necə qurulduğunu öyrənmək və analiz – “təhlil” etmək istəyirdilər.

“Mandolinalı qız”. 1910 (29 yaşında). Müasir İncəsənət Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

SİNTETİK KUBİZM (1912–1917)

Kubizmin bu dövrü təsadüfən sintetik adlandırılmayıb. Pikasso öz dekorativ **kollaj**-larını² yaradaraq onları sanki “sintez edir”. Kompozisiyalar rəngli olur və dekorativləşir. Həmin dövrdə onun tablolarında şriftlər və tək-tək hərflər görünür.

“Masada meyvələrlə natürmort”. 1915 (34 yaşında). Kolumbus İncəsənət Muzeyi. ABŞ

¹**Monoxrom** (yun. – berrəngli) – bir rənglə işlənmiş; bir rəng daşıyan.

²**Kollaj** (fr. collage) – təsviri sənətdə üsul və texnika. Rəng və fakturaya görə fərqlənən hər hansı bir səth üzərinə yapışdırılmış müxtəlif materiallar.

KLASSİSİZM DÖVRÜ (1917–1925)

Klassisizm Pikassonun həyat və yaradıcılığında çox parlaq və zəngin dövrdür. O, on il ərzində altı rus balet quruluşunun bədii tərtibatında iştirak edib. Əhatəsindəki mühit – klassik balet, həm də Roma və bütünlükdə antik memarlıq klassikasının təsiri onun əsərlərinin üslubunu müəyyənləşdirmişdir. Pikasso klassikanın dərhal tanınan, lakin özünəməxsus və bənzərsiz variantını yaratmışdır.

*“Olqanın kreslodə portreti”. 1917 (36 yaşında).
Pikasso Muzeyi. Paris, Fransa*

SÜRREALİZM³ DÖVRÜ (1925–1937)

Həmin illərdə sürrealizm cərəyanı Pikassoya təsir göstərməyə başlayır. O, qadınların təsvir olunduğu bir neçə tablo çəkir və oradakı formaları yaradarkən kubizmin həndəsi tərzilə həyatı elementləri birləşdirir. O, Afrika heykəltəraşlığından aldığı təəssüratlarını kubizm və sürrealizm üsulları vasitəsilə uyğunlaşdıraraq heykəltəraşlıqla aktiv məşğul olmağa davam edir.

*“Qiraət”. 1932 (51 yaşında).
Pikasso Muzeyi. Paris, Fransa*

30-cu İLLƏRİN SONU və MÜHARİBƏ DÖVRÜ (1937–1945)

O, 1930-cu illərin sonunda, II Dünya müharibəsi ərəfəsində, eləcə də onun vətəni İspaniyanı bürümüş müharibə zamanı xeyli ağlayan qadın portreti çəkir.

*“Ağlayan qadın”. 1937 (56 yaşında).
Teyt qalereyası. London, Böyük Britaniya*

³**Sürrealizm** (fr. *surrealisme* – realizmdən üstün) – XX əsrin birinci yarısında dünya incəsənətindəki bədii istiqamət. Sürrealizm qəribəliyi, ağıla ziddiliyi, ümumi qəbul olunmuş standartlara uğunsuzluğu ilə xarakterizə edilir. Hərəkətin özü müxtəlif olsa da, ümumi məqsəd – şüuraltı yaradıcı qüvvənin azadlığı və ağıl üzərində üstünlüyündən ibarət idi.

MÜHARİBƏDƏN SONRAKI DÖVR (1945–1954)

Həyatsevərlik dolu bu rəsmi çəkildiyi il II Dünya müharibəsinin başa çatdığı zamana təsadüf edir. Parisin uzunmüddətli işğalından sonra Pikasso yenidən coşqun yaradıcılıq dövrü yaşayır.

“Həyatın sevinci”. 1946 (65 yaşında). Pikasso Muzeyi. Antib, Fransa.

SON DÖVR (1954–1973)

Pikasso gələcək kubizmin təməlini araşdırır. Formalar artıq bölünür – səthə yayılır. Pikasso qismən Sezannın, qismən də Luvrda öyrəndiyi qədim Afrika və İberiya incəsənətinin təsiri altında çalışır.

“Qəlyan çəkən zadəgan” (fragment). 1968 (87 yaşında). Şəxsi kolleksiya

Bilirsinizmi?

Pikassonun əsərləri böyük ictimai əhəmiyyət daşıyırdı. 1937-ci ilin aprelinə alman aviasiyası tərəfindən İspaniyanın şimalındakı dinc Gernika şəhəri dağıdılmış, neçə min insan zərər çəkmiş, təxminən iki min nəfər həlak olmuş-

“Gernika”. 1937. Ölçüsü: 4x8 m. Kraliça Sofiya Muzeyi. Madrid, İspaniya

du. Rəssamın bu vəhşiliyi əks etdirən “Gernika”-sı XX yüzilliyin ən güclü bədii-siyasi əsəri hesab olunur. İstər Pikassodan əvvəl, istərsə də ondan sonra heç kim müharibə əleyhinə bu qədər qüdrətli bədii fikir bildirməmişdir.

1949-cu ildə Parisdə Sülh tərəfdarlarının Dünya Konqresinin plakatında Pikassonun çəkdiyi məşhur “Sülh göyərçini” təsvir olunur. Bu göyərçin bütün Yer kürəsini “dövrə vurmuş” və bəşəriyyət üçün sülh rəmzinə çevrilmişdir.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Picasso

Pablo Pikasso (*Pablo Picasso*)

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	25.10.1881 – 08.04.1973
Doğulduğu yer	Malaqa, İspaniya
Təhsili	San-Fernando Zərif Sənətlər Kral Akademiyası
Ad və mükafatları	Beynəlxalq Sülh mükafatı (1950); Beynəlxalq Lenin mükafatı (1962)
Üslub və texnika	postimpressionizm, kubizm, sürrealizm; rəngkar, heykəltəraş, qrafik, teatr rəssamı, keramikaçı və dizayner
Əsərlərin mövzusu	portret, natürmort, süjetli əsərlər, mənzərə
Məşhur əsərləri	“Qatır” (1898), “Qəlyan tutmuş oğlan” (1905), “Hörmə stul ilə natürmort” (1912), “Üç musiqiçi” (1921), “Çimərlikdə qaçan iki qadın” (1922), “Çılpaq qadın, yaşıl yarpaqlar və büst” (1932), “Dora Maarın portreti” (1937), “Bağda əyləşmiş qadın” (1938), “Aralıq dənizi mənzərəsi” (1952) və s.
Müdrək fikirləri	<i>Uşaq vaxtı mən Rafael kimi çəkirdim, lakin uşaqlar kimi çəkməyi öyrənmək üçün mənə bir ömür gərək oldu.</i>

Pablo Pikassonun yaradıcılığı haqqında saytlar:

<http://www.picasso.fr/>; <http://www.picasso-pablo.ru/>

Düşünün və izah edin

Bədii əsərin yaranmasına təkan verən səbəb nədir? Rəssamların şahidi olduqları hadisələri əsərlərində əks etdirmələri nədən xəbər verir?

Kubizm cərəyanına mənsub rəssamlar bilərəkdən rəng palitrasından istifadəni məhdudlaşdırırdılar. Kubizm üslubundakı tablolarla sanki rəng azlığı müşahidə olunur. Çünki əsərlərin ton çalarlarını, əsasən, boz, qara və hətta qəhvəyi rənglər təşkil edir.

Rəngkarlıqda kubizm – sadəcə əşyanın təsviri deyil. Bu, əşyanın düşünərək dağıdılmış və rəssamın şüurunda yenidən yaradılmış təsviridir.

Kubizm üslubu rəngkarlığın inkişafına çox böyük təsir göstərdi, məkanda faktura və həcmə verilməsi üsulları barədə rəssamların təsəvvürünü dəyişdi. Məhz kubizm digər cərəyanlara yol açdı, tamaşaçılara kubizm üslubunda təsvir edilmiş rəmzləri özlərinin istədikləri kimi yozmasına imkan verdi.

Beləliklə, kubizm öz qarşısına təsviri deyil, fəlsəfi vəzifəni qoymuşdu. Aydın ki, konkret əşyanı real təsvir etmək əşya anlayışının təsvirindən asandır.

Bu maraqlıdır

Kubizm öz inkişafında üç mərhələdən keçmişdir: sezannsayaqı kubizm (Pol Sezannın 1909-cu ilədək olan yaradıcılıq dövrü), analitik və sintetik kubizm (Pablo Pikassonun yaradıcılığı).

Sezann dövrü üçün iri, bir qədər kobud formalar xarakterikdir. İkinci dövr (1909–1912) təsvir olunan əşyanın daha çox xırda detallarla verilməsi ilə fərqlənir. Sintetik dövrün (1913–1914) əsas üsulunu isə kollaj təşkil edir.

Pikasso uzun yaradıcılıq fəaliyyəti illərində təxminən 80 min əsər yaratmışdır. Hələ 1970-ci ildə, Pikasso həyatda olarkən Barselonada Pikasso Muzeyi açılmışdı. 1985-ci ildə isə rəssamın varisləri Parisdə Pikasso Muzeyini yaratdılar.

XX əsr təsviri sənətində Pikasso ən məşhur sənətkar kimi bütün ölkələrin rəssamlarına güclü təsir göstərmişdir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər, quaş

Müəyyən edin

1. P. Pikassonun yaradıcılıq dövrləri nə ilə fərqlənir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Ətrafınızda olanları kubizm üslubunda çəkin; məsələn: natürmort, portret, mənzərə və s.

Sənətkar məsləhəti

Əvvəlcə vərəqdə çəkəcəyinizi real formada təsvir edin. Sonra çəkdiyiniz təsviri müxtəlif həndəsi formalar vasitəsilə hissələrə ayırın.

Bu tapşırığı kompüterdə “**Microsoft Paint**” proqramı vasitəsilə də yerinə yetirmək olar.

3. P.Pikassonun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Postimpressionizm kubizmdən nə ilə fərqlənir?
- ✓ Sezann və Pikassonun kubizm üslublu əsərlərində hansı ümumi və fərqli cəhətlər var?

İncəsənətə dair dialog

Rəssam tablosundakı xətlər və boya ləkələri şagird rəsminə nə ilə fərqlənir? Bu müəmmalı, çoxlarının dərk etmədiyi və onları daim düşünməyə məcbur edən rəsmlər nəyi bildirir?

V.Kandinski. "Dağ". 1909.
Lenbahhaus qalereyası.
Münhen, Almaniya

Şagird rəsmi

Xatırlayın

Orta əsrlərdən başlayaraq müasir dövrümüzədək təsviri sənətin müxtəlif janrlarında üslub və texnikalar necə dəyişmişdir?

Tanış olun

İnsanlar hələ qədim zamanlardan ətraf aləmin gözəlliyini və möhtəşəmliyini təsvir etməyə cəhd göstərirlər. İncəsənətdə hər bir cərəyan bu və ya digər dövrlərdə yaşayan insanların dünyanın dərk edilməsi ilə bağlı müəyyən məqsədlərə çatmasına səy göstərir.

Lakin rəngkarlıqda və heykəltəraşlıqda elə üslublar var ki, onlar konkret obrazı deyil, təsvir edilənləri formasız çətdırmağa səy göstərir. Belə incəsənətin məqsədi – təxəyyülü inkişaf etdirməkdir. Belə yaradıcılıq nümunələrini izləyən hər kəs özü üçün orada başa düşüləni tapır.

1910–1913-cü illərdə eyni vaxtda Avropanın bir neçə ölkəsində mücərrəd, formasız incəsənət – **abstraksionizm**¹ yarandı. O həmin dövrdə təsviri sənətdə tətbiq olunan görünməmiş sınaq və təcrübələr nəticəsində meydana gəldi. Bir sıra rəssamlar ilham almaq üçün gerçək həyatda heç bir səbəb tapa bilmirdi, real əşyalar onları daha maraqlandırmırdı. Hər hansı bir modelin bütün incəliklərini rəssamdan daha yaxşı çətdırmağa qabil olan foto sənətinin coşqun inkişafının bu meyildə rolu az olmadı. Beləliklə, fırça ustaları fotoşəkilin məharətlə öhdəsindən gəldiyi bir sıra vəzifələrdən azad oldular.

¹**Abstraksionizm (abstrakt incəsənət), mücərrəd incəsənət** (lat. *abstractio*) – XX əsr təsviri sənətində formalist (rəsmiyyətçi) cərəyan. Rəssamlar təsviri sənətin növlərində reallığın təsviri əlamətlərindən imtina etmişlər. Bədii yaradıcılıqdan tamamilə uzaqlaşan rəssam əsərlərinin kompozisiyası müxtəlif səthlərdən, rəngli hissələrdən, xətlərdən ibarət idi.

Abstraksionizm kubizmin əsasında yarandığından onun məntiqi davamı sayılırdı. Kubizm yaradıcı prosesi əşyavi aləmdən mücərrəddliyə doğru apardı. Mücərrəd incəsənət dünyanın, həyatın və insan şüurunun sirlərini aşkara çıxarırdı. Abstrakt üslubda fəaliyyət göstərən rəssamlar öz kompozisiyalarını formal elementlərin – xətt, rəng parçası, formanın yayınan xarici görünüşü əsasında qururdular.

Pikasso kubizm prinsiplərini təkmilləşdirərək, zəif də olsa, təsvirlə gerçək obyektlər arasındakı əlaqəni saxlamış, tam mücərrəddliyə gedib çatmamışdır. Pikassonun yeniliklərini digər rəssamlar başa çatdırdılar.

Rəngkarlığın dili rus rəssamı və qrafiki, abstrakt sənətin banisi və nəzəriyyəçilərindən biri olan Vasili Kandinskinin əsərlərində tədricən mücərrədləşir, obrazlılığını və formasını itirir.

Təsviri sənət qalereyası

Rəng parçalarının və sınıq xətlərin birləşməsindən yaranan kompozisiyalar

“Qarışıqlıq”. 1917. Dövlət Tretyakov Qalereyası. Moskva, Rusiya

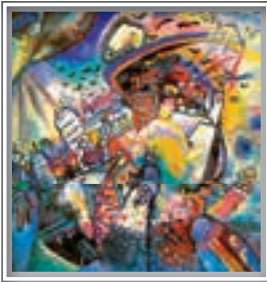

“Kəsişən xətt”. 1923. Düsseldorf. Şimali Reyn vilayətinin rəssamlıq toplusu. Vestfaliya, Almaniya

Kandinski bir çox tabloların yaradıcısı, rəssamlıq barədə bir neçə kitabın müəllifi və tədqiqatçı-etnoqrafıdır. Bir zamanlar Mikelancelo heykəltəraşlığa münasibəti dəyişdiyi kimi, Kandinski də rəngkarlıq barədə təsəvvürləri alt-üst etdi. Kandinski abstrakt sənətə impressionizmdən keçərək gəlmiş, onun ilk əsərləri bu üslubda çəkilmişdir. 1910-cu ildən başlayaraq Kandinski, əsasən, sırf abstrakt tablolar çəkirdi. Kandinski-nin sözlərinə görə, onun bütün abstrakt əsərləri üç qrupa bölünür: **impressiya**, **improvizə** və **kompozisiyalar**.

Əgər impressiya xarici aləmin təəssüratı kimi yaranırsa, improvizə isə, əksinə, şüurdan asılı olmayaraq daxili təəssüratı ifadə edir. Nəhayət, kompozisiya – abstrakt rəngkarlığın ali və ən ardıcıl formasıdır. Burada gerçəkliliklə birbaşa heç bir əlaqə yoxdur, onların yaradılmasında şüur iştirak edir. Vasili Kandinski üçün kompozisiya bir anlayış olaraq istənilən yaradıcı fəaliyyətin təməlidir. Rəng parçaları və xətlər hərəkət qüvvəsinin cəlbədi-

ci ruhunu yaradır. Kandinski bir çox kompozisiyalarına ad vermir, sadəcə nömrələyirdi (on belə əsərdən yeddisi bu günədək qorunub saxlanılmışdır).

“Moskva 1”. 1916. Dövlət Tretyakov Qalereyası. Moskva, Rusiya

“İmprovizasiya 30” (“Toplar”). 1913

“Kompozisiya VIII”. 1923. R. Quqgen-haym Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Vasili Vasilyeviç Kandinski (Васи́лий Васи́льевич Канди́нский)

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	16.12.1866 – 13.12.1944
Doğulduğu yer	Moskva, Rusiya
Təhsili	Moskva Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsi (1885–1893), Anton Aşbenin özəl studiyası (Münhen), Münhen Rəssamlıq Akademiyası (1900)
Ad və mükafatları	Moskva Dövlət Universitetinin professoru, Rusiya Rəssamlıq Akademiyasının vitse-prezidenti. Merkuridə bir krater Kandinskinin şərəfinə adlandırılıb
Üslub və texnika	abstraksionizm; rəngkar, qrafik və təsviri sənət nəzəriyyəçisi
Əsərlərin mövzusu	mənzərə, süjetli əsərlər
Məşhur əsərləri	“Qədim şəhər II” (1902), “Göy atlı” (1903), “Münhendə evlər” (1908), “Oxatanla rəsm” (1909), “İki qovaq ağacı ilə mənzərə” (1912), “Kompozisiya VII” (1913), “Köndələn xətt” (1923), “Qırmızı geyimli kiçik arzu” (1925), “Zərif yüksəliş” (1934), “Fərqli hadisələr” (1941) və s.
Müdrək fikirləri	<i>İncəsənət daxili gözəlliyi üzə çıxarmaq üçün zahiri gözəllikdən də imtina etməlidir. Lakin bu gözəllik buna hazır olmayan tamaşaçıya eybəcərlik kimi görünə bilər.</i>

Vasili Kandinskinin yaradıcılığı haqqında saytlar:

<http://www.wassilykandinsky.ru/>; <http://v-kandinsky.ru/>;
<http://www.kandinsky-art.ru/>

Düşünün və izah edin

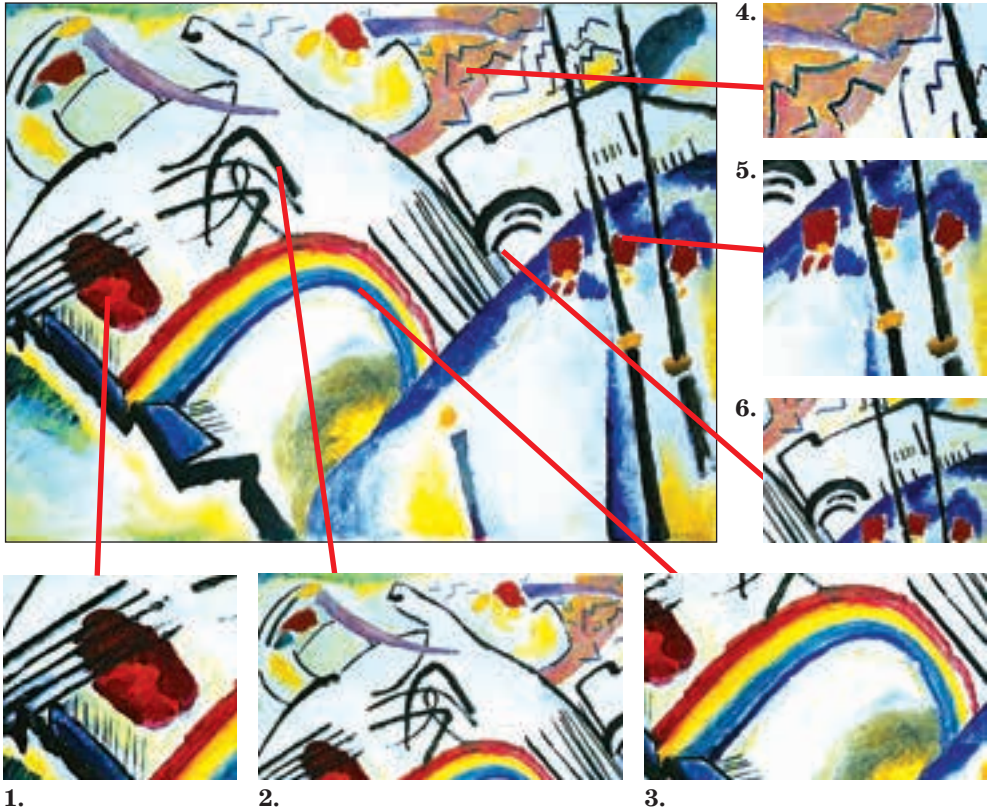
Verilmiş abstrakt əsərlərin adları yuxarıda haqqında danışılan üç qrupa uyğun gəlirmi? Öz cavabınızı əsaslandırın.

“Kazaklar” əsəri detallarda

1910. Dövlət Tretyakov Qalereyası. Moskva, Rusiya

Vasili Kandinskinin “Kazaklar” tablosu rəssamın ən maraqlı əsərlərindən sayılır. Təpələrin görüntüsü, üfüq xətti, at çapan kazakların siluətləri tablonun ümumi dinamikası, ayrı-ayrı forma, xətt və rəng parçaları ilə vəhdət təşkil edir.

Kandinski rəngin məxsusi simvolizmini həmişə incəliklə duyurdu. Onun bütün əsərlərində rənglər xüsusi rəmzi məna (ağ rəng – dirçəliş, yeni başlanğıc; qara – ölüm, həyatın sönməsi; qırmızı – cəsurluq və özünü qurban vermək) daşıyır. Onun əsərlərində sadəcə rənglər deyil, xətlər də xüsusi rəmlərə çevrilir.

1. Atəş açan silahlar və ya maneələr. Sol tərəfdəki paralel xətlər qırmızı tüstüyə bürünmüş atəş saçıyan silahlar da, maneələr də ola bilər.

2. Döyüşən süvarilər. Ağ atların belində döyüşən kazakları qırmızı papaqlarından, sarı əlcəklərindən və uzun, iti qılınclarından tanımaq mümkündür.

3. Göyqurşağı-körpü. Göyqurşağı əsərin sol tərəfinin arxa planındakı məkanı sarayın ucaldığı mavi təpə ilə birləşdirir. Göyqurşağı burada körpünün rəmzidir.

4. Quşlar. Ziqzaqlar və V-şəkilli xətlər uçan quş dəstəsini təsvir edir.

5. Kazaklar və şiş təpələr. Qırmızı papaqlı üç kazak mavi təpənin fonunda təsvir edilib.

6. Təpədəki saray. Alçaq qalanı xatırladan qəsrin cizgiləri bir neçə xətt vasitəsilə göstərilir.

İllər sonra, artıq dahi sənətkar kimi tanınanda rəssam çoxsaylı səyahətlərə çıxır, sənət adamları və tənqidçilər tərəfindən yüksək qiymətləndirilən sərgilər nümayiş etdirir. II Dünya müharibəsi başlayan zaman abstraksionizm faşistlər tərəfindən ümitsizlik sənəti kimi elan edilir.

Bilirsinizmi?

Kandinski “Amazonka” və “Amazonka dağlarda” adlı şüşə üzərində dekorativ kompozisiyalar da yaradıb. Bu kompozisiyalardan biri Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində saxlanılır.

*“Amazonka”. 1911. Şüşə üzərində təsvir,
16x13 sm. Milli İncəsənət Muzeyi.
Bakı, Azərbaycan*

Kandinski və digər abstrakt sənətin rəssamları öz zamanələrinin – dəyişikliklər, inqilablar, elmdə kəşflər, eksperimentlər dövrünün övladları idilər. İncəsənət də dünyada baş verənlərdən kənarda qala bilməzdi.

Kandinski aydın xətlərin, ala-bəzək rəng parçalarının dili ilə insan şüuruna toxunmadan birbaşa onun qəlbinə təsir göstərmək istəyirdi. O, təsviri sənəti daha çox abstrakt olan musiqiyə yaxınlaşdırmaq istəyirdi. Bu incəsənət insanın fikirlərini parçalamır, əksinə, onu qeyri-standart fəlsəfi düşüncə obrazına alışıdırırdı.

Abstrakt sənət hər kəs tərəfindən qavranıla bilməz. Bunun üçün müəyyən hazırlıq olmalıdır. Lakin bunu incəsənətin inkişafının artıq başa çatmış axtarışlar, təcrübələr dövrü təqəbul etmək və qiymətləndirmək lazımdır. Bədii cərəyan kimi abstraksionizm müasir memarlıq üslubunun, dizaynın, sənaye, tətbiqi və dekorativ-tətbiqi sənətin təşəkkülünə və inkişafına böyük təsir göstərmişdir.

Tarix milyonlarla insan yaradır, amma tarixin axarını dəyişməyə tək-tək insanların kifayət qədər gücü və istedadı çatır. Vasili Kandinski də incəsənətin inkişaf tarixində aparıcı şəxsiyyətlərdən biri olmaq üçün kifayət edəcək keyfiyyətlərə malik insan idi.

2007-ci ildən Rusiyada rəssamın xatirəsinə ehtiram əlaməti kimi hər il təqdim edilən Kandinski mükafatı təsis olunub. Yaradıcılığı bu və ya digər tərzdə müasir incəsənətin inkişafına təsir göstərən rəssamlar bu mükafata iddiaçı ola bilərlər.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər, quaş, tuş

Müəyyən edin

1. Kandinskinin rəngin psixoloji təsiri haqqında fikrini necə başa düşürsünüz?
“Rəng – insan ruhuna bilavasitə təsir edə biləcək vasitədir. Rəng – pianonun klavişidir; göz – kiçik çəkicdir; qəlb – çoxsimli royaldır. Rəssamın əli məqsədyönlü şəkildə bu və ya digər klaviş vasitəsilə insan qəlbini titrədir”.

Yaradıcı fəaliyyət

2. “Bizim küçə (park, bulvar)” mövzusunda abstrakt mənzərə çəkin. Xətt, forma və rənglər vasitəsilə abstrakt üslubun əsas xüsusiyyətlərini göstərməyə çalışın.

Sənətkar məsləhəti

Abstrakt sənətdə fırçadan əlavə, barmaqlar və süngər də rəsmə maraqlı effekt verir. Abstraksionistlər arasında əllə çəkmək ona görə məqbul hesab olunurdu ki, rəssam fırça ilə yox, qəlbiylə işləyir. Bu üslubda işləyərkən karandaşla ilkin qaralamalar etmək məqbul sayılmır.

Mücərrəd rəsmi necə çəkməli

İncəsənətdə abstraksionizm forma və əşyaların dəqiq deyil, təqribi təsviri ilə xarakterizə olunur. Abstrakt rəsm vasitəsilə siz məhz özünüzdün görə bildiyinizi, ya da, sadəcə, əhvali-ruhiyyənizi nümayiş etdirə bilərsiniz.

Abstrakt rəngkarlıq çoxları üçün sadə görünür, lakin o, klassik rəngkarlıqdan daha çətin ola bilər. Bu, abstrakt sənətin qayda və normalarına riayət etməməkdən irəli gəlir.

3. V.Kandinskinin yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ V.Kandinski təsviri sənətin inkişafına hansı töhfəni verib?
- ✓ Abstrakt incəsənətin meydana gəlməsinə nə təkan verdi?

İncəsənətə dair dialog

Monumental heykəltərəşlıq dəzgah heykəltərəşlığı nümunələrindən nə ilə fərqlənir?

Xatırlayın

Qədim zamanlardan müasir dövrə kimi heykəltərəşların yaratdıqları heykəllərin mövzusu nəyə həsr edilirdi?

Tanış olun

Britaniya heykəltərəşi Henri Mur XX əsrin elə nəhəng sənət ustalarındandır ki, onun orijinal və təkrarsız yaradıcılığı müasir insanları həyəcanlandırmaqda davam edir.

Onun həm muzeylərdə sərgilənən, həm də şəhər mühitində ucalan heykəlləri bütün dünyada məşhurdur. Henri Mur fəaliyyətə Avropa incəsənətində **modernizmin**¹ formalaşdığı bir zamanda başlamışdır.

Murun əsərlərindəki heyrətamiz bədii bütövlüyün heykəltərəşlıq tarixində bənzəri yoxdur.

Təsviri sənət qalereyası

Qadına həsr olunmuş heykəllər, ailə və ana mövzusunda kompozisiyalar

“Ailə”. 1948–1949. Müasir İncəsənət Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

“Yaruzanmış ana körpəsi ilə”. 1983. Texnika: bürünc. Üslub: abstraksionizm

¹**Modernizm** (ital. *modernismo* – müasir cərəyan) – XIX əsrin ikinci yarısı – XX yüzilliyin ortalarında incəsənətdə mövcud olan bədii cərəyanların məcmusu. İmpressionizm, postimpressionizm, kubizm, abstrakt incəsənət daha mühüm modernist meyillər idi. Modernizm – klassik ənənələrə yenidən baxışın başlanğıcı hesab olunur.

Formalar bəzən dərinlik və boşluq yaradaraq rəvan və ayrılmaz şəkil-də bir-biri ilə uzlaşır. Mur heç vaxt aydın forma problemləri ilə məşğul olmayıb. Onu təbii formaları xatırladan obrazlar maraqlandırır: qədim daşlar, dağ mağaraları, insan vücudu və s.

Çox gənc yaşlarından dahi Mikelancelonun yaradıcılığı Muru məftun etmiş və o, heykəltəraş olmağı qərara almışdır. 1920-ci illərin əvvəllərində Muru erkən sivilizasiyaların incəsənəti daha çox cəlb edirdi. Murun öz üslubu isə zaman keçdikcə formalaşmışdır. O çalışırdı ki, heykəlləri təbiətin özünün yaratdığı kimi – təbii və əbədi olsun. Sanki onlar ucaldığı yerdə yüz illərdir dayanıb, təbiətin zərbələri altında dəyişilib və cilalanıb. Açıq məkanlar üçün nəzərdə tutulmuş əsərlərdə landşaftla əlaqə qorunur. Yarıuzanmış fiqurlar torpağın üstündə elə yerləşib ki, sanki onlar yerdən çıxıb, abstrakt formalar bir-birinə qovuşur.

Murun əsərləri əvvəllər real obyektlərə kifayət qədər bənzəsə də, sonralar abstrakt xarakter daşımağa başladı. Heykəltəraş öz kompozisiyalarını ağacdan, daşdan, bürüncdən, dəmir-betondan və terrakotadan (bişmiş sarı və ya qırmızı gil) yaradırdı. Mur bir sıra əsərlərini ağac və qurğuşundan düzəltdi, hissələrini tarım çəkilməmiş sim və ya mis məftillə bərkətməmişdir.

Heykəltəraş öz əsərlərini açıq məkanlarda yerləşdirərək onları ətrafdakı mənzərə ilə qovuşdurmağa səy göstərirdi.

“Kral və kraliça”. 1953–1955. Texnika: bürünc. Üslub: abstraksionizm. Middelheyndə açıq səma altında heykəltəraşlıq muzeyi. Şotlandiya

“Dinc qoyunlar”. 1971–1972. Sürix, İsveçrə

Düşünün və izah edin

Henri Murun heykəlləri orta əsr heykəllərindən nə ilə fərqlənir?

Mur tamaşaçıları heykəllərinə insanın anatomik bənzəri kimi deyil, təbii landşaftın bir hissəsi kimi nəzər salmağa məcbur edirdi. Murun bədii dili XX əsr heykəltəraşlığı üçün prinsipial cəhətdən yeni təzahür idi.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Henri Spenser Mur (Henry Spencer Moore)

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	30.07.1898 – 31.08.1986
Doğulduğu yer	Kastlford, Qərbi Yorkşir. Böyük Britaniya
Təhsili	Lids Rəssamlıq Kolleci, London Kral Rəssamlıq Kolleci
Ad və mükafatları	“Xidmətə görə” orden, “Şöhrət kavaləri” ordeni
Üslub və texnika	abstraksionizm; heykəltərəşlıq
Əsərlərin mövzusu	portret, süjetli əsərlər
Məşhur əsərləri	“Quş yuvası”, “Cəhrə”, “Oxatan”, “Nöqtəli oval”, “Yırğalanan kürsü”, “Tağ” və s.
Müdrək fikirləri	<i>Zaman keçdikcə başa düşdüm ki, forma və məkan eyni şeydir. Formanı başa düşmədən məkanı dərk etmək qeyri-mümkündür.</i>

1984-cü ildə Berlinin 750 illiyi şərəfinə Henri Murun yaratdığı “Kəpənək” abidəsi 1987-ci ildə o zaman hələ konqres mərkəzi olan Berlin Dünya Xalqları Mədəniyyət Evinin qarşısında ucaldıldı. Onun ən məşhur əsərlərindən biri olan “Nüvə enerjisi” Çikaqo Universitetinin qarşısında qoyulub.

“Nüvə enerjisi”. 1967. Texnika: bürünc. Üslub: abstraksionizm. Çikaqo Universitetinin kampusu. ABŞ

“Bölünmüş böyük oval. Kəpənək”. 1985. Texnika: bürünc. Üslub: abstraksionizm. İsrail muzeyi. Qüds

Bu maraqlıdır

Henri Mur təbiətdə addımbaşı rast gəlinən daşları, süxurları, sümük və digər formaları həvəslə toplayardı və bu ehtiras onun bütün yaradıcılığında öz əksini tapmışdır.

Bilirsinizmi?

Murun II Dünya müharibəsi illərində London metrosunda yaratdığı şəkillər silsiləsi onun karyerasında dönüş nöqtəsi oldu. Alman-faşist bombardmanından yerin altında gizlənən şəhər sakinlərinin minlərlə eskizi Milli Qalereyada sərgilənərək ölkəni sarıtdı və heykəltəraşa dünya şöhrəti gətirdi.

*"Tilberli limanı.
Örtülü səngər". 1941*

Mur işarələr – rəmzlər heykəltəraşı idi. Heç vaxt obrazların portret oxşarlığına və ya psixoloji səciyyəsinə can atmazdı. O, yaradıcılığı boyunca fiqurlu incəsənət (buraya insan və ya heyvan fiqurları daxildir) və abstraksiya arasında sərbəst hərəkət edirdi.

Sənətkar monumental fiqurativ plastika ənənəsini davam etdirərək onu yeni yaratdığı forma və bədii metodlarla zənginləşdirmişdir.

Heykəltəraş hələ sağ olarkən onun şöhrəti Böyük Britaniyanın hüdudlarını xeyli aşmışdı: əsərləri dünyanın 60 muzeyində nümayiş etdirilir, bir çox Avropa və Amerika şəhərinin meydanlarını bəzəyirdi. 1958-ci ildə Parisdə YUNESKO-nun iqamətgahının qarşısında qoyulmuş məşhur "Uzanmış fiqur" ötən yüzilliyin mədəniyyətinin rəməzinə çevrilmişdi.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: plastilin və ya gil

Müəyyən edin

1. Mövzuda təqdim edilmiş heykəltəraşlıq əsərlərini forma, məkan və məzmun əsasında fərqləndirin.

Yaradıcı fəaliyyət

2. Abstrakt formada istənilən mövzuda heykəl yapın. Başlanğıc üçün yapacağınız heykəlin eskizini çəkin.
3. H.Murun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünüzü yoxlayın

✓ H.Mur öz yaradıcılığında hansı mövzulara müraciət etmişdir?

İncəsənətə dair dialog

Rəngkarlıq əsərlərində hərəkəti, hisləri hansı vasitələrlə göstərmək olar?

Xatırlayın

Abstrakt (mücərrəd) təsvirlərdə xətlər hansı mənə daşıyırdı?

Tanış olun

Son zamanlar **“avanqard”**¹ sözü çox tez-tez istifadə edilir. Lakin onun nə demək olduğunu heç də hamı bilmir.

İncəsənətdə avanqard cərəyanı klassik qanunları pozaraq ənənəvi sosial-mədəni dəyərlərə olan münasibəti dəyişir. Bununla belə, bu hərəkət qəbul etdiyi ideya əsasına görə bir-birindən əsaslı surətdə fərqlənən çoxlu sayda müxtəlif məktəblərdən ibarətdir. Təsviri sənətdə bu cərəyan modernizmlə çox sıx bağlıdır. Belə ki, onun çiçəklənməsi XX yüzilliyin əvvəlinə təsadüf edir. Kubizm, **ekspressionizm**², konstruktivizm, primitivizm və bir çox bu kimi başqa cərəyanlar ona aid edilir.

Avanqardizm Fransada yaranıb, sonralar Almaniya, İtaliya və digər ölkələrə yayılıb. Bu hərəkətin nümayəndələri qəbul edilmiş bütün normaları, qayda və idealları pozmağa çalışırdılar. Avropa mədəniyyəti əvvəllər heç zaman bu qədər cərəyan, istiqamət, fərdi üslub rəngarəngliyi görməmişdi. Avanqardçılar incəsənətin dilini xeyli zənginləşdirdilər, yeni ideyaların geniş spektrini təklif etdilər. Onların arasında P.Pikasso, A.Matiss, V.Kandinski, S.Dali və bu kimi böyük sənətkarlar var idi. Bütün fərdi üslub müxtəlifliyinə baxmayaraq, onlar birgə səylə təbiəti təqlid etməyən, rəssamın yaradıcı özünüifadəsinin əsasında yaranan yeni bədii sistemi araşdırdılar. Avanqardçılar müasir dövr incəsənətinin əsl yol-göstərənləri oldular.

Avropa avanqardının görkəmli simalarından olan Pol Kli abstrakt sənətin inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Pol Klinin yaradıcılığının çiçəklənməsi modernizmin müxtəlif istiqamətlərinin yaranması və inti-

¹**Avanqard, avanqardizm** (fr. *avantgarde* – irəli, mühafizə) – XIX–XX əsrlərdə dünyada, ən əsası – Avropa incəsənətində yaranmış cərəyanların ümumiləşdirilmiş adı. “Avanqard” anlayışı fransız mənşəlidir, tərcümədə “irəli” və “mühafizə” mənasını verən iki sözdən ibarətdir.

²**Ekspressionizm** (fr. *expressionnisme* – ifadə) – XX əsrin əvvəllərində Avropa incəsənətində bədii cərəyan. I Dünya müharibəsinin dəhşətlərindən mənəvi sarsıntı keçirən rəsamlar əsərlərində bilərəkdən öz hislərini ifadə edirdilər. Müharibəyə etirazın ifadəsi kimi meydana gəlmiş, I Dünya müharibəsindən sonra Almaniya və Avstriyada xüsusilə geniş yayılmışdı. Əsərlərin əsas motivləri və obrazları – şəhər mənzərəsinin fonunda dağıntılar, ölüm, xəstəlik, faciə, dəhşət, dərin kədər idi.

şarı dövrünə təsadüf edir. Kli müxtəlif istiqamətlərdə (ekspressionizm, sürrealizm, abstraksionizm, kubizm) fəaliyyət göstərsə də, öz əsərlərini, demək olar, öz tərzində, bu və ya digər cərəyanın prinsiplərinə ciddi əməl etmədən çəkirdi.

Təsviri sənət qalereyası

Pol Klinin əsərlərində mücərrədlik və rəng

“Cənub (Tunis) bağları”. 1919. Şəxsi kolleksiya

“Şəhərin qırmızı və yaşıl çalarlarda təsviri”. 1921. Şəxsi kolleksiya

Kli çəkdiyi rəsmlərdə naturanı klassik rəssam kimi xırdalıqlarınadək oxşadırdı. O, məxsusi olaraq universitetdə anatomiya məşğələlərinə gedir və bədən quruluşunu öyrənirdi. Onun üçün rəsm çəkməyi öyrənmək, sonra isə öz bədii üslubunu axtarmaq çox vacib idi.

Rəssamın pərəstişkarı yox idi – o öz yolu ilə addımlamağı sevirdi. Kli həm realist, həm də abstrakt əsərlər çəkirdi. Buna görə də o heç vaxt hər hansı bir bədii cərəyana tam aid edilmirdi.

Tunisə səyahət Kliyə güclü təəssürat bağışlayır. O bu ölkədə rəngdən başqa cür istifadə etməyi öyrənir. Ardıcıl düzülmüş kiçik rəngarəng evlərin işığı və kompozisiyası onu heyrləndirir. 1914-cü ildən başlayaraq rəssam əsərlərində daha çox kvadratlar çəkməyə başlayır. Onun rəngkarlıq manerasında həmin andan etibarən dəyişiklik hiss olunur. Mücərrədlik və rəng rəssamı hər şeydən daha çox maraqlandırır.

Kli taxta və iplərdən kompozisiyalar yaradır, onların üzərində fırça ilə işləyirdi. Onun son işləri bir qədər uşaqsayağı görünür, amma rəssam nə çəkmək istədiyinə çox əmin idi. Pol Kli hətta oyuncaqlar da düzəldir. Həmin oyuncaqların arasında isə onun avtoportreti də var idi.

Pol Klinin ev teatrından kukla. Avtoportret

“Kukla (portret)”. 1923. A.S.Puşkin ad. Dövlət Təsviri Sənət Muzeyinin kolleksiyasından. Moskva, Rusiya

“Adsız”. Təxminən 1940. Pol Kli Mərkəzi. Bern, İsveçrə

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Klee

Pol Kli (Paul Klee)

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	18.12.1879 – 29.06.1940
Doğulduğu yer	Münhenbuhzee, Bern yaxınlığı. İsveçrə
Təhsili	Münhendə Zərif Sənətlər Akademiyası
Üslub və texnika	ekspressionizm, abstraksionizm, kubizm, sürrealizm; qrafik, incəsənət nəzəriyyəçisi, rəngkar
Əsərlərin mövzusu	portret, mənzərə, natürmort
Məşhur əsərləri	“Doğan günəş” (1907), “Fıqurların rəngi” (1914), “İdeya uğrunda ölüm” (1915), “Kilsələr şəhəri” (1918), “Asiyalı artistlər” (1919), “Göyərçin ilə natürmort” (1931), “Qardaşlar və bacılar” (1930), “Nil əfsanəsi” (1937) və s.

Bu maraqlıdır

Kli mürəkkəb texnikalarda işləyir və geniş material çeşidindən istifadə edirdi: pastel təbaşirlər, akvarel, yağlı boya, tempera, mürəkkəb ilə rəsm çəkir, həmçinin ofortlar (metal üzərində oyma üsulu ilə yerinə yetirilən qravür-lər) işləyirdi. Çox zaman bir əsərdə xeyli müxtəlif materialdan istifadə edirdi. O, qravürlərə maraq göstərirdi və şüşə üzərində iynə ilə təsviretmənin orijinal texnikasını icad etmişdi.

Klinin əsərlərində xətt, mücərrədlik və həndəsə

*“Bey Lu parkı”. Lüsern
yaxınlığında park. 1938*

“Düşüncə”. 1938

Dahi rəssam Pol Kli formal rəngkarlıqda bir çox müasir cərəyanlar üzərində qələbə çaldı. Onun əsərləri müşahidə, fəlsəfi fikir və texniki icra əsasında yaranmışdır. Bədii ilham mənbəyindən qaynaqlanan həmin əsərlər müasir incəsənətin başlanğıcı hesab edildi.

*“Cəsur qızılqüllər”.
1938*

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbaşirlər, quaş, akvarel

Müəyyən edin

1. P.Klinin verilmiş xəttli və həndəsi əsərlərində nə təsvir edilmişdir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Abstrakt xətt və həndəsi fiqurlardan ibarət süjetli rəsm çəkin.
3. P.Klinin yaradıcılığı barədə əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Ekspressionist əsərlərdə nə təsvir edilir?
- ✓ P.Klinin yaradıcılığı digər müasirlərindən nə ilə fərqlənir?

İncəsənətə dair dialog

Verilmiş əsərlərin oxşar və fərqli cəhətləri nədədir?

Pablo Pikasso. “Mandalina çalan qız”. 1910. Kətan, yağlı boya. Müasir İncəsənət Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

Naum Qabo. “Baş №2” (fragment). 1916. Polad. 175,3x134x122,6 sm. Teyt Qalereyası. London, Böyük Britaniya

Xatırlayın

Rəssamlar həndəsi fiqurların köməyi ilə bütöv təsviri necə çatdırırdılar?

Tanış olun

XX əsrdə müasir təsviri sənətin inkişaf tarixində öz sənəti ilə dərin iz qoymuş və heykəltəraşlığın fəlsəfi fikrini müəyyən edən görkəmli rəsamlardan biri də Naum Qabodur.

O, **konstruktivizmin**¹ və **kinetik**² sənətin əsasını qoyanlardan biridir. Çox zaman onun əsərlərinin elm ilə əlaqəli olduğunu deyirlər. Belə ki, Qabonun heykəlləri həmişə elmi və riyazi görünüşə malikdir. Qabonu təbiətin yaratdığı təbii formaların gözəlliyi və harmoniyası maraqlandırır. Naum Qabo rəssamlıq deyil, mühəndislik təhsili almışdı. Münhen Universitetində təbabəti, təbiət elmlərini və mühəndislik sənətini öyrənmişdi.

Naum Pevzner (əsl soyadı) kubizmin təsiri altında rəssam olacağına qərar verir və yaratdığı konstruktivist heykəllərinə “Qabo” təxəllüsü ilə imza atır. O, hələ uşaq ikən özünü rəssam qardaşı Antuan Pevznerdən fərqləndirmək üçün soyadını dəyişmişdi.

¹**Konstruktivizm** (fr. *constructivisme*, lat. *constructio* – “tikili” sözündən) – XX əsrin 20–30-cu illərində inkişaf etmiş, bədii obrazın əsasını kompozisiyanın deyil, konstruksiyanın təşkil etdiyi avantgard üslub (metod, istiqamət). Formaların ciddiliyi, həndəsiliyi, lakonikliyi və zahirli görünüşün özəmlilliyi ilə səciyyələnilir.

²**Kinetik sənət**, yaxud **kinetizm** (yun. *kinetikos* – hərəkətə gətirən) – müasir incəsənətdə formanın hərəkəti ideyasına əsaslanan, hərəkət edən obyektlərin geniş tətbiqi ilə əlaqəli cərəyan. Kinetizm işıq və hərəkətin köməyi ilə sənət əsəri yaratmağın mümkünlüyü barədə təsəvvürə əsaslanır.

Qabo müxtəlif üsul və materiallardan istifadə edirdi: polad, neylon ip, məftil, güzgü, bürünc, alüminium və s. O, qapalı və “möhkəm” deyil, şəffaf və “yüngül” formalara, ətraf mühitlə aktiv qarşılıqlı təsirdə olan oyuq və boşluqlara üstünlük verirdi. Onun yoğun kəndirdən və məftildən düzəldilmiş yeni fəza konstruksiyalarında büküklər küncləri əvəz edir. Qabonun bütün heykəlləri həndəsi formaya malikdir. Hətta insan fiqurunun təsvirində burun, dodaq, ağzı təsvir edən daxili hörmələr və arakəsmələr görünür. Onlar eyni zamanda konstruksiyanın vacib elementləri hesab olunur.

Təsviri sənət qalereyası

Naum Qabonun heykəllərində fəza konstruksiyaları

“Baş №2”. 1916. Konstruktivizm. Polad. 175,3x134x122,6 sm. Teyt Qalereyası. London, Böyük Britaniya

“Konstruksiya: yaxalığıl daş”. 1936–1937. Konstruktivizm. Daş, sellüloz, latun, süxur. 37x72x55 sm. Teyt Qalereyası. London, Böyük Britaniya

Qabo memarlığı sintetik olaraq tamamlayan, inkişaf etdirən xeyli kompozisiya, relyef və konstruksiya yaratmışdır: Beyenkorf (Rotterdam, 1956–1957) univermağı, Rokfeller mərkəzi (Nyu-York, 1956), İncəsənət Muzeyi (Baltimor, 1950–1951), Milli Qalereya (Berlin, 1973).

“Məkanda xətti konstruksiya №4”. 1950. Konstruktivizm. Polad. İncəsənət Muzeyi. Los-Anceles, ABŞ

“Rotterdamda kinetik heykəl”. 1955–1957. Konstruktivizm. Polad naqillərdən tor. 2600x450x540 sm. Rotterdam, Hollandiya

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Naum Qabo
(*Naum Gabo*)

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	05.08.1890 – 23.08.1977
Doğulduğu yer	Bryansk, Oryol quberniyası, Rusiya
Təhsili	Kurskda gimnaziya
Ad və mükafatları	London Kral İncəsənət Kollecinin fəxri doktoru, “İncəsənətə töhfəsinə görə Loqan qızıl medalı” (ABŞ), “Britaniya imperiyası ordeni” kavaleri
Üslub və texnika	dünya təsviri sənət avanqardının lideri, incəsənət nəzəriyyəçisi; memar, heykəltəraş
Əsərlərin mövzusu	portret, süjetli əsərlər
Məşhur əsərləri	“Yüksələn dalğa” (1920), “Fəzada konstruksiya” (1937), “Hava limanı üçün monument” (təxminən 1932–1948), “1 №-li xətlə konstruksiya” (1942–1943), “Bürünc yuvarlaq mövzu” (təxminən 1960), “Qırmızı daş” (1964–1965) və s.

Naum Qabo incəsənətin öz dəyəri və funksiyası olduğunu iddia edirdi. Onun fikrincə, həndəsi prinsiplər heykəlin təməli hesab olunur. Bu prinsip əsasən, fiqurun fəzadakı həcmi onun kütləsi ilə deyil, bu həcmi təsvir edən xətlərlə müəyyən edilir.

Sənətkarın bilavasitə xidməti heykəlləri simli və spiralvarı tökmə üsulunun kəşfindən, formaların qeyri-adi materialdan olması və şəffaflıq effekindən ibarətdir.

Naum Qabo üçün həcmnin kütləsi deyil, onun tamamilə əksi olan boşluq plastik vasitə idi. Aydın forma, müasir materiallar, ciddi həndəsiliyin müntəzəmliyi və təbiətdən ilham alan mühəndis xəyallarının dəqiq hesablamaları tamamilə yeni estetikanın bədii ifadə vasitələri idi. Çox zaman memarlığa uyğunlaşdırılmış “Qüllə”, “Monument” və yaxud “Quyu” kimi adlar daşıyan bu əsərlərdə Qabonun konseptual xəyalları ifadə edilir. Əgər onları monumental ölçüdə yaratmaq üçün texniki imkanlar olsaydı, bu cür fəza konstruksiyaları XX yüzilliyin məbədləri sayıla bilərdi.

Düşünün və izah edin

Material əsərin üslubuna necə təsir göstərə bilər?

Sülh, əmin-amanlıq və harmoniya ideyalarının incəsənət vasitəsilə dünyamıza daxil olmasında heykəltəraş Naum Qabonun xidməti misilsizdir. O, dünya incəsənəti avanqardının liderlərindən biri kimi incəsənət tarixində əbədi olaraq qalacaq.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli, yaxud ağ kağız, karton, plastilin və ya gil

Müəyyən edin

1. Verilmiş heykəltəraşlıq əsərlərinin mövzuları nədən ibarətdir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. a) Plastilindən abstrakt tərzdə konstruksiya yaradın.
b) Ağ, yaxud rəngli kağızdan və kartondan qeyri-adi praktik əşyalar düzəltməyə çalışın.

Sənətkar məsləhəti

“Çiçək” stulu – eyni cür qatlanmış polad vərəqlərdən quraşdırılıb. Onlar bir-birinə tərəf əyilib və bir-birinə dayaqdır. Sanki vərəq hissələr əvvəl bükülür, sonra da çiçək kimi açılır. Bu konstruksiyada vərəqlər stulun ayaqları, oturacağı, söykənəcəyi və dirsəkliyi funksiyalarını yerinə yetirməklə möhkəm struktur yaradaraq bir-birinə dayaqlanır. Bu stulu karton kağızdan da düzəltmək olar.

3. N.Qabonun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünü yoxlayın

- ✓ Naum Qabo və Henri Murun heykəltəraşlıq üslubları nə ilə fərqlənir?

İncəsənətə dair dialog

Rəssamların yaratdığı əsərlər hansı təəssüratı doğurur? Onlar bununla nə demək istəyiblər? Təsvir edilmiş rebusları açmaq mümkündürmü?

Frida Kalo. "Yuxu" ("Çarpayı"). 1940. Selma və Nesuş Ertequmların kolleksiyası. Nyu-York, ABŞ

Rene Maqritt. "Şəxsi dəyərlər". 1952. Müasir İncəsənət Muzeyi. San-Fransisko, ABŞ

Xatırlayın

Kubizm cərəyanı abstraksionizmdən nə ilə fərqlənir? Kubizmin yaranmasına nə təkan oldu?

Tanış olun

Ötən yüzillik dünyaya bir sıra müəmmalı dahi bəxş edib. Salvador Dali bu siyahıda fəxri yer tutur. O, əsrin yaşadı sayılır və çoxşaxəli istedadı ilə dünya mədəniyyəti və incəsənətinin inkişafına böyük töhfələr verib.

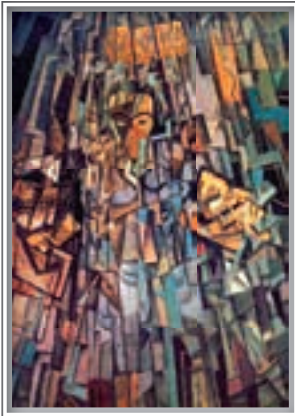
İki dahi rəssam – Dali və Pikasso tamamilə bənzərsiz baxışları ilə dünyanı heyran etdilər və həyatın mövcud qanunlarını dəyişdilər. Dünya haqqında təsəvvürlər hər birində fərqli idi və onların yaradıcılığı alışdığımız düşüncədən bir qədər seçilirdi. Əgər Pikassonun yaradıcılığını azacıq olsa da başa düşmək olurdusa, Dali nəinki öz yaradıcılığı, həm də həyatdakı davranışı ilə ya heyranlıq, ya da təəssüf hissi doğururdu.

Salvador Dali sürrealizm cərəyanının görkəmli nümayəndəsi və XX əsrin ən nüfuzlu incəsənət xadimlərindən biri idi. Rəssamın qeyri-adi xarakteri, nadir istedadı və olduqca yaradıcı rəngkarlıq üslubu ona şöhrət qazandırıldı.

Dali yaradıcılığında toxunmadığı mövzu qalmamışdı. Bu, atom bombası, vətəndaş müharibələri, elm, incəsənət və hətta yemək hazırlanmasına dair əsərlər idi. O hətta sağlam düşüncə tərzinə malik insanın dərk edə bilmədiyi hər bir şeyi ağılasığmaz təsvirlərə çevirirdi.

Təsviri sənət qalereyası

Avtoportretlərdə Salvador Dalinin şəxsi üslubunun axtarışları

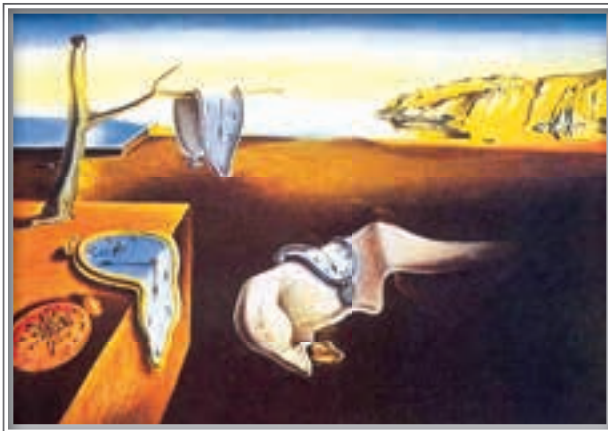

“Kubizm üslubunda avtoportret”. 1923. Dali Teatr Muzeyi. Figeras, İspaniya

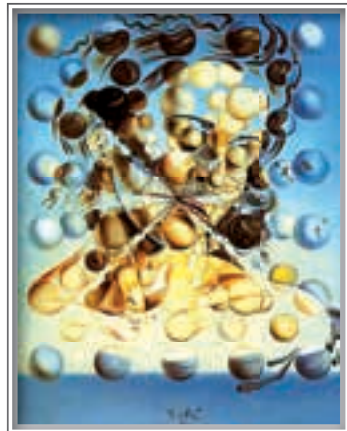

“Avtoportret. Yuxu”. 1937. Sürrealizm üslubu. Şəxsi kolleksiya

Salvador Dali yaradıcılığında mövzu rəngarəngliyi

“Yaddaşın daimiliyi”. 1931. Vaxt axınının labüdlüyünü yaratmaqda Dali ərimiş pendir tikəsindən ilham alıb. Müasir İncəsənət Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

“Qalateya sferalarla”. 1952. Əsər atom nəzəriyyəsinin öyrənilməsi mərhələdə çəkilib. Dali Teatr Muzeyi. Figeras, İspaniya

Sürrealizm üslubunda əsərlər həmişə öz qeyri-adi kompozisiyası ilə diqqəti cəlb edir və digər üslublardan fərqlənir. Rəssamlar daha bir cərəyan yaratmaq məqsədi güdmür, onlar insan şüurunda inqilabi çevriliş etmək, bütün yaradıcı fəaliyyət növlərinə və düşüncə tərzinə təsir göstərmək istəyirdilər. Uydurma xəyallar, formaların qəribə uyğunluğu və fərqli obrazlar – sürrealizm üslubunun ümumi xüsusiyyətləri sayılır.

Mükəmməl çertyoj çəkməyi bacaran Dali həm də kolorist idi. O, əvvəlki dövr sənətkarlarından ilham almışdı. Rəssam tamamilə yeni və müasir incəsənət üslubu formalaşdırmaq üçün çox qəribə forma və təsvir

üsullarından istifadə edirdi. Onun əsərləri ikili obrazlardan, istehzalılı səhnələrdən, optik illüziyadan, qeyri-adi mənzərə və dərin simvolizmdən istifadə ilə seçilir.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Salvador Dali (*Salvador Dalt*)

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	11.05.1904 – 23.01.1989
Doğulduğu yer	Figeras, İspaniya
Təhsili	San-Fernando Kral Zərif Sənətlər Akademiyası, Madrid
Ad və mükafatları	“Katolik İzabella” ordeni; İspaniya və Fransa incəsənət akademiyalarının üzvü; Merkuri planetində bir kraterə Salvador Dalinin adı verilmişdir
Üslub və texnika	kubizm, sürrealizm; rəngkar, qrafik, heykəltəraş, rejissor, dizayner
Əsərlərin mövzusu	natürmort, mənzərə, portret, mifologiya, simvolik rəngkarlıq
Məşhur əsərləri	“Zürafə od içində” (1936–1937), “Nərgizin çevrilməsi” (1936–1937), “Bədheybətlərin yaradılışı” (1937), “Atomun parçalanması” (1947), “Məxfi axşam” (1955), “Canlı natürmort” (1956), “Döyüşçü” (1982) və s.

Salvador Dalinin yaradıcılığı haqqında saytlar:

<http://www.dali-genius.ru/>; <http://www.mir-dali.ru/>

Bilirsinizmi?

Dalinin yaradıcılığı zamanı qabaqlayırdı. Onun dahiliyi hələ sağlığında qəbul edilmişdi. Ustadın toxunduğu hər bir şeydən – istər fotoşəkil, kinematoqraf, cizgi filmi, ədəbiyyat, yaxud reklam – şah əsər yaranırdı.

Böyük rəssamın yaradıcılığı müasir reklam texnologiyalarının inkişafına mühüm təsir göstərmişdi. Maestronun ən məşhur əsəri – “Çupa-çups” monpasıalarının loqotipindəki çiçəkdir. O, 1969-cu ildən yalnız cüzi dəyişikliklərə məruz qalaraq bu günədək gəlib çatmışdır. Maestronun reklama

“Çupa-çups”un loqotipi. 1969

“Avroviziya”nın loqotipi. 1969

olan töhfəsi monpası ilə məhdudlaşmır, 1969-cu ildə o, “Avroviziya”da – Avropa mahnı müsabiqəsinin tərtibatında da aktiv iştirak etmişdi.

Düşünün və izah edin

Rəssam təxəyyülü müxtəlif yaradıcılıq sahələrində necə əks oluna bilər?

Dalinin yaratdıqları sırasında avanqard moda pərəstişkarlarını hey-rətə salacaq kolleksiyalar da az deyildir. Salvador Dalinin valehedici və qalmaqallı məşhur sürrealist geyim, aksesuar və zinət əşyaları nümunə-ləri onun öz eskizləri əsasında yaradılırdı.

“Zamanın gözü” yaxa sancağı

Elza Skiaparelli-nin geyimi

“Rubin dodaqlar” yaxa sancağı

Salvador Dali sənaye əşyasını canlı təbiət obyektiylə birləşdirərək aldığı nəticə ilə in-sanları valeh edir və heyrtləndirirdi. Tele-fonla iri dəniz xərçənginin birləşməsindən alınan sürrealist obyekt ilk baxışda cəfəngi-yat kimi görünse də, öz dərin daxili mənası ilə insanı mat qoyur.

Salvador Dalinin rəngkarlıq əsərlərindən başqa, əl ilə ərsəyə gə-tirilən xeyli sürrealist əşyalar da var. Onların arasında ən parlaq və ən məşhuru – dodaq formasında olan divan 1974-cü ildə yaradılmış sürrealist mebel nümunəsidir.

Salvador Dali ətiqləri 1982-ci il-də bilavasitə özünün iştirakı ilə ya-radılmış yeganə parfümeriya məh-sulu oldu.

Rəssamın daha bir maraqlı əsəri – sürrealistik otaqdır. Buradakı çəhrayı rəngli divan amerikalı aktrisa Mey Uestin dodaqlarının formasında hazırlanıb. Saçları otağın girişini əhatə edən pərdə, gözləri – şəkil, burun isə üstündə saat qoyulmuş buxarı kimi yaradılmışdır.

*“Mey Uestin üzü”. Sürrealist otaq. 1934–1935.
İncəsənət İnstitutu. Çikaqo, ABŞ*

Bütün planetdə ən nəhəng sürrealizm eksponatlarından biri olan və ən çox ziyarətçi qəbul edən ispan muzeyi – Dali Teatr Muzeyidir. Kataloniyada (İspaniya), Figeras şəhərində yerləşən muzey rəssamın şəxsi layihəsi üzrə tikilmişdir. Onun əsərlərinin ən böyük və rəngarəng kolleksiyası dahi sürrealistin şəxsi kolleksiyası əsasında yaradılmış bu muzeydə sərgilənir.

Yaradıcılığı ilə dünyanın bir çox rəssamlarına təsir göstərmiş Salvador Dalini cəsarətlə XX əsr sürrealizminin bənzərsiz və dahi sənətkarı adlandırmaq olar.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, quaş, rəngli kağız, parça, qəzet və jurnallardan kəsiklər

Müəyyən edin

1. S.Dalinin dərslikdə verilmiş rəngkarlıq və dizayn əsərlərində oxşar və fərqli cəhətlər nədədir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. a) Öz təxəyyülünüzdən və yaradıcı düşüncənizdən istifadə edərək sürrealist rəsm və yaxud sürrealist obyekt (məişət əşyası, mebel, geyim, aksesuar və s.) yaratmağa çalışın. Başlanğıc üçün mövzu seçmək yaxşı olardı.
b) Qəzet, jurnal, rəngli kağız və parçanın kəsilmiş hissələrindən sürrealist rəsm-kollaj düzəltməyə çalışın.
3. S.Dalinin yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünü yoxlayın

- ✓ Rəssam üçün onun yaradıcılığı nə deməkdir?
- ✓ S.Dali yaradıcılığının əsas xüsusiyyətləri hansılardır?

İncəsənətə dair dialog

Avanqardçı rəssamlar yaradıcılıqda öz üslublarını necə axtarırdılar?

Xatırlayın

Sürrealist üslubun hansı əsas xüsusiyyətləri var?

Taniş olun

Həyat və yaradıcılığı Barselona ilə ayrılmaz bağlı olan, sürrealizm janrında fəaliyyət göstərən XX əsrin ən parlaq ispan avanqardçılarından biri də Xuan Mirodur.

Miro öz yaradıcılığında bir kimyagər kimi dünyanı universal simvol-lara ayırır. O, ilkin rəsm və rənglərin vasitəsilə öz qeyri-adi estetikasını yaradır. Xuan Miro bütün ömrü boyu bu istiqamətin əsas prinsipinə – yaradıcılığın məntiq və idrakın təsirindən xilas edilməsi prinsipinə sadıq qalır. Bununla belə, Miro əsərlərinin müxtəlifliyi və həyatsevərliyi ilə digər sürrealistlərdən seçilirdi.

Təsviri sənət qalereyası

Xuan Mironun sürrealist əsərlərində rəng kontrastı

“Kişi başı”. 1935. Jorj Pom-pidu Milli İncəsənət və Mədəniyyət Mərkəzi. Paris, Fransa

“Mavi səmədan odlu çarxa doğru nərdivan”. 1953. Şəxsi kolleksiya

“Mavinin qızılı”. 1967. Xuan Miro Fondu. Barselona, İspaniya

Miro Avropa avanqardının klassiki, modernizmin əsl təmsilçisi idi, lakin Pablo Píkasso kimi o da müəyyən bədii istiqamətlərin çərçivəsini aşmışdı. Məlumdur ki, modernizmin əksər nümayəndələrinin yaradıcı-

lığı tək bir cərəyanla bitmir. Demək olar ki, bütün rəssamlar müxtəlif hərəkətlərdə iştirak edirdi. Öz üslub axtarışlarında idilər. Buna görə də bu və ya digər sənətkarın öz yaradıcılıq potensialını hansı istiqamətdə daha dolğun göstərdiyini müəyyən etmək çox zaman çətin olur.

Xuan Mironun üslub axtarışları

“Həyatın daxili görünüşü”. 1914. “Pradesdə kənd”. 1917. Üslub: fovizm. Solomon R. Qugenhaym Muzeyi. Nyu-York, ABŞ
Üslub: realizm. Xuan Miro Fondu. Barselona, İspaniya

“Stol. Dovşan ilə natürmort”. 1920. “Arlekin karnavalı”. 1924–1925. Üslub: sürrealizm.
Üslub: kubizm. Şəxsi kolleksiya Olbrayt-Noks Rəsm Qalereyası. Buffalo. Nyu-York, ABŞ

Miro perspektivin qaydaları ilə kifayət qədər sərbəst davranır, yaxın və uzaq planlar arasında fərqi vurğulamır, lokal dolğun rənglərdən, kobud yaxmalardan istifadə edir. Rəngkarlıq və qrafika əsərləri ciddi sadəliyi, lakonikliyi və hətta sxematikliyi ilə fərqlənir. Əsərlər daha zərif, poetik, müəmmal olmağa başlayır. Bu əsərlərdəki sadələşdirilmiş hən-

dəsi fiqurların məskunlaşdığı qəliz aləm sürrealizm üslubunun inkişafında növbəti mərhələ sayılır.

Mironun əsərlərində qrafika daha çoxdur – nöqtələr, cizgilər, qırıq xətlər mücərrədlik kimi qavranılır. Lakin rəssam özü belə bir izahı inadla rədd edirdi. Yaradıcılığın əsas xüsusiyyətləri arasında sevinc, gün işığı, sağlamlıq, rəng və ritm var idi.

Kubizmin təsiri altında olan Miro Parisdə Pikasso ilə görüşür. Mironun əsərlərində Pol Kli yaradıcılığının təsiri hiss edilir. Rəssam karyerası boyunca müxtəlif rənglərə, forma və materiallara maraq göstərir. O, rəngkarlığa və sürrealizmə yenilik və qeyri-adilik gətirmək istəyir. Odur ki qum, daş, sumbata kağızı, viş və əl altında olan digər materiallar ilə təcrübələrə başlayır. Sonralar Miro keramikaya maraq göstərir.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Joan Miro

Xuan Miro (Joan Miro) **(Joan Miro i Ferra)**

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	20.04.1893 – 25.04.1983
Doğulduğu yer	Barselona, İspaniya
Təhsili	La Lonxa Zərif Sənətlər Məktəbi, Modesto Urgelin sinfi, Barselonada Fransisko Qali özəl rəssamlıq məktəbi
Ad və mükafatları	Quqgenhaym mükafatı (1959)
Üslub və texnika	abstraksionizm, sürrealizm; rəngkarlıq, heykəltəraşlıq, keramika, qrafika
Əsərlərin mövzusu	mənzərə, natürmort, portret
Məşhur əsərləri	“Fermer” (1913–1914), “Qızılgül ilə natürmort” (1916), “Şimal-Cənub” (1917), “Ferma” (1921–1922), “Ana mövzusu” (1924), “Holland interyeri” (1928), “Xarakter” (1934), “Öküz döyüşü” (1945), “Rəngkarlıq” (1953), “Köçəri quş” (1970), “Qadın” (1976) və s.
Müdrək fikirləri	<i>Mənim üçün maksimal intensivliyə minimal səylərlə çatmaq vacibdir. Məhz buna görə mənim əsərlərimdə boşluq getdikcə daha böyük rol oynayır.</i>

Xuan Mironun yaradıcılığı haqqında sayt:

<http://www.joan-miro.ru/>

Miro həm də heykəltəraşlıqla maraqlanır və bir daha özünüifadənin yeni üföqlərini kəşf edir. Həcm və materiallar vasitəsilə o, növbəti əsərlərində yenilik etmək istədiyi çoxlu sayda bənzərsiz plastik kompozisiyalar kəşf edir.

Mironun “Qadın və quş” (1983) adlı heykəltəraşlıq əsəri Barselonada Xuan Miro parkında ucaldılmışdır. Ustadın 22 metr hündürlüyündə olan əsəri həm şlyapalı qadın, həm də quş obrazı formasındadır. Heykəlin səthi qırmızı, sarı, yaşıl və göy (Mironun ən sevimli rəngləri) keramika ilə örtülüb.

Miro Harvard Universitetinin yeməxanasını (1960–1961), Sankt-Qallendə Ali İqtisadi Elmlər Məktəbinin binasını (1964), Sen-Pol-de-Vansda Meq Fondunun divarını (1968), Barselonada hava limanını (1970) bəzəyən bir sıra monumental keramik pannoların müəllifidir.

Düşünün və izah edin

Mironun rəngkarlıq və heykəltəraşlıq əsərlərini birləşdirən ümumi cəhətlər hansılardır?

Bilirsinizmi?

1920-ci illərin ortalarında Miro real, tanınan obrazları özünün icad etdiyi gizli, müəmmalı dilə çevirməyi öyrənir. Çəkilmiş əsər – artıq süjetli kompozisiyadan daha çox, sehrli düsturdur. Yalnız insanın təxəyyülü kətan üzərinə səpələnmiş detallardan, ayrı-ayrı həndəsi fiqurlardan, düz, sınıq, qıvrıq xətlərdən, ələ keçməz alov dillərindən bütöv bir tamlıq yarada bilər. Bu detalların hər birini açmaq mümkündür. Sirli işarələr rəssam tərəfindən uydurulmamışdır. Miro bunları ənənəvi və xalq sənətinin dərinəndən öyrənilməsi nəticəsində kəşf etmişdir.

“Kataloniya mənzərəsi” (“Ovçu”). 1923–1924. Müasir İncəsənət Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

“Şumlanmış tarla”. 1923–1924. S.Quqgen-haym Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

Bu maraqlıdır

Miro poeziya toplularına illüstrasiyalar çəkərkən də maraqlı əsərlər yaradıb. 1971-ci ildə isə özünün “Qızıl lələkli kərtənkələ” adlı kitabını nəşr etdirib.

Miro sürrealizmin ən parlaq nümayəndələrindən biri olmuşdur. Yalnız Mironun yaradıcılığında özünəməxsus, xarakterik olan sirr və rəmzlərlə dolu fərdi üslub tərzini görmək mümkündür və bu fərdi üslubun formalaşmasında məhz sürrealizm həlledici rol oynamışdır.

Sürrealizm tarixdə və incəsənətdə parlaq səhifəyə çevrildi. Bu istiqamətin əsərləri öz qeyri-gerçək aləmi ilə tilsimləyir və özünə çəkir. Onları anlamaq çətindir, elə bu səbəbdən də insanları cəlb edir. Xuan Miro özünün poetik sürrealizm variantını yaratmağa qadir oldu.

1976-cı ildə Barselonada rəssamın muzeyi – Xuan Miro Fondu – Müasir İncəsənətin Təbliği və Tədrisi Mərkəzi açıldı. Xuan Miro hələ 1968-ci ildə, nəhəng fərdi sərgisindən sonra muzey təsis etmək fikrinə düşmüşdü. O özünün və müasir incəsənətin digər təmsilçilərinin əsərlərinin sərgilənəcəyi yeni bina yaratmaq istəyirdi. Fondun eksponatları çox müxtəlifdir və bura həm rəssamın erkən işləri, həm də onun daxili aləminin müxtəlif tərəflərini əks etdirən çox məşhur əsərləri daxildir.

Əsərlərin çoxunu fonda Miro özü bağışlayıb. Kolleksiya 300 rəngkarlıq əsəri, 10 min rəsm və 150 heykəldən ibarətdir, burada çox sayda toxuculuq və keramika nümunələri sərgilənir.

Bu gün Xuan Mironun adı bəşəriyyətin düşüncəsində kətan və gil üzərində bütün aləmin əks olunduğu qeyri-adi rəngarəng fikirləri təcəssüm edir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: *rəngli karandaşlar, flomasterlər, quaş*

Müəyyən edin

1. X.Mironun əsərlərində müəmmalı rəmzlər əks olunmuşdur. Bu işarələr nə deməkdir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. “İlin fəsilləri” mövzusunda sürrealistik və simvolik rəsm çəkin. Real obyektləri sirli, həndəsi işarələr və xətlərin köməyi ilə göstərməyə çalışın. Öz rəsminizin arxa tərəfində hər rəmzin hansı mənə daşdığını qeyd edin.
3. X.Mironun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Sürrealizmin inkişafında Xuan Miro yaradıcılığının rolu nədədir?

İncəsənətə dair dialog

İncəsənət hansı vasitələrlə insana təsir göstərir?

Xatırlayın

Heykəltəraşlığın növ və inkişaf sahələri hansılardır?

Tanış olun

İsveçrəli heykəltəraş, rəng ustası və grafik rəssam Alberto Cakometti XX əsr təsviri sənətinin ən böyük nümayəndələrindən sayılır. O öz yaradıcılığında kubizm və sürrealizmin təsirini hiss edirdi. Müəllif öz heykəllərinin əksəriyyətini böyük fransız heykəltəraşı Rodenin yaradıcılığının təsiri altında yaratmışdır.

Cakomettinin ilkin işləri realist tərzdə işlənilib, lakin sonralar o, kubizmin təsiri altına düşür, Afrika incəsənəti, Okeaniyanın arxaik plastikası, qədim Amerika incəsənəti ilə maraqlanır. Çox fərqli istiqamətlərdə fəaliyyət göstərən rəssamlar – Pikasso və Matiss rəngkarlıq və heykəltəraşlıq əsərlərində bu sayaq motivlərdən istifadə ediblər.

"Qasıq-qadın". 1926

"Fiqur". 1926

"Cütlük". 1927

Bir qədər sonra Cakometti öz heykəllərində kubizm elementlərini rəyalarla dolu xəyal və qəzəblə cəmləşdirir. Sürrealizm dövrünün heykəllərində formalar mücərrəddiyə yaxınlaşaraq sadələşir. Ətraf aləm, onun qaydaları və məcburən qəbul etdirilən şərtliliklərlə barışmayan Cakometti bu hisləri doğuran emosiyaları özününküləşdirərək tam çəkisiz heykəltəraşlıq kompozisiyaları yaradırdı. Bunlar üçölçülü reallıqdan daha çox, kölgə idi.

Onların məxsusiliyini daha çox vurğulamaqdan ötrü sənətkar bir sıra əsərlərini qəfəsə – vizual olaraq onun şedevrlərinin məhkum olduğu və əbədi dincəldiyi kiçik məkanda təcrid edən zərif karkas konstruksiyaların içinə salırdı.

Təsviri sənət qalereyası

Ölümün dəhşətli tənhalığını əks etdirən Cakomettinin “Əl” əsəri heykəltəraşın müharibə zamanı öz gözləri ilə gördüyü qoparılmış insan əlinin əsasında düzəldilib. Bu əsər istənilən adamı sarsılmağa məcbur edə bilər.

“Əl”. 1947

“Boğazı kəsilmiş qadın”. 1932

II Dünya müharibəsi illərində Cenevrədə yaşamış Cakometti müharibədən sonra heykəltəraşlıqda, portret rəngkarlığında və qrafikada yeni tərzdə işləməyə başlayır.

“Sürrealist masa”. 1933

“Yeriyən adam”. 1947

Alberto Cakometti öz heykəltəraşlıq təsvirlərinin xüsusi, unikal və tanınan tipini – uzadılmış, kövrək, səthi döyünən, öz ətrafındakı məkanı ovsunlayan fiqur tiplərini formalaşdırmışdı. Cakometti təsviri sənətin ənənəvi növlərinin qavranılmasını tamamilə dəyişdi, metal və təmiz səthin emal üsullarını qarışdırdı. Heykəltəraşın təsviri sənətdə etdiyi inqilab – heykəllərin təməlinin dəyişdirilməsi hesab olunur. O, həcmi sadələşdirdi, fiqurları tamamilə incəltdi, seyrək konstruksiyalar tətbiq etdi.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Alberto Cakometti
(Alberto Giacometti)
Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	10.10.1901 – 11.01.1966
Doğulduğu yer	Borqonovo, Stampa, İsveçrə
Təhsili	Parisdə Qrand Şomyer studiyası, Cenevrə Zərif Sənətlər Məktəbi
Üslub və texnika	sürrealizm, ekspressionizm, kubizm, formalizm; heykəltəraşlıq, rəngkarlıq, qrafika
Əsərlərin mövzusu	mənzərə, natürmort, portret
Məşhur əsərləri	“Baş” (1925), “Qıvrılmış adamcığaz” (1926), “Qadın” (1928), “Baxan baş” (1927–1929), “Əyləşmiş qadın” (1946), “İşarə edən adam” (1947), “Yeriyən üç nəfər” (1948), “Yağışa düşmüş adam” (1949), “Tala. Doqquz fiqur ilə kompozisiya” (1950), “Addımlayan adam” (1960) və s.

Bilirsinizmi?

İsveçrənin pul əsginasları üzərində rəssam, şair və bəstəkarların portretlərini görmək olar. Öz istedadı ilə bütün dünyada məşhur olan, İsveçrənin dahi sənətkarlarından biri Alberto Cakomettinin portreti 100 nominallı İsveçrə frankının üzərində təsvir olunmuşdur.

Düşünün və izah edin

Cakomettinin yaradıcılığına təsir edən nə olmuşdur?

Sürixdə Alberto Cakometti Fondu yaradılmışdır. Burada əsas hissə-sini fondun təqdim etdiyi, Cakomettinin 60 işindən ibarət kiçik sərgi

sənətkarın ilkin avtoportretindən başlayaraq ən son (həyata keçirilməmiş) layihəsinədək – Nyu-Yorkda Çeyz Manhetten Bankı qarşısındakı meydan üçün heykəltəraşlıq kompozisiyasınadək onun bütün yaradıcılıq mərhələləri əks olunur.

Bu maraqlıdır

Alberto Cakometti qardaşı – istedadlı rəssam, mebel dizayneri və interyer layihəçisi Diyeqoyla birlikdə xeyli dekorativ heykəl yaratmışdır. Bu heykəllərin əksəriyyətinin konstruksiyasına təbiət və heyvan obrazları daxildir. “Dəvəquşu və dəvəquşu yumurtası” belə nümunələrdən biridir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: plastilin və yaxud gil, karton, məftil

Müəyyən edin

1. Alberto Cakomettinin əsərləri hansı mövzulardadır?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Cakomettinin yaratdığı heykəllərin tərzinə uyğun “İdman növü” və ya “İdmançı” mövzusu üzrə insan fiquru yapın.

Sənətkar məsləhəti

Əvvəlcə qalın karton və məftildən fiqur üçün karkas düzəldin, sonra karkasın üzərinə fiqurun hərəkətini göstərəcək şəkildə plastilin və yaxud gil qoyun. Barmaqlarınızla çox zərif silueti düzəldərək digər detalları dəqiqləşdirin.

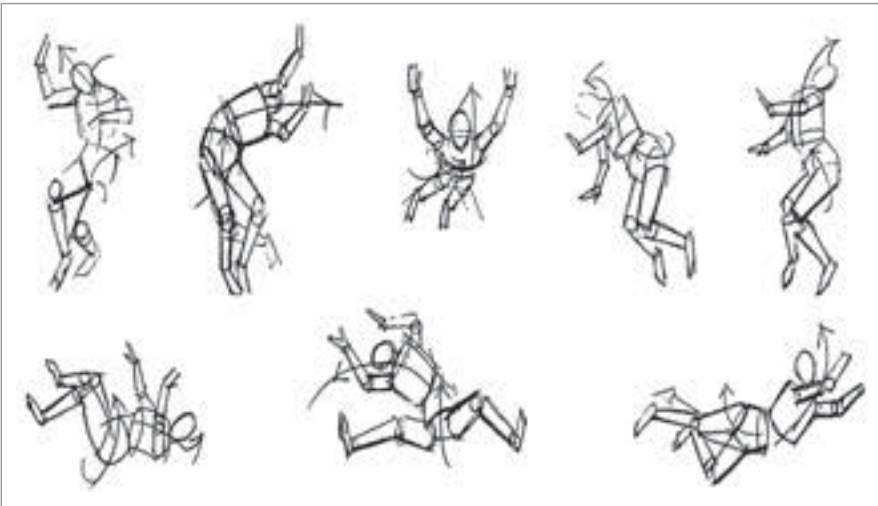
İdmançı fiqurunun yapılması üçün karkas

Təqdim olunmuş siluətlərdə müxtəlif idman növlərini müəyyənləşdirərək öz heykəl seçiminizi edin.

Yapmadan əvvəl hərəkətdə olan idmançıların eskizini çəkmək mümkündür.
İdmançıların hərəkət anlarının eskizləri

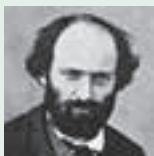
3. A.Cakometti və onun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdim edin.

Özünüzü yoxlayın

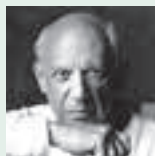
✓ Sürrealizmin inkişafında A.Cakomettinin hansı rolu olmuşdur?

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

Özünüzü yoxlayın

Pol Sezann

Pablo Pikasso

Vasili
Kandinski

"Şaftalılar və armudlar". 1880-ci illərin sonu. A.S.Puşkin adına Dövlət Təsviri Sənət Muzeyi. Moskva, Rusiya

"Ağlayan qadın". 1937. Teyt Qalereyası. London, Böyük Britaniya

"Cənub (Tunis) bağları". 1919. Şəxsi kolleksiyaya

"Yarızanmış ana körpəsi ilə". 1983. Texnika: bürünc.

1. Verilmiş əsərlərin müəllifini müəyyən edin.

**Henri Spenser
Mur**

Pol Kli

Naum Qabo

"Kəşişən xətt". 1923. Düsseldorf. Şimali Reyn vilayətinin rəssamlıq toplusu. Vestfaliya, Almaniya

"Kral və kraliça". 1953–1955. Texnika: bürünc. Middelheyndə açıq səma altında heykəltəraşlıq muzeyi. Şotlandiya

"Baş №2". 1916. Polad. Teyt Qalereyası. London, Böyük Britaniya

2. Sənətkarların yaradıcılığı və yaratdığı əsərlər hansı üslub və cərəyanları əhatə edir?

Salvador Dali

Xuan Miro

Alberto
Cakometti

"Yaddaşın daimiliyi". 1931. Müasir İncəsənət Muzeyi. Nyu-York, ABŞ

Sürrealist divan. 1974.

"Mavi səmədan odlu çarxa doğru nərdivan". 1953. Şəxsi kolleksiya

"Sürrealist masa". 1933

3. Sənətkarların hansı növ və janrda fəaliyyət göstərdiklərini sadalayın.

2

AZƏRBAYCAN TƏSVİRİ SƏNƏTİNDƏ MÜASİRLİYİN ƏKSI

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan təsviri sənətində müasir cərəyanlar bir-birini əvəz edirdi. Onların meydana gəlməsi ilə rəssamlar tərəfindən bir çox təcrübələr sınaqdan keçirildi. Lakin rəssamlar öz əsərlərində hər zaman sadıq qaldıqları realist və milli üsluba üstünlük verərək vəhdət yaratmağa nail oldular.

İncəsənətə dair dialog

Sizin fikrinizcə, konstruktivizm incəsənətin hansı növlərində əks oluna bilər?

Xatırlayın

Konstruktivizmin əsas xüsusiyyətləri hansılardır?

Tanış olun

XX əsrin incəsənəti bütün növləri ilə yanaşı, müasir memarlığı da əhatə etmişdir. Memarlıqda ən geniş inkişaf etmiş istiqamət konstruktivizm idi. “Qənaət, fayda və gözəllik” – konstruktivizmin əsas devizi idi.

Bu üslubun yaranmasının ilkin şərtləri XIX əsrin sonlarında özünü göstərdi. Memarlar daş və ağacdən imtina edərək şüşə, dəmir-beton konstruksiyalardan istifadə sayəsində irihəcmli tikililər yaratmağa nail oldular.

Azərbaycan konstruktivizminin görkəmli nümayəndəsi, sovet memarlığının yaradıcılarından biri olan memar Mikayıl Useynov XX əsr milli memarlıq tarixində xüsusi yer tutur. Müasir Bakı şəhər memarlığının ən yaxşı nümunələrinin müəllifi Mikayıl Useynovdur. Həmin nümunələrin ideyası və ifadə üslubu indi də paytaxtımız üçün aktuallığını saxlamaqdadır. Bu sənətkarın yaradıcılığında ən vacib olan məqam – dünya memarlığının qabaqcıl və yeni meyillərindən imtina etmədən Azərbaycan memarlığına milli koloriti gətirməsidir.

Düşünün və izah edin

Bakı şəhərində M.Useynovun layihələri əsasında inşa edilən bu binaların adlarını söyləyin və onların ümumi cəhətləri haqqında danışın.

Memarın 1929–1934-cü illərdəki fəaliyyətinin qısa dövrü konstruktivizmi əhatə edir.

Onun layihələndirdiyi tikililər milli memarlıq üslubu ilə seçilib. O, sonradan Şərq və Qərb memarlıq məktəbinin sintezindən yararlanaraq əzəmətli yaşayış və ictimai binaların layihələrini hazırlayıb. Onlardan bu gün Bakının yaraşığı olan Bakı Musiqi Akademiyasının, M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın, Milli Elmlər Akademiyasının binalarını göstərmək olar.

M.Useynov hələ Azərbaycan Politeknik İnstitutunun (indiki Azərbaycan Texniki Universiteti) tələbəsi olarkən onun konstruktivizm üslubunda yaratdığı layihələrin bir qismi reallaşmışdır. Bu layihələrdə hündəsi lakonizm, üfüqi və şaquli xətlərin kəsişməsi, həcmli formaların və səthlərin, bütöv kütlənin və şüəli səthlərin ziddiyyəti vurğulanırdı. İşlək dam örtükləri, yüngül talvarlar, qalereyalar, artırmalar, günlüklər – isti iqlim üçün daxili həyət kimi vacib elementlər bütün tikililərin dəyişməz atributu idi. M.Useynov hələ ali təhsil aldığı illərdə Avropa klassikası onun təxəyyülünü “zəbt etmişdi”, o həm də memarlıqda rus klassisizminin irsini ətraflı öyrənirdi.

Düşünün və izah edin

Bakı şəhərində M.Useynovun memarı olduğu və heykəltəraş Fuad Əbdürrəhmanovla birlikdə layihələndirdiyi bu abidələr kimlərin xatirəsinə ucaldılıb?

Nəyə əsasən heykəllərin yaradılmasında memarlar iştirak edir? Fikrinizi əsaslandırın.

Yeni tərzdə əsərlər yaratmaqla yanaşı, M.Useynov yaradıcılıq axtarışlarında sırf ənənəvi – Azərbaycan milli üslublarına da toxunurdu. Belə ki, 1924-cü ildə Mikayıl Useynov tərəfindən Şirvanşahlar sarayı kompleksinin ölçülərinin dəqiqləşdirilməsi mütəxəssislərin arasında sensasiya doğurmuşdu. Ənənəvi üslubda nümunəvi layihələrindən biri XII əsr Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin məzarı üzərində abidə müsabiqəsində qalib gələn (1926-cı il) layihəsidir. Onun layihələri əsasında Bakıda, Gəncədə, Naxçıvanda, Azərbaycanın digər şəhər və rayonlarında binalar tikilib.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Mikayıl Ələsgər oğlu Useynov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	06(19).04.1905 – 07.10.1992
Doğulduğu yer	Bakı, Azərbaycan
Təhsili	Azərbaycan Politexnik İnstitutu (indiki Azərbaycan Texniki Universiteti) (1922–1929)
Ad və mükafatları	Azərbaycanın əməkdar incəsənət xadimi (1940), “Lenin” ordeni (1946, 1958), memarlıq doktoru (1950), Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı laureatı, SSRİ xalq memarı (1970), Sosialist Əməyi Qəhrəmanı (1985), Şərq ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyasının prezidenti (1992) və s.
Üslub və texnika	memarlıq; konstruktivizm
Məşhur əsərləri	Bayıl qəsəbəsində fabrik-mətbəx (1930, hazırda doğum evi), Tibb İnstitutu tələbələri üçün yataqxana (1934), Azərbaycanın Moskvadakı Ümumittifaq Kənd Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisində Azərbaycan pavilyonu (1939), Azərbaycan Texniki Universiteti (<i>memar S.Dadaşovla birlikdə</i>), Bakı metrosunun “Nərimanov” stansiyası (1967), “Nizami” stansiyası (1976), “Elmlər Akademiyası” stansiyası (1985) və s.; Bakı şəhərində Səməd Vurğunun heykəli (<i>heykəltəraş F.Əbdürrəhmanovla birlikdə</i>), Nizaminin heykəli (<i>heykəltəraş F.Əbdürrəhmanov və memar S.Dadaşovla birlikdə</i>) və s.

M.Useynovun yaradıcılığının ilkin mərhələsi sovet memarlığında konstruktivizm dövrü ilə üst-üstə düşürdü. Bakı 1920–1930-cu illərdə Cənubi Qafqazın ən mühüm sənaye və intellektual mərkəzi idi. O zaman hələ çox gənc olan memar M.Useynov ümumi ruh yüksəkliyindən ilham-

lanaraq memarlığın yeni dilini öyrənməyə cəhd göstərirdi.

Memar M.Useynovun əsl yetkin yaradıcılıq dövrü müasir Azərbaycan memarlığının yaranmasında milli irsin yeri və rolunun dərk edilməsi ilə başladı. Memar yaratdığı bir çox tikililərdə Azərbaycan milli me-

Elm işçilərinin yaşayış evi

marlıq elementlərindən başqa, həm də Şərqi forma və motivlərini tətbiq etmişdir. Bu tikililər arasında Moskvada Ümumittifaq Kənd Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisində Azərbaycan pavilyonunu, Bakı metrosunun “Nizami” stansiyasını və Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyini nümunə göstərmək olar.

Bilirsinizmi?

Memarlıqda konstruktivizmin banisi Le Korbuzye sayılır. O, memarlıqda yenilik edərək binanın konstruktiv hissələrindən fasada gözəllik verən elementlər kimi istifadə etmişdir. Le Korbuzye yaradıcılığında konstruktivizmin beş prinsipindən istifadə edirdi: sütunlar üzərində dayanan tikili, fasadın sərbəst kompozisiyası, zolaqvarı pəncərələr, konstruksiya daxilində sərbəst planlaşdırma, düz terras-dam.

M.Useynov yaradıcılıq baxımından həqiqətən də tükənməz memar idi. Onun zəngin irsinə 200-dən artıq layihəsi daxildir və demək olar ki, hər biri gerçəkləşdirilib. Yaradıcı irsdə ən başlıcası – ənənələrə hörmət və ondan bədii təcəssümlü formalarda istifadədir.

Dünya memarlıq irsinin və ən yeni meyillərin bilicisi olan Mikayıl Useynovun dünyagörüşü öz xalqının milli mədəniyyətindən formalaşmışdı.

Onun yaradıcılığı müasir Azərbaycan memarlığında yeni bir dövr açmış və bu sənəti beynəlxalq miqyasda tanıtmışdır. Mikayıl Useynov milli Azərbaycan memarlığını bənzərsiz, nadir dəstxəti ilə önəmli dərəcədə zənginləşdirmişdir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, rəngli qələmlər, akvarel, rəngli kağız, karton

Müəyyən edin

1. Müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək müasir və keçmiş illərin memarlığının xüsusiyyətləri haqqında danışın.

Yaradıcı fəaliyyət

2. a) Dünyanın hər hansı bir paytaxt şəhərinin konstruktivizm nümunəsi olan ən məşhur, onun “vizit kartı” sayılan tikilisinin siluetini çəkin və ya qara kağızdan kəsib hazırlayın. Məsələn, Fransanın paytaxtı Parisdə ucalan Eyfel qülləsi.

- b) Konstruktivizm üslubunda ictimai və ya yaşayış binasının eskizini çəkin. Tikilinin görünüşü sütunlar üzərində dayanan iri şüşəli və düz səthli ola bilər. Binaanın eskizini elə çəkin ki, o həm qarşıdan, həm də yandan görünsün; məsələn:

3. M.Useynov haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ XX əsrin əvvəllərində memarlığın inkişafının əsas ideya və prinsipləri hansılardır?

İncəsənətə dair dialog

Rəngkarlıq əsərlərinin miqyası nəyə əsasən seçilir? Əsərlərdə rəng və forma bir-biri ilə necə əlaqəlidir?

Xatırlayın

Müasir rəssamların nail olmaq istədiyi yeniliklər nə ilə nəticələnir?

Tanış olun

Görkəmli fırça ustası Mircavad Mircavadov Azərbaycan rəssamlığının müasir istiqamətin və “Abşeron məktəbi”nin banisi kimi tanınır. Azərbaycan incəsənətinə improvizasiya və sərbəstlik gətirən rəssam tamamilə yeni üfüqlərin açılmasına səbəb oldu. Qiyamçı və eksperimentator, **non-konformist**¹ və novator olan M.Mircavadovun əsərləri Azərbaycan təsviri sənətinə böyük təsir göstərdi. M.Mircavadovun əsərlərini ya qeyd-şərtsiz qəbul, ya da rədd edirdilər. Lakin onun yaradıcılığı zaman baxımından bizdən uzaqlaşdıqca rəssamın müasir Azərbaycan incəsənəti tarixində tutduğu yerin unikalılığı daha aydın görünməkdədir. Rəssam bu mövqeyi sovet dönəmində uzun illər davam edən sükut və biganəlikdən sonra qazanıb.

Təsviri sənət qalereyası

“Yüzlilliklərin himni” silsiləsindən. 1986

“Nuhun gəmisi”. 1987

¹**Nonkonformizm** (ing. *nonconformism* (*non* – yox (*conformis* – oxşar) – qeyri-oxşar) – hamı tərəfindən qəbul edilmiş qaydaların, dəyərlərin, ənənələrin və qanunların inkar edilməsi. “Neqativizm” anlayışının sinonimi.

Tələbəlik illərində sənətlə bağlı o dövrdə qəbul olunmuş tədris sistemi istedadlı gənc rəssamı qane etmirdi. Çünki keçmiş Sovet İttifaqındakı bədii təhsilin mühüm hissəsini təşkil edən sosializm realizminin ehkamları M.Mircavadova yad idi.

Rəssam Sezannın əsərlərini Ermitajda görmək arzusunda idi. O illərdə Sovet İttifaqında impressionist və postimpressionistlərin yaradıcılığı qadağan edilmişdi. Lakin M.Mircavadov Leninqrada (indiki Sankt-Peterburq) gedir və Dövlət Ermitajında onu maraqlandıran bütün kolleksiyaya baxmağa nail olur. Sənətə vurğunluğu onu Ermitajda adi fəhlə işləməyə vadar edir. Rəssam El Qrekonun, Rembrandtın əsərlərindən çox şey öyrənir, surətlərini çıxarır, orijinalını ətraflı tədqiq edir. Sezannın və van Qoqun qadağan edilmiş əsərləri Mircavad üçün əsl məktəb olur.

Leninqrad Antropologiya və Etnoqrafiya Muzeyindəki kolleksiyalarla tanışlığı rəssamda güclü yaradıcılıq həvəsi oyadır. O, burada Afrika, Okeaniya, İndoneziya, Yaxın Şərq xalqlarının ənənəvi incəsənətini yaxından öyrənir.

1954-cü ilədək Leninqradda yaşadığından sonra o, Bakıya qayıdıb yaradıcılıqla məşğul olur və bu həyat tərzini 10 il çəkir.

Rəssam öz təcrübələrində təsviri sənət üçün ənənəvi olmayan materiallardan – metal, daş, qum, bitum, qatran və sementdən istifadə edirdi. Bu materiallar nəticəsində yaranan eksperimental əsərlər özlüyündə heyrtləndirici qüvvəyə malik idi.

M.Mircavadovun ən erkən rəngkarlıq əsəri “Yırtıcı”dır. Burada ayaqları bağlı, arxası üstə yıxılmış qoyun, yaxında isə bir canlı, dişini ağardan və torbasayağı gövdəsi olan məxluq təsvir olunub. Burada rəssamın təsvir etdiyi cəmiyyətə, onu əhatə edən mühitə kinayəli yanaşdığı aydın görünür.

Rəssamın qrafik əsərlərinə məxsus qüvvə, enerji, həm də miqyas tamaşaçını heyrtləndirir. Onların bəziləri tuşla, bəziləri karandaşla icra olunub. Qrafik əsərlərdə digər cəhət də diqqəti cəlb edir: əksər rəsmlərdə insanın bədən hissələrində baş verən dəyişikliyi müşahidə etmək olur.

“Yırtıcı”. 1967

“Kişi rəsmi”. 1950. Kağız, qrafit

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

HABAA

Mircaavad Mirhaşım oğlu Mircaavadov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	19.01.1923 – 24.06.1992
Doğulduğu yer	Bakı, Azərbaycan
Təhsili	Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Rəssamlıq Məktəbi (1941–1949)
Ad və mükafatları	Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü (1975), Rəssamlar İttifaqı İdarə Heyətinin üzvü (1987), Azərbaycanın əməkdar incəsənət xadimi (1988)
Üslub və texnika	avanqard; rəngkarlıq
Əsərlərin mövzusu	portret, mifologiya, süjetli əsərlər, mənzərə
Məşhur əsərləri	“Xırmanda” (1968), “Fayton” (1968), “Öküzün nallanması” (1970–1971), “Od gəlini” (1970), “Sirk” (1981), “Yuva” (1982), “Məxfi gecə” (1982), “Letargiya” (1983), “Humay quşu” (1984), “Hərəkət” (1986), “Od tanrısı” (1987) və s.

Bilirsinizmi?

XX əsr rəssamlığının iki böyük nümayəndəsi – Pablo Pikasso və Salvador Dali Mircaavad Mircaavadovun sevimli rəssamları və onun üçün şübhə doğurmayan avtoritetlər idilər. “Ümid işığı” adlı əsərini o, Salvador Daliyə həsr etmişdir.

“Ümid işığı”. 1982

Ətraf mühiti təsvir edərkən rəssamın müxtəlif emosional və psixoloji çalarlarını div obrazında görmək mümkündür. Bu məfhum ənənəvi mifologiyada öz əlamətinə görə (divlər xeyirxah və qəddar, cəsur və qorxaq

olurlar) birmənalı deyil. Mircavadın yaradıcılığında bu, insanda ola biləcək bütün rəzil cəhətləri özündə birləşdirən personajdır.

M.Mircavadovun əsərlərindəki digər sabit obraz qadındır. O, xeyrixah və qəddar, zəhmətkeş və çox qəşəng, ağıllı ola bilir.

Onun yaratdığı əsərlər arasında bir sıra mənzərələr də var.

Rəssam üçün məhz rəng başlıca məna yükü daşıyır. Rəssam rəngkarlıqda sanki rəng və forma arasındakı təzadı aradan qaldırmağa çalışır. Rəngkarlığın bu iki elementi Mircavad kompozisiyasının əsas təkrar olunmaz ifadə vasitəsidir.

Düşünün və izah edin

Azərbaycanın hansı rəssamı üslub, qəhrəmanları və düşüncə tərzinə görə Mircavad Mircavadova yaxın idi?

Azərbaycan incəsənətinin tarixi üçün və xüsusilə müasir Azərbaycan rəngkarlıq məktəbinin formalaşmasında Mircavad Mircavadovun xidmətlərini sona qədər dərk etmək çətinidir. Azərbaycan rəssamlarının ötən əsrin “yetmişinci illər nəslı”nin çoxu “Mircavad təsiri” altında formalaşmışdır. Onların əksəriyyəti tədricən incəsənətdə öz yolunu və hər biri öz fərdi üslubunu tapmışdır. Bir çox rəssamların yaradıcılığında Mircavadın bu gün də dəstxəti hiss edilir.

Rəssamın sənəti yalnız 1987-ci ildə tanındı. Onun əsərləri dünyanın bir çox muzeylərində və şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır. Bakının, Moskvanın, bir sıra Avropa paytaxtlarının, həmçinin Yaponiya şəhərlərinin ən nüfuzlu sərgi salonlarında bir çox sərgiləri təşkil olunmuşdur.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: *rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbaşirlər, quaş*

Müəyyən edin

1. M.Mircavadovun dərslikdə verilmiş əsərlərinin əsas mövzusunun nə təşkil edir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Rəng təzadını və forma müxtəlifliyini nəzərə alaraq qeyri-adi mifoloji canlı və onun ətrafını təsvir edin.
3. M.Mircavadov haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Özünü yoxlayın

- ✓ Azərbaycanın müasir təsviri sənətində M.Mircavadovun rolu nədən ibarətdir?

İncəsənətə dair dialog

Heykəltəraşlıqda insan gözəlliyinin və hislərinin tərənnümü rəssamdan hansı bacarıqları tələb edir?

Xatırlayın

Heykəltəraşlıqda əsas ifadə vasitələrini sadalayın.

Tanış olun

Öz zəngin daxili aləmi olan görkəmli heykəltəraş Ömər Eldarov unudulmaz obrazilər yaratmış dahi şəxsiyyətdir.

İradə və zəriflik, improvizasiya və kamillik, dərinlik və duymaq bacarığı Ömər Eldarov yaradıcılığını müşayiət edən başlıca səciyyəvi xüsusiyyətlərdir. Onun yaradıcılığının ölkəmizin bədii mühitinə təsirini qiymətləndirməmək olmaz: heykəltəraşın əsərlərində daxili məzmunla formanın harmoniyası insanı qeyri-ixtiyari düşünməyə sövq edir.

Ömər Eldarovun yaratdığı heykəllər öz dinamikliyi ilə daim diqqəti cəlb edir. Onun xarakterinə xas olan cəsurluq, nikbinlik və mənəvi məsuliyyət sənətkarın yaradıcılığında, xüsusən obrazların bədii ifadəsində təcəssüm olunur.

"X.B. Natəvan". 1960. Tunc

Ö. Eldarov şairə Natəvan şəxsiyyətinə bir neçə dəfə müraciət etmişdir. Zəngin geyinmiş, ampir üslubunda olan kresloda oturmuş zadəgan qadının tunc heykəli harmoniyanın və incə zövqün ən yüksək təzahürünün nümunəsi kimi bu gün də paytaxtımızın mərkəzi meydanını bəzəyir.

İnsanların həyatındakı romantikaya və dinamikaya meyil, qəhrəmanların daxili vəziyyəti, onların

"Səadət". Kompozisiya. 1956. Tunc

qəhrəmanlıq mübarizəsindən doğan duyğuları – bütün bunlar müəllif düşüncəsinin dərinliyini, onun humanist istiqamətini xarakterizə edən cəhətlərdir.

“Dramaturq Hüseyn Cavid”. 1993. Tunc, qranit

Ustad lirik və vətənpərvərlik ruhunda olan obrazların bədii həllində etik prinsipləri önə çəkir. Bu, Hüseyn Cavidə həsr olunmuş heykəltəraşlıq ansamblında qabarıq hiss olunur. Cavidin pyeslərinin ideyasını ön plana çəkən Ö.Eldarov heykəldə dramaturqun əyilməz ruhunu təcəssüm etmişdir. Heykəltəraş şairi yüksək mənəvi, yaradıcı düşüncələrə

daldığı anda təsvir etmişdir. Əsərin memarlıq-kompozisiya həlli bu güclü, mürəkkəb və yaradıcı ehtiraslı şəxsiyyətin obrazını açmağa yönəlmişdir.

Lirik, qəhrəmanlıq mövzusu onun bütün yaradıcılığını müşayiət edir. Portretlər, büstlər, heykəllər – hər birinin psixoloji təsiri çox güclüdür.

Ömər Eldarov böyük rəssam Səttar Bəhlulzadənin portretinə də fəlsəfi-romantik yanaşmışdır. Bu obraz

“S.Bəhlulzadənin məzarüstü abidəsi”. 1974. Tunc

dahinin yaradıcı ruhunun təcəssümüdür. Heykəltəraş xüsusi qayğı və məhəbbətlə rəssamın portretinə müraciət etmiş, onu iki dəfə ağacdən yonmuş və tuncda həkk etdirmişdir. Bakının Əmircan qəsəbəsində qoyulan S.Bəhlulzadənin qəbirüstü heykəlində məkan, kompozisiya, dinamika, obraz bir-birini çox gözəl tamamlayır.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Ömər Həsən oğlu Eldarov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	21.12.1927
Doğulduğu yer	Dağıstan, Dərbənd şəhəri. Rusiya
Təhsili	Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Rəssamlıq Məktəbinin heykəltəraşlıq bölməsi (1941–1944), İ.Y.Repin adına Leningrad Rəssamlıq, Heykəltəraşlıq və Memarlıq Akademiyasının heykəltəraşlıq fakültəsi
Ad və mükafatları	“Şərəf nişanı” ordeni (1959), Azərbaycan SSR-in əməkdar incəsənət xadimi (1963), SSRİ Dövlət mükafatı laureatı (1980), Azərbaycan SSR-in xalq rəssamı (1982), “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni (1986), “İstiqlal” ordeni (1997), Rusiya Federasiyasının “Dostoy-nomu” medalı (2002), “Şərəf” ordeni (2012) və s.
Üslub və texnika	heykəltəraşlıq
Əsərlərin mövzusu	portret, süjetli əsərlər
Məşhur əsərləri	“Məhəmməd Füzuli” (<i>T.Məmmədovla birlikdə</i> , 1963, Bakı), “İbn Sina” (1980, Düşənbə), “İhsan Doğramacı” (2001, Ankara), “Heydər Əliyev” (2001, Qars), “Üzeyir Hacıbəyov” (1955, Bakı), “Səttar Bəhlulzadə” (1975, Bakı), “Vaqif Mustafazadə” (1984, Bakı), “Fikrət Əmirov” (1988, Bakı), “Niyazi” (1989, Bakı), “Ziya Bünyadov” (2000, Bakı), “Elegiya” xatirə abidəsi (1989), “Zərifə Əliyeva” (1995, Bakı), Heydər Əliyevin qəbirüstü abidəsi (2004, Bakı) və s.

Sənətkarın xüsusi təsir bağışladığı əsərlərindən biri də “Zamanın dörd rəngi”dir. Müəllif burada son dərəcə fəlsəfi və etik problemləri həll edir. O, müxtəlif çalarlı dörd qoz ağacını fərqli yaşda olan qadınlara müvafiq pozada yonmuşdur. Qızın, gənc, yaşlı və qoca qadının hərəkətləri ilin fəsillərinə uyğundur. Fiqurları nəzərdən keçirdikdə plastikanın gözəlliyi, həyat fəlsəfəsi onun məkanla vəhdəti təəssüratlarımızı daha da zənginləşdirir.

“Zamanın dörd rəngi”. 1973. Qoz ağacı

Yaratdığı heykəllər və abidələr nəinki ölkəmizdə, hətta dünyanın bir çox muzeylərində layiqli yer tutmaqdadır. Onun ilk işlərindən – diplom qorelyefindən tutmuş axırncı heykəlinə qədər bir parlaq, sabit yaradıcılıq xətti var. Belə ki, bu əsərlər yaşadılmış aləmin gözəlliyini romantik tutumda görməkdir, gözəlliyi xeyirxahlıq və məhəbbətdə axtarmaqdır, etik keyfiyyətlərə üstünlük verməkdir. Ustadın heykəltəraşlıq irsi bütöv bir orqanizmin hissəsidir ki, bunun adı bənzərsiz Ömər Eldarov yaradıcılığıdır.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: plastilin, yaxud gil, kağız, karton

Müəyyən edin

1. Ö.Eldarovun əsərlərinin oxşar və fərqli cəhətləri nədir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Plastilin və yaxud gildən hərəkətdə olan əsgər fiquru yapın.
3. Ö.Eldarovun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Özünü yoxlayın

- ✓ Ö.Eldarovun Azərbaycan heykəltəraşlığına verdiyi töhfə nədən ibarətdir?

İncəsənətə dair dialoq

Rəngkarlıq əsərinin məzmunu dedikdə nə başa düşülür?

Xatırlayın

Süjetli əsərlərin janr müxtəlifliyinin hər biri haqqında danışın.

Tanış olun

Mövzu üzrə rəsm əsərləri geniş məzmunlu olduğu üçün bu kateqoriyaya tarixi, hərbi və məişət səhnələri, insan həyatında gündəlik baş verənlər və ən aktual hadisələr, insanlara və təbiətə ümumiləşdirilmiş fəlsəfi baxışlar təsvir olunmuş əsərlər aid edilir. Bəzən bütün bu hadisələr bir əsərdə də cəmləşir. Rəssamın mövzu üzrə əsərlərdə qarşısına qoyduğu məsələlər müxtəlif olur.

Təsviri sənətdə **süjetli (tematik¹) tablo** – ümumi mövzu və ya təsvir obyektlərini birləşdirən bədii əsərlərin məcmusudur.

Düşünün və izah edin

Rəsm əsərlərində verilmiş mövzular nədən bəhs edə bilər?

Müasir dövrümüzün məşhur Azərbaycan rəssamlarından biri, ən çox süjetli əsərlərin yaradıcısı Tahir Salahovdur.

Tahir Salahov yaradıcılığında neft mövzusuna xüsusi yer verir. Bakı şəhəri – neftçi əməyinin romantik məkanı hesab edilir. Şəhər neftlə, neft hasilatı ilə sıx bağlıdır. Bu mövzu hər zaman rəssamları cəlb edib. O, dəfələrlə kətan üzərində Bakı neftçisinin obrazını yaratmışdır. Rəssamın V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət İncəsənət İnstitutunda müdafiə etdiyi “Növbədən qayıdanlar” adlı diplom işi də bu mövzudadır. Sankt-Peterburq Rəssamlıq Akademiyasının kolleksiyasında saxlanılan sənət əsərin-

¹**Tematik** janr (*rus. tema* – mövzu) – süjetli əsərlərin müxtəlifliyidir. Buraya tarixi, məişət, batal, animalistik, mifoloji və digərləri daxildir.

də iş növbəsindən qayıdan və addımlayan gənc fəhlələr təsvir olunmuşdur. Kompozisiya T.Salahov tərəfindən əsası qoyulmuş “**sərt**”² üslubda işlənmişdir.

T.Salahovun əsərləri təkcə sənət bilicilərinin deyil, sadə insanların da diqqətini cəlb edir. Həyatın real və səmimi təsvir olunması əsl həqiqətləri üzə çıxarır, incəsənət vasitələrinə maraq yaradır. T.Salahovun neftçiləri mifik – qüvvətli qəhrəmanlar, monolit qayalar kimi təsvir edilib.

Təsviri sənət qalereyası

*“Növbədən qayıdanlar”.
1957*

1

2

*1. “Təmirçilər”.
1960*

2. “Abşeron qadınları”. 1967

Tahir Salahovun “Təmirçilər”, “Q.Qarayevin portreti” və “Səhər eşelonu” kimi əsərləri hələ 1962-ci il Venesiya **biennalesində**³ böyük maraq doğurub. Onun ən məşhur əsərləri arasında “Xəzər üzərində” (1961), “Xəzərdə səhər çağrı” (1986) və bu kimi sənət incilərini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

“Xəzərdə səhər” (fragment). 1986

²**Sərt üslub** – 1950-ci illərin sonu – 1960-cı illərin əvvəlində yaranmış rəngkarlıq üslubu.

³**Biennale** – hər iki ildən bir keçirilən bədii sərgi, festival və ya yaradıcılıq müsabiqəsi.

Neft mövzusunda əsərlərini yaratmazdan qabaq rəssam uzun müddət bu sadə neftçilərlə yaşamış, onlarla birlikdə “Neft daşları”na – buruq platformasına getmişdir. Əsərlərindəki obrazlar rəssamın tanış olduğu və dostlaşdığı neftçilərdir.

T.Salahovun “Abşeron qadınları” əsəri ana və bacıların dənizdə olan öz yaxınlarına görə keçirdiyi həyəcanı ifadə edir.

T.Salahovun neftçilərinin sərt görünüşləri əmək adamlarının tale-yini, təbiətlərindəki sadəliyi, mətanəti, xeyirxahlığı ifadə edir. Rəssam üçün xırda bir detalın da böyük mənası var. Estakada, platforma və üzü küləyə gedən fəhlələrin təsvirində buna tez-tez rast gəlmək olar.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Tahir Teymur oğlu Salahov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	29.11.1928
Doğulduğu yer	Bakı, Azərbaycan
Təhsili	Ə.Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbi (1945–1950), V.Muxina adına Leningrad (indiki Sankt-Peterburq) Ali Rəssamlıq-Sənaye Məktəbi (1950–1951), V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət İncəsənət İnstitutu (1951–1957)
Ad və mükafatları	Azərbaycan SSR-in xalq rəssamı (1963), “Lenin” ordeni, “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni (SSRİ) (1971), SSRİ xalq rəssamı (1973), “İstiqlal” ordeni, “Heydər Əliyev” ordeni (2008), Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, “Fəxri legion” ordeni (Fransa, 2015)
Üslub və texnika	rəngkarlıq, qrafika
Əsərlərin mövzusu	portret, natürmort, mənzərə, süjetli əsərlər
Məşhur əsərləri	“Neft daşlarında” (1955), “Çənlər” (1959), “Bəstəkar Qara Qarayevin portreti” (1960), “Bəşəriyyət naminə” (1961), “Böyük kanal. Venesiya” (1962), “Şirvanşahlar sarayı” (1966), “Rəsul Rzanın portreti” (1971), “Nardaran kəndi” (1974–1975), “Günəşli səhər” (1980), “Roma” (2000), “Qreko qəhvəxanası. Roma” (2002) və s.

Rəssamı doğma torpaq və Xəzərlə bağlı olan hər şey maraqlandırır. Təsadüfi deyil ki, rəssamın yaradıcılıq emalatxanası kiçik Nardaran qəsəbəsində, natürmort və mənzərə rəsmlərini çəkdiyi dəniz sahilində yerləşir: onların hamısında Xəzərin enerjisi hiss olunur.

Tahir Salahovun Xəzərə marağı həyatı boyu səngimir və 2007-ci ildə çəkilmiş daha bir nəhəng əsəri – “Ənənələr və müasirlik: Odlar yurdu” adlı 6 metrlik triptixi neft mövzusunun kulminasiyası kimi baxılır. Bu əsər Azərbaycanın salnaməsi, memarlığımızın qədim dövrlərdən bu günədək olan tarixidir.

“Atəşpərəstlərin məbədi”. 2007

“Xəzər bu gün”. 2007

“Qız qalası”. 2007

Tahir Salahov dünya mədəniyyətinin tanınmış simasıdır. Təsviri sənətə ehtiramla yanaşılan bütün ölkələrdə onun bu sənətə verdiyi töhfə yüksək qiymətləndirilir. T.Salahovun istedadı *günəş*, *söz* və *iradə* qədər güclüdür. Onun qəhrəmanı *zamandır*. Onun zamanı keçmiş və gələcək deyil, onların arasında əlaqə yaradan andır, bu gündür. Ona görə də T.Salahovun rəsmləri müasirlik-gənclik enerjisi və yüksək sənətkarlıqla çəkilib. Rəssamın əsərlərində bir maraqlı cəhət də var: onlar insana ümid və nikbinlik verir. Görkəmli rəssamın müdrikliyi də məhz bundadır. O, gəncliyə həsəd aparmadan, qocalıqdan qorxmadan həyata sevgi ilə çalışmağa üstünlük verir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: *rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər, akvarel və ya quaş*

Müəyyən edin

1. T.Salahovun verilmiş əsərlərində hansı kolorit müşahidə olunur?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Neft və neftçilər mövzusunda süjetli rəsm çəkin.
3. T.Salahovun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ T.Salahov öz yaradıcılığında daha hansı mövzulara üstünlük verir?

İncəsənətə dair dialog

Heykəltəraşlığın başlıca mövzusu nəyə həsr edilir?

Xatırlayın

Heykəltəraşlıqda mövzu, material və forma seçimi nədən asılıdır?

Tanış olun

Müasir Azərbaycan heykəltəraşlığının ən parlaq nümayəndələrindən biri olan Fazil Nəcəfov görkəmli heykəltəraş Fuad Əbdürrəhmanovun yetirməsidir. Mövzu və janr müxtəlifliyi, plastik formaların incə duyumu, mövzunun mahiyyətinə uyğun müasir formalar, təsir və özünüifadə vasitələrinin axtarılması Fazil Nəcəfovun yaradıcılığının ilk illərindən etibarən hiss olunmağa başlayır.

1950-ci illərin sonu – 1960-cı illərin əvvəllərində Bakıda özlərini tamamilə bədii eksperimentlərə, fərdi sənət dilinin inkişafına həsr etmiş həmfikir rəssamlardan ibarət müəyyən mühit formalaşmışdı. Onların yaradıcılığında məzmunla yanaşı, əsərlərinin əsasını müxtəlif formalar təşkil etməyə başlamışdı.

Monumentallıq, yığcamlıq, dəqiq və inamlı kompozisiya həlli F.Nəcəfovun əsərlərinin səciyyəvi cəhətlərindəndir. Rəssam hər zaman bədii yaradıcılıqda sərbəstliyə, cəsarətli formalara, orijinal ideyalara, yeni obrazların yaranmasına can atırdı.

Təsviri sənət qalereyası

“Neftçi”. 1963. Gips

“Əks-səda dövrü”. 1979. Bürünc

“Balıqçı”. 1980. Ağ daş

Ustad yaratdığı büstlərdə modelin xırda təfərrüatlarına varmayaraq insan hislərini qabartmağa üstünlük verir. Onun heykəllərində insan taleyi və həyəcanı öz plastik həllini tapmışdır. O, uzun və asan olmayan tale yaşamış zəhmət adamlarının obrazlarına müraciət edir və bu obrazları yaratmaqla insansevərliyini vurğulayır.

“Neftçi” əsərində möhkəm vücutlu və qüvvətli Bakı neftçisinin sərbəst duruşunda daxili bir gərginlik duyulur. Fəhlənin həyat eşqi ilə dolu olan siması tamaşaçını cəlb edir.

F.Nəcəfovun 1970–1980-ci illərdə ərsəyə gətirdiyi istənilən əsərdə gizli mənə, emosional coşğunluq özünü büruzə verirdi. F.Nəcəfovun sonrakı fəaliyyəti üçün olduqca əhəmiyyətli olan mərhələ – bir-birinə sıxılmış insan motividir. Bütün bunları “Köhnə Bakı motivləri” adlı böyük silsilədə, habelə öz lakonizmi ilə heyran edən “Əks-səda dövrü” kompozisiyasında görmək mümkündür. Oxşar, bir-birinə bənzəyən insan fiqurları sanki kub formalı həcmənin içinə yerləşdirilib. Sərt baxışlı, diz çökmüş halda olan bu fiqurlar elə bil susacaqlarına dair söz vermişlər.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Fazil İmamverdi oğlu Nəcəfov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	16.02.1935
Doğulduğu yer	Bakı, Azərbaycan
Təhsili	Ə.Əzimzadə adına Bakı Rəssamlıq Məktəbi (1950–1955), V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət İncəsənət İnstitutu (1955–1961)
Ad və mükafatları	Azərbaycan Respublikasının xalq rəssamı (2002)
Üslub və texnika	heykəltəraşlıq, qrafika
Əsərlərin mövzusu	portret
Məşhur əsərləri	“Gənc qız” (1961), “Rayanın portreti” (1961), “İki nəfər” (1973), “Korlar” (1979), “Səhər” (1982), “Yatmış qoca” (1985), “Dua edən qadın” (1985), “Dəvə” (1980), “Həyat düsturu” (1988), “Minyaşlı adam” (1994) və s.

Fazil Nəcəfovun əsərlərində monumentallıq, bütövlük, həcm yığcamlığı, plastiklik, sərbəst fikrin ifadəsi öz əksini tapır. O həmçinin əla rəsm çəkməyi bacarır. Bu baxımdan ustadın yaradıcılığının başqa bir önəmli cəhəti onun son dərəcə ifadəli rəsmlərində, plastik xətlərində üzə çıxır.

Rəsm təsviri sənətin əsasını təşkil edir. Bu mənada Fazil Nəcəfovun qrafik rəsmləri, demək olar ki, onun yaradıcılıq axtarışlarının bəhrəsidir.

İnsan portretləri çəkərkən bəzən səbirsizcəsinə əsas diqqəti təsvir olunan insanın zahiri bənzərliyinə, xarakterinin açılmasına yönəldir.

*“Həyatın mərtəbələri”.
1988. Bürünc*

*“Fortuna”. “Zamanın
oyunları” əsərindən
fragment. Bürünc*

“Üç müdrik”. 2000. Daş

Müxtəlif materiallarla – daş, mərmər, bürünc və qranitlə işləyən heykəltəraş daim onların təsir imkanlarının əhatəli ifadəsinə can atır. Materialın ölçüsü, fakturası və rəngindən asılı olaraq obrazlar öz xarakterini dəyişir.

F.Nəcəfovun qrafik rəsmləri

Bilirsinizmi?

Son illər Fəzıl Nəcəfov özü-nü bütünlüklə iri layihəyə – XX əsrin böyük bəstəkarı Qara Qarayevin abidəsi üzərində işə həsr etmişdi. Nəhəng qırmızı qranit parçası abidənin əsasını təşkil edir. Abidənin ön hissəsi tamaşaçıya tərəf şaquli şəkildə çevrilmiş royal qapağı formasındadır. Onun fonunda qorelyef – bəstəkarın “qanadlanmış” fiquru həkk olunub.

*Bəstəkar Qara Qarayevin abidəsi.
2014. Mərmər, qranit.
Bakı. 28 May küçəsi*

Heyvanlar aləmini dərin-dən müşahidəsi əsasında heykəltəraş həm də bacarıqlı animalist kimi çıxış edir.

“Bayquş”. 1970-ci illər. Mərmər

“Pişik”. 2010. Bürünc

Bu maraqlıdır

F.Nəcəfovun son illərə aid əsərlərindən biri “Zamanın oyunları” adlanır. Bu, plastik rəməzlər, portret və müdrik sözlərdən ibarət geniş, əhatəli fəlsəfi proqramdır. Əsərdə qədim əsgərin cəng arabasında yerləşdirilmiş maska-dəbilqəsi göstərilmişdir. Burada konkret tarixi ünvan yoxdur. İnsanlar bütün dövrlərdə hakimiyyət və pul hərisi olmuş, bütün bunları müharibələr, başqalarının qanı və canı hesabına əldə etmişlər. Tarixdə bir çox böyük insanın adı qalıb və rəssam göz yuvaları boş olan bu dəbilqədə onların bəzilərini təcəssüm etdirmişdir – Ramzes, Makedoniyalı İsgəndər, Neron...

“Zamanın oyunları”. 2008. Bürünc

Düşünün və izah edin

F.Nəcəfovun əsərlərindəki fəlsəfi baxışlar nədən irəli gəlir?

Kamil və fərdi üsluba, bənzərsiz heykəllərə, özünəməxsus rəsmlərə malik olan Fəzil Nəcəfovun yaradıcılığı dövlətimizin diqqət mərkəzindən kənarda qalmamış, yüksək səviyyədə qiymət verilmişdir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: *plastilin və yaxud gil, karton*

Müəyyən edin

1. F.Nəcəfovun dərslikdə verilmiş heykəltəraşlıq əsərlərini mövzu, material və texnika baxımından şərh edin.

Yaradıcı fəaliyyət

2. İnsan obrazı yaratmağa çalışın. Burada insana xas olan halları – qəm, kədər, ağrı, sevinc, təəccüb və s. göstərin.
3. F.Nəcəfovun həyat və yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat edin.

Özünü yoxlayın

- ✓ F.Nəcəfovun yaradıcılığını hansı müasir üsluba aid etmək olar?

İncəsənətə dair dialog

Qrafikanın və rəngkarlığın əsas ifadə vasitələri hansılardır? Rəssamlar öz əsərlərində bunlardan nə üçün istifadə edirlər?

Xatırlayın

Kitablardakı mətnlərə çəkilən təsvirlər necə adlanır?

Tanış olun

Görkəmli qrafika ustası, xalq rəssamı Arif Hüseynov daim axtarışda olan, milli folklorla, adət-ənənəyə bağlı sənətkarlarımızdandır. Onun illər boyu müxtəlif miqyaslı sərgilərdə nümayiş etdirilən əsərləri rəssamın sənət dünyasındakı imzasını təsdiqləyəcək mühüm faktlardır.

Rəssamın mənəvi dəyərlərimizə göstərdiyi münasibətinin parlaq ifadəsi olan əsərlərində bunu daha aydın görmək mümkündür. Bir çox rəsmlərində ustadın qədim miniatür üslubu ənənələrinə bağlılığı ilə yanaşı, vətəndaşlıq yangısı və müasirliyə həvəs də qabarıq hiss olunur.

Təsviri sənət qalereyası

"Azərbaycan muğamı". 2010

"Nar çiçəkləri". 2014

Qrafika sənətinin bədii və texniki imkanlarına kifayət qədər bələd olan rəssam sonda cəlbediciliyi ilə yanaşı, həm də dərin fəlsəfi məzmunlu əsərlər yaratmağa nail olmuşdur. O, ağ-qara cizgilərdə olan işlərə aza-

cıq rəng ovqatı qatmaqla əsərlərin bədii-psixoloji təsir gücünü artırır və daha təsirli ifadə vasitələri axtarırdı. Ədəbiyyatı ürəkdən sevən Arif Hüseynov böyük söz ustalarının yaradıcılığına dəfələrlə müraciət edib. Onun Nəsimi, Gəncəvi, Füzuli, Sabir, Cavid, Səməd Vurğun, Rəsul Rza və digər klassiklərimizlə bağlı yaratdığı əsərlər **dəzgah qrafikasının**¹ ən gözəl nümunəsi sayılır.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

ARİF

Arif Şahbaz oğlu Hüseynov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	30.10.1943
Doğulduğu yer	Bakı, Azərbaycan
Təhsili	Ə.Əzimzadə adına Dövlət Rəssamlıq Məktəbi (1960–1962), Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutu (1965–1972)
Ad və mükafatları	Azərbaycan Respublikasının əməkdar rəssamı (1992), “Hümay” mükafatı laureatı (1995), Azərbaycan Respublikasının xalq rəssamı (2006), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüddçüsü (2008)
Üslub və texnika	rəngkarlıq, dəzgah və kitab qrafikası, miniatür sahəsi
Əsərlərin mövzusu	natürmort, portret, mənzərə, süjetli əsərlər
Məşhur əsərləri	“Azərbaycan nağılları” silsiləsindən “Cırtan” (2006), “Azərbaycan nağılları” silsiləsindən “Tapdığın nağılı” (2008), “Nar bayramı” (2005), “Nərd oyunu” (2008), “Hophopnamə” (2012) və s.

Arif Hüseynov xalqımızın həyatı və adət-ənənələrini Azərbaycan nağılları və folkloru baxımından aydın və maraqlı, yumor və fantaziya ilə əks etdirən rəngkarlıq və qrafika əsərləri yaratmışdır. Bənzərsiz nağıl xəzinəsini hər kəs uşaqlıqdan sevir və bilir. O zamanlar xəyalda canlanan əşyalar, danışan heyvanlar və quşlar, qəhrəmanların igidlikləri oxucunu zəngin sehrə salırdı. Rəssamın öz təxəyyülü cadugərlərin, divlərin, hiyləgər vəzirlərin və qəddar hökmdarların, olduqca gözəl qəhrəmanların görünüşünü tamamlayır. Nağıllar rəssamlar üçün yalnız illüstrasiyalarda deyil, hətta nəqqaşlıqda, qrafikada, kinematoqrafiyada və digər incəsənət növlərində də həyata keçirilən obraz və ideyaların tükənməz mənbəyi olaraq qalmaqdadır.

¹**Dəzgah qrafikası** – təsviri sənətin qrafika növünün inkişaf sahəsi, molbert üzərində yaradılan qrafik əsərlərdir. Onların yaradılmasında tuş, qara quş, karandaş, kömürdən istifadə edilir.

*“Dialog”. 2010.
Kağız, rəqəmsal çap*

*“Hophopnamə” – “Yaşadığ-
ca xərabə Şirvanda...”. 2012*

*Rəsul Rza. “Vaxt var ikən”. II.
2013. Kağız, rəqəmsal çap*

Əsərlərdə əks olunan nağılların koloriti detallarla zəngindir. Arif Hüseynov nağılların təsvirinə fərqli yanaşır.

Rəssamın təsvir etdiyi əsərlər çox incəliklə çəkilmiş ornamentlə – nöqtə mirvarilərlə, buruqlarla və ya digər qrafik elementlərlə xırdalanır və bütövləşir.

XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq Arif Hüseynovun əsərləri dafələrlə Bakıda, eləcə də dünyanın bir çox möhtəşəm sərgi salonlarında tamaşaçıların diqqətinə çatdırılıb. Moskva, Praqa, Tokio, Ankara və İzmirdə sərgilənən əsərlərinə görə A.Hüseynov müxtəlif mükafatlara, diplomlara layiq görülüb.

“Aşıq”. 2008

“Novruz” silsiləsi – “Kəndirbazlar”. 2008

Bu gün A.Hüseynovun əsərləri Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində, Azərbaycan Dövlət Rəsm Qalereyasında, Moskva Dövlət Şərq Xalqları İncəsənət Muzeyində, həmçinin şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: flomasterlər, pastel təbəşirlər, rəngli qələmlər, quaş

Müəyyən edin

1. A.Hüseynovun verilmiş əsərlərində dəzgah qrafikası və rəngkarlıq əsərləri arasında üslub fərqlərini şərh edin.

Yaradıcı fəaliyyət

2. a) Bildiyiniz və sevdiyiniz Azərbaycan nağıllarına illüstrasiya çəkin. Rəsmlərinizdə rəng həlli, şərti dekorativlik üslubunu göstərməyə çalışın.
b) Oxuduğunuz və sizə maraqlı gələn hər hansı bir hekayə və dastana qrafik illüstrasiya çəkin. Təsvir elementləri ilə nümunələrdə tanış ola bilərsiniz.

3. A.Hüseynov və onun yaradıcılığı haqqında təqdimat hazırlayın.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ A.Hüseynov təsviri sənətin inkişafına hansı yeniliklər gətirmişdir?
- ✓ İllüstrasiya çəkən daha hansı rəssamlarımızı tanıyırsınız?

İncəsənətə dair dialog

Müərrəd yaradıcılığın realizmdən fərqli olan cəhətlərini izah edin.

Xatırlayın

Rəssamlar abstrakt mənzərə təsvirlərinin ifadəsində hansı elementlərdən istifadə etmişlər?

Tanış olun

Azərbaycan milli incəsənətinin müasir rəngkarlıq istiqamətində xüsusi yer tutan rəssamlarımızdan biri də Fərhad Xəlilovdur. Öz fərqli qavrama tərz, dünyaya özünəməxsus baxışı, fərdi ifadə üslubu onu başqalarından fərqləndirir. Rəssamın əsərləri yaşadığı mühit çərçivəsində, eləcə də Qafqaz regionunda unikal hesab edilir.

Fərhad Xəlilov çoxillik axtarışlarının nəticəsi olaraq özünəməxsus bədii üslubunu yaratmışdır. Onun yaratdığı üslub – şərti-fəlsəfi bədii formalar üslubudur. Rəssam daha cəsarətli və kəskin ümumiləşdirmə yolu ilə gedir: onun əsərlərində dağ elə dağdır, tikililər isə – onlardan doğan təəssürat, obrazdır. Rəssam əşyanın zahiri formasını hansısa güclü, gərgin hiss ilə əlaqələndirməyi bacarıb. Onun sənətində olan simvolika düşündürücü forma üslublarında öz əksini tapmışdır.

Rəssama dogma olan Abşeronun və Azərbaycanın müxtəlif yerlərinin mənzərələridir. Fərhad Xəlilovun yaradıcılığında Abşeron motivləri əhəmiyyətli yer tutur. Abşeron yarımadasının yaşayış məntəqələri – Nardaran, Buzovna, Zugulba, Maştağa, Mərdəkan və başqaları buna misal ola bilər.

Təsviri sənət qalereyası

“Goradilda”. 1966

“Çiçəklənən badam ağacı”. 1976

Fərhad Xəlilovun Abşeronla həsr olunmuş əsərlərində həyat eşqi ilə dolu, rəng və məkanın, ritm və hərəkətin müasir ümumiləşdirilmiş yozumunu görmək mümkündür. Onun seçdiyi rənglər dolğun, tutumlu, lakonik biçimdədir. Təsvir daha çox frontal olmaqla dərinliyə doğru açılır. Rəssam əsərlərində süni detallardan qaçaraq inandırıcı dolğunluqla obrazın səciyyəsinə açır.

F.Xəlilovun yaradıcılığında rəngin mühüm rolu var: dəniz yaşıl, səma göy, yetişmiş nar qırmızı və qonur rəngdədir. Rəssam çalışır ki, rəng naturanı təkrarlamasın, əksinə, psixoloji, dərin, bədii anlam kəsb etsin. Bu, rəssamın qəlbindən keçən obrazın rəngi, təbii boyalardır. Əsərlərinin ölçüsünün böyük olması isə onun Abşeronun çoxcəhətli obrazlı panoramını yaratmağa səy göstərməsinin nəticəsidir. Rəssam sevdiyi mənzərədə əbədiliyi, daimiliyi, sabitliyi axtarır və tapır.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Fərhad Qurban oğlu Xəlilov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	26.11.1946
Doğulduğu yer	Bakı, Azərbaycan
Təhsili	Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamıq Məktəbi (1961–1966), S.Q.Stroqanov adına Moskva Dövlət İncəsənət və Sənaye Akademiyası (1966), Moskva Poliqrafiya İnstitutu (1969–1975)
Ad və mükafatları	“Şöhrət” ordeni (2006), Azərbaycan Respublikasının xalq rəssamı (2002)
Üslub və texnika	abstraksionizm; rəngkarlıq
Əsərlərin mövzusu	mənzərə, portret
Məşhur əsərləri	“Görüş” (1983–2007), “Xatirələr” (2003–2006), “Torpağın naxışları” (1999–2006), “1984-cü ilin yazı” (1984), “Axşamlar” (1984) və s.

O, milli və dünya incəsənəti ənənələrini dərinləndirən dərindən dərk edib. Azərbaycanda və dünyanın müxtəlif guşələrinə səyahət zamanı görüb öyrəndiyi və sevdiyi hər şeyi kətan üzərində əks etdirməyi bacarıb. Fərhad Xəlilov öz dəstxətini, öz üslubunu, öz tərzini tapmış sənətkarlardandır.

Fərhad Xəlilovun yetkin yaradıcılığı – 1970-ci illərdən başlayaraq hazırkı vaxtadək rəngkarlıq prinsiplərini özündə əks etdirən inkişafıdır. Lakin şərti olaraq onu iki mərhələyə ayırmaq olar.

Birinci mərhələ – doğma landsaftla bağlı, lakin Avropa avanqardının müəyyən ənənəsinin təsiri hiss olunan rəngkarlıq nümunələrinin yarandığı dövrdür.

İkincisi isə rəssamın öz əvvəlki dünyaduyumuna tapınaraq mütərəqqi ifadə vasitələrinə tam keçid mərhələsidir.

Fərhad Xəlilovun yaradıcılığının təməli – onun sabiq sovet incəsənətinə öz mənzərələri ilə daxil olmasıdır. Dəniz, torpaq, səma rəssamın tablolarında yüksək əhəmiyyət kəsb edir. Təbiət onun əsərlərində rəssamın qeyri-adi poetik hissi ilə vəcdə gəlir, adi həyatın mənasını açma bilmədiyi sirləri özündə qoruyur.

Fərhad Xəlilov son onillikdəki öz abstrakt əsərləri ilə təkcə müasir incəsənətin dünya cərəyanına tam daxil olmur, o həm də öz yaradıcılığının özünəməxsusluğunu nümayiş etdirməkdə davam edir.

«Görüş 2». 2003

«İşıq». 2004

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, pastel təbaşirlər, quaş

Müəyyən edin

1. F.Xəlilovun əsərlərində əsas mövzular nədən bəhs edir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. “Abşeron motivləri” adlı rəsm çəkin. Bu, fəsillərin dəyişdiyi mənzərə, bol məhsullu natürmort, yaxud milli adət-ənənələri əks etdirən süjetli əsər ola bilər.
3. F.Xəlilovun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat edin.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ F.Xəlilovun yaradıcılığının əsas xüsusiyyətləri nədir?

İncəsənətə dair dialog

Rəssam əsərində bir neçə üslubu sintez edə bilərmə? Nümunələr gətirin.

Xatırlayın

İmpressionist rəssamlar, adətən, hansı mövzulara üstünlük verərdilər?

Tanış olun

Azərbaycan incəsənətinin dünyada təbliğində böyük xidmətləri olmuş istedadlı rəssamlarımızdan biri də Sakit Məmmədovdur.

O hələ məktəb illərində artıq rəssam olacağını müəyyənləşdirmişdi. Rəssam gənc yaşlarından öz dəstxəti və üslubunun yaranmasına can atırdı. Onun tələbəlik işləri dəfələrlə sərgilərdə nümayiş etdirilmiş, böyük uğurla qarşılanmışdı. Sakit Məmmədov rəngkarlıq əsərlərini onların bütün detal və incəliklərini – rəng, ton, forma, üslub və cərəyanları öyrənərək yaradırdı. Zaman keçdikcə o, şux kolorit və qüsursuz kompozisiyanın hakim olduğu öz dəstxətini dəqiqləşdirdi. O, ətraf mühiti tükənməz rəng zənginliyi ilə görən rəngkardır.

Onun istedadının formalaşmasına müxtəlif dövrlərin rəssamları təsir göstərmişdir. Sakit Məmmədov Şərqi dərini fəlsəfi düşüncəsini və təmtəraqlı şux boyalarını rəngkarlığa gətirdi. Rəssamın uğurunun səbəblərindən biri də onun yaradıcılığında müasir və klassik üslubun sintezini yarada bilməsidir.

Rəssamın hər bir əsəri həm də müəmma və xəfifliyi ilə fərqlənir. Sakit Məmmədovun istedadı məhz portretlərdə daha dolğun ifadə olunur.

Təsviri sənət qalereyası

“Aktrisa”. 1996

“Nərgiz”. 1997

“Küsmüş mələk”. 1998

Onun portretlərində simalar sanki zamanın axarından qoparaq əbədiyyət üçün həkk edilib.

O, portretləri insan qəlbinə dərinədən nüfuz edərək çəkir və bu, rəssamın əsl istedadının əsas fərqli xüsusiyyətidir. Lakin rəssamın yaradıcılığının ana xəttini qadın portretləri təşkil edir. S.Məmmədov zərifliyi, saflığı, nəcib ləyaqəti və ruhun gözəlliyini çatdıran xeyli sayda qadın simasını kətan üzərində canlandırıb.

İncə zövq və ölçü hissi rəssamın bayağılıq həddünü keçməyə qoymur, onun hər mənzərəsi, əsasən, təbiət gözəlliyinin doğurduğu ovqat kimi baxılır. Rəssamın palitrası daha çox ilıq noxudu rənglə dolğun mavinin çalarlarından, zeytun yaşılı və tünd-qəhvəyi rənglərdən ibarətdir. Məkana bütövlük bəxş etməsi əsərlərinə dərinlik və xüsusi ifadəlilik bəxş edərək təbiətin əsrarəngiz gözəlliyini və möhtəşəmliyini duymağa imkan verir.

GÖRKƏMLİ SƏNƏTKARLAR

Sakit

Sakit Qulam oğlu Məmmədov

Həyat xronologiyası

Yaşadığı illər	05.08.1958
Doğulduğu yer	Neftçala rayonu, Azərbaycan
Təhsili	Əzim Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbi (1974–1978), İ.Repin adına Leningrad Rəssamlıq Akademiyası (1982–1987)
Ad və mükafatları	Azərbaycanın əməkdar rəssamı, “Vətən övladı” ordeni, “Böyük cəngavər” qızıl ulduzu, Rusiya İmperator Rəssamlıq Akademiyasının medalı, “Xidmətlərə görə imperator I Aleksandr” ordeni, “Leonardo da Vinçi” medalı, “Mosart” medalı, Dünya Rəssamlıq Akademiyasının medalı, Avropanın “Şərəf” ordeni, İtaliyanın qızıl medalı, “Dostluq” ordeni
Üslub və texnika	rəngkarlıq
Əsərlərin mövzusu	portret, süjetli əsərlər, mənzərə
Məşhur əsərləri	“Qızımın portreti”, “Nüşabə”, “İtaliyalı qız”, “Güzgü qarşısında”, “Yaşasın İstanbul”, “Yorğun şəhər”, “Ad günü”, “Həzin musiqi”, “Suriyalı rəssam”, “Filosof”, “Melodiya”, “Adəm və Həvvə”, “Yatmış mələk”, “Türk motivi”, “Leningrad xatirələri”, “Rəfiqələr”, “Dədə Qorqud”, “Məhəbbət”, “Bayram axşamları”, “Arzu”, “Şah İsmayıl Xətai”, “Gəncə simfoniyası” və s.

Sakit Məmmədovun yaradıcılığı haqqında sayt:

<http://sakitmammedov.com/>

Düşünün və izah edin

İmpressionist rəssamların və Sakit Məmmədovun üslub tərzində fərq nədədir?

Sakit Məmmədov – Azərbaycanda ilk dəfə əsasını qoyduğu **opalizm** məktəbinin yaradıcısıdır. Opalizm – əsərin təsvir üslubudur. Opal daşı – zərgərlik sənətində geniş istifadə edilən mineraldır. Sakit Məmmədovun əsərləri də hər bir opal daşının rəngarəngliyi və parıltısı kimi bir-birinə bənzəmir.

Rəssamın əsərlərindəki parlaq qırmızı, əlvan göy, mavi, sarı kimi dolğun rənglər onun tamaşaçısını valeh edir. Ən maraqlısı isə odur ki, bu rənglər sanki bir-biri ilə qarışır və eyni anda parlayır.

Sakit Məmmədov bir çox janrlarda eyni uğurla işləyən müasir rəssamlardandır. Rəssamın işlərinin əsas hissəsi onun şəxsi qalereyasında saxlanılır. Onun əsərləri Rusiya, Qərbi Avropa və ABŞ-da əksər muzey və şəxsi qalereyaları bəzəyir.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: pastel təbəşirlər, akvarel

Müəyyən edin

1. S.Məmmədovun əsərlərində kompozisiya, kolorit və mövzunun məzmunu nədən ibarətdir?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Tanınmış sima, məşhur insan və ya dostunuzun portretini çəkin.

Sənətkar məsləhəti

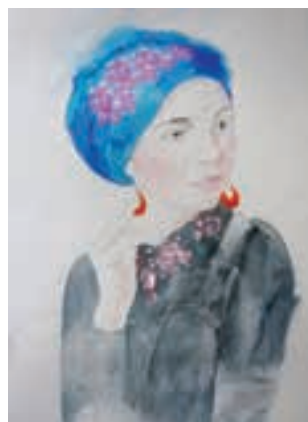
Akvarel ilə portreti çəkmək üçün əvvəlcə sifətin eskizini qaralama etmək lazımdır. Sonra isə akvarel texnikasında verilmiş portreti mərhələlərdən istifadə edərək çəkə bilərsiniz.

1

2

3

4

5

6

3. S.Məmmədovun yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Özünü yoxlayın

- ✓ S.Məmmədovun yaradıcılığının əsas xüsusiyyətləri nədən ibarətdir?

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

Özünüzü yoxlayın

Mikayıl Useynov

Mircavad
Mircavadov

Ömər Eldarov

“Azad qadın” heykəli. 1960. Tunc

Bakı Musiqi Akademiyası. 1937–1939

“Növbədən qayıdanlar”. 1957

1. Sənətkarların yaradıcılığını yadınıza salın, verilmiş əsərlərin müəllifini müəyyən edin.

Tahir Salahov

Fazil Nəcəfov

"Yüzlilliklərin himni" silsiləsindən. 1986

*"Səadət".
Kompozisiya.
1956. Tunc*

"Həyatın mərhələləri". 1988. Bürünc

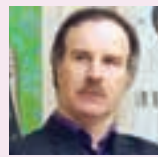
2. Sənətkarların yaradıcılığı və yaratdığı əsərlər hansı üslub və cərəyanı əhatə edir?

Arif Hüseynov

Fərhad Xəlilov

Sakit
Məmmədov

"Goradilda". 1966

"Küsmüş mələk". 1998

"Novruz" silsiləsi – "Kəndirbazlar". 2008

3. Sənətkarların hansı növ və janrda fəaliyyət göstərdiklərini müəyyən edin.

3

ƏTRAFIMIZDA OLAN RƏSSAM YARADICILIĞI

Kino sənətinin təsvirlərlə yaratdığı fantaziya hər birimizi maraqlandırır. Səhnənin sehri valeh edir, animasiyalar şənəndirir. Çəkdiyimiz fotoşəkillər həyatımızı maraqlı və rəngarəng edir. Lakin çox vaxt düşünmürük ki, bu sahələrin yaranma tarixi təsviri sənətdən başlayıb və eynilə onun kimi – təsvir və görüntülü obrazlar dilində danışır.

İncəsənətə dair dialog

Tabloda təsvir edilən hər bir şey – rəssamın əl işidir. Tamaşanın müəllifinin kimliyi, rəssamın rolunun nədən ibarət olduğu bizə həmişə aydındırmı?

Qara Qarayev. “Yeddi gözəl” baletindən fraqment. Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının balet truppasının ifası

Mehriban Əfəndi. “Gecənin sirləri”. 2013

Xatırlayın

Hansı Azərbaycan rəssamları teatr üçün dekorasiya və geyim eskizləri hazırlayıblar?

Tanış olun

Müasir təsviri sənət çoxcəhətli və çoxformalıdır. Ənənəvi təsvir formaları – qrafika, rəngkarlıq, heykəltəraşlıq ilə yanaşı, texnikanın vasitəsilə yeni formalar meydana gəlir. Fotoqrafiya, kino, video və s. bunlara aiddir. Bu yeniliklərin meydana çıxması rəssamın təsviretmə və yaradıcılıq imkanlarını genişləndirir, çünki onlarda rəssam və rəssam baxışı, onun istedadı var. Axı rəssam təkcə rəsm çəkən deyil, həm də dünyanı real və özünəməxsus tərzdə görən şəxsdir.

RƏSSAM VƏ SƏHNƏ. Teatr rəssamının işi rəngkarın və ya qrafik rəssamın işindən fərqlənir. Teatr rəssamı kətan və ya kağız səthi ilə işləmir. O, tamaşanın yarandığı səhnə məkanında çalışır. Bu, bədii yaradıcılığın xüsusi növü – **teatr-dekor** sənəti, yaxud **səhnəqrafiya**¹ adlanır. Teatral vasitələrlə dünyanın real obrazlarının yaradılması teatr rəssamının əsas

¹**Səhnəqrafiya** (teatr-dekor sənəti) – tamaşa tərtibatı və onun təsviri-plastik obrazının yaradılmasının bədii fəaliyyət növü.

vəzifəsidir. Onun yaradıcılığı dizayn, memarlıq, rəngkarlıq, müxtəlif texnologiya, ən başlıcası isə kompozisiya sahəsində bilik və vərdişlər tələb edir. Teatr rəssamı bir çox yaradıcı və peşə vəzifələrini – geyim və qrimi yaratmağı, əsərdə baş verən hadisələri səhnədə təcəssüm etdirməyi, işığın haradan düşəcəyini və necə təsir göstərəcəyini müəyyənləşdirməyi bacarmalıdır.

Teatrda səhnələrin müxtəlif üslublarda tərtibatı

Yaradıcılığında öz qanunlarını tətbiq edən rəngkar-rəssamdan fərqli olaraq teatr rəssamı, ilk növbədə, rejissorun təklif etdiyi ideyaları həyata keçirməlidir.

Əsərin səhnə həllinə bu və ya digər əşyalar daxil ola bilər, amma o bizi əhatə edən gerçəkliklə eyni olmayacaq. Səhnə aləmi şərti və obrazlıdır.

Teatrda müxtəlif profilli rəssamlar işləyir: quruluşçu rəssam, rəssam-texnoloq, işıq üzrə rəssam, geyim üzrə rəssam.

Bu maraqlıdır

Azərbaycan teatr-dekor sənəti zəngin tarixə malikdir. Teatr rəssamlıq sənətini birləşdirən bu klassik sənət sahəsi milli mədəniyyətimizin mühüm qaynaqlarından birini təşkil edir.

Milli teatr-dekor sənətinin təməl daşlarını Əli bəy Hüseynzadə, Əzim Əzimzadə, Bəhruz Kəngərli qoymuşlar. Rüstəm Mustafayev, Qəzənfər Xəlqov, Nüsrət Fətullayev, Sadiq Şərifzadə, Bədurə Əfqanlı, İsmayıl Axundov kimi teatr rəssamlarımız səhnəqrafiyanın inkişafında xüsusi rol oynamışlar.

Milli teatr-dekor sənətimizi dahi sənətkarlarımız Əyyub Fətəliyev, Tahir Salahov, Mikayıl Abdullayev, Toğrul Nərimanbəyov və başqaları da inkişaf etdirmişlər. Bu gün Nazim Bəykişiyev və Tahir Tahirov kimi sənətdə öz sözünü demiş rəssamlarımız səhnəqrafiya sahəsində çalışırlar.

Azərbaycanda peşəkar teatr sənətinin yarandığı dövrlərdə səhnəqrafiya ilk addımlarını atırdı. Rəssamlar səhnə sənətinin ictimai məzmununun əhəmiyyətini yaxşı başa düşür və tamaşaların tərtibatında milli xüsusiyyətləri əks etdirməyə çalışırdılar.

Tahir Salahovun bəstəkar Fikrət Əmirovun "1001 gecə" baletinə verdiyi dekorasiya eskizi

RƏSSAM və GEYİM. Rəssamın geyim üzərində işi eskizdən başlayır. Belə ki, personajın obrazının səciyyəvi xüsusiyyətləri artıq eskizdə dəqiqləşdirilməlidir. Geyimin eskizləri tamaşanın səhnəqrafiyası ilə eyni üslubda cızılır. Hər personajın geyimi tamaşanın bütün aktyorları üçün vahid bir üslubda nəzərə alınaraq yaradılır.

Rəssamın düşündüyü geyim yalnız aktyorun səhnədə oyunu zamanı məna daşıyır. Aktyorun geyimdə davranışı, hərəkət etməsi, geyimin zahiri və daxili baxımdan yaddaqalan obrazın yaradılmasında ona necə kömək etməsi – rəssamın işinin uğurlu alınmasına sübutdur.

RƏSSAM–AKTYOR–QRİM.

Səhnədə dekorasiyalar qurulsa da, işıqlar gur yansa da, musiqi səslənsə də, aktyor yoxdursa, deməli, tamaşa da yoxdur. Aktyor teatr sənətinin təməlidir, məhz onun sayəsində pyesin mətni və dekorasiyalar canlanır, rejissor və rəssamın düşüncələri öz təcəssümünü tapır. Aktyorun öz qəhrəmanına çevrilməsi teatr sənətinin mahiyyəti və məğzidir.

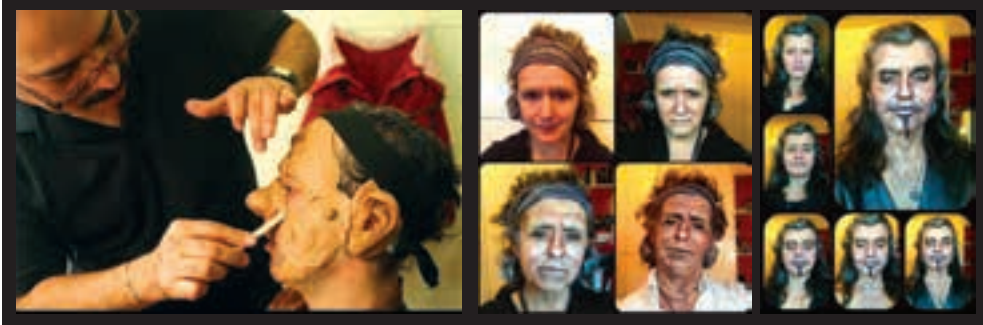
Səhnədə baş verənlərin bizdə yaratdığı bədii təəssürat, əsasən, aktyorun sayəsində yaranır. Aktyorluq sənəti rəsmdən daha çox, heykələ – plastika sənətinə yaxındır. Obrazlı desək, aktyorlar öz forma və məğzini hər zaman dəyişən “canlı heykəllər”dir. Heykəlin obrazlı ifadəsi ilə aktyorun səhnə hərəkəti insan vücudunun plastikasının eyni dilində danışır. Aktyor da rəssam kimidir: öz plastikasının canlı və dinamik heykəl forması ilə tamaşanın görünən simasını yaradır.

Jest – heykəltəraşlıqda və səhnədə ifadənin dili

*Zakir Əhmədov.
"Nəvələr"*

Aktyor teatrda öz qəhrəmanının maskası arxasında gizlənir. O daha çox personajı təmsil edir, onun xarakter və davranışını təsvir edir. Oyun maskasının yaranmasında zahiri ifadə vasitələri – qrim və plastika, danışq tərz və geyimin xüsusiyyətləri böyük rol oynayır. Qəhrəmanın zahiri siması onun daxili aləminin və xarakterinin əksidir.

Qrimçi rəssam qrimi düşünüb-daşınır, uyğun parik və taxma saç axtarır, saç düzümü yaradır, bığ-saqqal yapışdırır. Rəssam qrim etməklə aktyora müəyyən qəhrəmanın obrazını verir.

Kompüterin köməyi ilə qrim nümunələri və zahirən dəyişilmək üçün olan digər vasitələr yaratmaq çox faydalı və maraqlıdır. Rəssam fotonu əsas götürərək aktyorla birlikdə personajın simasını müxtəlif variantlarda yarada bilər.

RƏSSAM–TAMAŞAÇI–PLAKAT. Teatr sənəti tamaşaçısız mövcud deyil. Bəs tamaşaçı tamaşa barədə məlumatı haradan alır? Bunun üçün öncə tamaşanın reklamı, onun yaradıcıları ilə müsahibələr hazırlanır və s. Yenə də burada rəssamın artıq afişa, proqram, buklet və s. yaradan dizayner kimi iştirakı tələb olunur.

Teatr plakatu və afişası sənəti qrafik dizayn sahəsinə aiddir. Lakin ənənəvi olaraq bu həm də tamaşanın istər səhnədə, istərsə də plakatta – bütün obrazlı həlli üçün məsuliyyət daşıyan quruluşçu rəssamın fəaliyyət dairəsinə daxildir. Tamaşanın plakatta əks olunmuş obrazı, onun qabarıq ifadəsi tamaşaçını aktyorların adlarından heç də az cəlb etmir.

Düşünün və izah edin

Teatrın cəmiyyətdə və sizin həyatınızda rolu nədən ibarətdir?

Bilirsinizmi?

Biz hər şəhərdə tamaşa salonu, işıqlı foyesi, geniş səhnəsi olan gözəl teatr binasının olmasına alışmışıq.

Lakin heç də həmişə belə olmayıb. Hələ iki yüz il əvvəl tamaşa salonu elektrik işığı ilə deyil, şamla işıqlandırılırdı. Ondan daha əvvəllər isə tamaşalar gündüz, açıq səma altında oynanırdı. O zamanlar tamaşalar da, teatr binası da, rəssamın teatrda rolu və vəzifəsi də başqa idi.

Hər bir təsviri heç də sənət əsəri adlandırmaq olmaz. Onu əsərə çevirən fırça, yaxud fotoaparat deyil, rəssamın istedadıdır.

İncəsənət təkcə təsvir etmək bacarığı deyil, həm də gözəlliyi görmək, onu hiss etmək və ondan zövq almaq qabiliyyətidir.

Teatr sənəti ilə tanış olarkən sanki istənilən fəaliyyət dairəsində yaradıcı insan kimi yetişməyinizə kömək göstərəcək təcrübə və bilik əldə edirsiniz.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər, rəngli qələmlər, quaş

Müəyyən edin

1. “Teatr sənəti və rəssam” mövzusunda araşdırma (fərdi və yaxud kollektiv) aparın. Rəssam və aktyor yaradıcılığının qarşılıqlı əlaqəsini, həmçinin cəmiyyətdə teatrın rolunun necə dəyişdiyini izah edin.

Yaradıcı fəaliyyət

2. Bütün siniflə birlikdə məktəbdə yaddaqalan tamaşa göstərməyə və öz dostlarınızı dəvət etməyə çalışın. Bunun üçün mövzunu seçmək və onun əsasında “Teatr və rəssam” layihəsini araşdırmaq lazımdır. Sınıfda “Quruluşçu rəssam”, “Qrim üzrə rəssam”, “Geyim üzrə rəssam” və “Aktyorlar” adlı yaradıcı qruplar yaradın. Dərslikdəki mətnin əsasında hər bir rəssamın fəaliyyəti ilə tanış olacaq və müvafiq olaraq da təklif edilən tapşırıqları yerinə yetirəcəksiniz. Hər hansı bədii əsərdən xoşunuza gələn bir fraqmenti seçin və onun əsasında öz şəxsi ssenarinizi tərtib edin.

“Quruluşçu rəssam”: üç-dörd əşyadan ibarət tamaşa yeri yaradın – stol, stul, kətil və s. Eyni əşyalardan müxtəlif məkanlar – hazırlanacaq tamaşanın eskizi və maketi yaradıla bilər. Dekorasiya elementləri – dəzgahlar, arakəsmələr, nərdivanlar, yastıqlar və s. məktəb tamaşasında istifadə edilə bilər. Səhnə üçün dekorasiya, afişa, proqram, buklet və s. hazırlayın.

“Qrim üzrə rəssam”: tamaşada iştirak edən hər obraz üçün qrim düşünün. Aktyorların üzünü rəngin, plastik və tüklü yapışqanın, parikin, saç düzüminin və s.-nin köməyi ilə dəyişin. Qrimin xarakteri tamaşaya yazılmış mətnin bədii xüsusiyyətlərindən, aktyorun fikrindən, rejissor konsepsiyasından və tamaşanın tərtibat üslubundan asılıdır. Hazırlanan tamaşanın personajlarının qrim və saç düzümləri variantlarını (kompüter vasitəsilə də ola bilər) yaradın.

“Geyim üzrə rəssam”: səhnə geyiminin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla personajların geyim eskizlərini hazırlayın. Tamaşanın geyim və səhnəqrafiyasının vahid üslubuna nail olmaq – işin uğur meyarı sayılır. Geyimləri kağızdan, parçadan, yaxud əl altında olan artıq kostyum materiallarından hazırlamaq olar.

“Aktyorlar”: ssenari və rollar ilə tanış olun, obraza girin və öz “rolunuzu” yerinə yetirin.

3. “Teatr və rəssam” layihəsi çərçivəsində rejissor, aktyorlar və rəssamların işinin nəticəsinin sərgi formasında təqdimatını keçirin.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Teatrda rəssamın əsas vəzifələri nədən ibarətdir?
- ✓ Səhnəqrafiyanın rəngkarlıqdan əsas fərqi nədir?

İncəsənətə dair dialog

Müasir cərəyanların meydana çıxmasına nə səbəb oldu?

Xatırlayın

Rəssamlar real təsvirdən abstraksionizmə nə üçün keçdilər?

Tanış olun

Uzun yüzilliklər ərzində rəssamlar onları əhatə edən gerçəkliyi daha dəqiq təsvir etmək üzərində çalışıblar. Onlar təsviri uzun və üzücü zəhmət tələb etmədən gerçəkləşdirmək üsulunu tapmağa səy göstərirdilər.

XVIII əsrin əvvəllərində rəngkarlıq

Rəssamlar onların ətrafında baş verən hər anı saxlamağın üsullarını axtarırdılar. İncəsənətin tamamilə yeni istiqaməti olan **fotoqrafiyanın**¹ kəşfi olub-keçənləri əbədləşdirməyi mümkünləşdirdi. “Fotoqrafiya” anlayışı “ışığın köməyi ilə rəsm” deməkdir, çünki əvvəlcə o, rəsme kömək etmək üçün icad edilmişdi.

Fotoqrafiyanın tarixini öyrənərkən onun rəngkarlıq əsərlərinə oxşarlığından öz ifadə dilinin axtarışına doğru meyil ləndiyini görmək olar.

Həyatdakı konkret hadisələrin onların görünən əşyaların timsalında canlandırılmasına əsaslanan yaradıcılıq növləri **təsviri sənət** adlanır. Bu növlər qrupuna heykəltəraşlıq, rəngkarlıq və qrafika

XIX əsrin fotoqrafiyaları

¹**Fotoqrafiya** (yun. *phos* – işıq + *grapho* – yazıram) – təsviri sənətin yeni növüdür. Burada işıq, rəng, format, kompozisiya, plan, çəkiliş rakursu – təsviri ifadə vasitəsidir.

Qədim Bakı. Qız qalası

Milli geyimli qızlar

Xurşidbanu Natəvan uşaqları ilə

aiddir. Fotoqrafiya təsviri sənətin daxilində inkişaf edirdi. Bizim günlərdə bədii fotoqrafiyanı da bu növlər qrupuna daxil etmək məqbul sayılır.

Həm rəngkarlıq, həm də fotoqrafiya obraz və vizual rəmlər yaratmalı olan vizual incəsənətin formalarıdır. Vizual incəsənətin bütün məlum formaları arasında fotoqrafiyanın rəngkarlığa təsiri hamısından güclü olub. Yalnız çox az rəssam bu təsirdən uzaqlaşa bilib.

Görünən oxşarlıq, obraza bənzətmə və gerçəklik – bu incəsənət növlərinin xarakterik cəhətidir. Bədii fotoqrafiya sənədli təmələ – konkret hadisənin şəklinə əsaslanır. Fotoqrafiyanın sayəsində tarixin təşəkkül və inkişaf yolunu izləmək olar.

Fotoqrafiyanın rəngkarlığa təsiri XIX əsrin ikinci yarısında hiss edilməyə başladı. Rəssamların əksəriyyəti təsvirin kəndə əksini almaq üçün **obskura**² kamerasından istifadə edirdi.

Obskura kamerasında o zamanlar işin görüntüsü və ötən illərin aparatları

²**Obskura kameranı** (lat. *camera obscura* – qaranlıq otaq) – obyektlərin optik təsvirini almağa imkan verən qurğunun (qutu) ən sadə növü. Işıq şüaları dəliyin içindən keçərkən ekranda çevrilmiş təsvir yaradır.

Leonardo da Vinçi, Velaskes, Karavacco və bir çox başqa rəssamlar öz əsərləri üzərində çalışarkən linzalardan, güzgülərdən, həmçinin bir çox başqa optik cihazlardan istifadə etmişdilər.

Fotoqrafiya yalnız təsviri sənət üçün deyil, bütün təsviri mədəniyyətdə həyatı əhəmiyyət daşıyan ünsürə çevrildi. 1859-cu ildə Parisdə ənənəvi incəsənət sərgisində yeni incəsənət növü kimi fotoqrafiyaya ilk dəfə yer ayrıldı. Artıq 1863-cü ildə Fransa fotoqrafiyanı rəsmi olaraq yeni incəsənət forması kimi tanıdı.

Müasir fotosərgi

Fotoaparət – karandaş və ya fırça kimi bir vasitədir. Heç bir foto insanın iştirakı olmadan çəkilə bilməz. İnsanın çəkiliş prosesində iştirakı nə qədər çox yaradıcı xarakter daşıyırsa, fotoşəkil də incəsənətə bir o qədər çox yaxın olur.

Rəngkarlıqla fotoqrafiya arasında oxşarlıq kifayət qədər çoxdur. Hər şeydən əvvəl, rəngkarlıq və fotoqrafiya konkret məqamı qeydə almağı və onu düzgün çatdırmağı bacarır. Rəsmdə olduğu kimi, fotoşəkildə də əsas rol onun fikrini ifadə edə bilən yaradıcısına məxsusdur.

İmpressionistlərin incəsənət aləminə necə güclü təsir etdikləri hamımıza məlumdur. Belə hesab edilir ki, impressionizm öz məşhurluğuna görə daha çox məhz fotoqrafiyaya borcludur.

Adətən, rəssamlar təbiətdə etdikləri qaralama cızgilərdən istifadə edərək studiyada çalışırdılar. İmpressionistlər isə bunun əksini edir, kətanı, boyaları götürüb təbiətin qoynuna çıxır və həmin məqamda görüklərini naturadan birbaşa kətana köçürürdülər. Onlar işığın təsiri ilə baş verən incə dəyişiklikləri qeydə alaraq öləri işıq effektini tutmağa cəhd göstərirdilər.

*Pyer Ogiüst Renuar.
“Mulen de la Qalettdə bal”. 1876.*

Gəmidə bal. Foto

Fotoqrafiya – müasir incəsənətin yaranmasına gətirib çıxaran yeni təsvir üsuludur. Fotoqrafiya impressionizm, simvolizm, abstraksionizm, kubizm, sürrealizm, konstruktivizm və digər istiqamətlər kimi dövrün qrafika və rəngkarlığı ilə yaxınlaşmağa cəhd edirdi. Zaman keçdikcə belə bir effektə nail olmaqdan ötrü fotoqraflar xüsusi çəkiliş və çap texnikasından istifadə edirdilər.

Abstrakt fotoqrafiya çəkilən təsvirin hökmən tanınmalı olduğunu rədd edir. Abstrakt incəsənət bir cərəyan kimi rəngkarlıqdan fotoqrafiyayadək, demək olar ki, bütün təsviri sənət növlərini əhatə etmişdi.

Sürrealist üslubda olan fotoqrafiya sanki sürrealist rəngkarlıqdır: obyektlərin qərribə yığını ilə doludur. Müəlliflər belə işlərdə reallıqdan üz döndərir, fantaziya və yuxugörmələrə müraciət edərək onlardan götürdükləri rəmzləri bədii obrazlara köçürürlər.

Portretin fotoçəkilişi fotoqrafiyanın yaranması ilə eyni vaxtda meydana gəlib. Foto sənətinin rəngkarlıq və qrafikanın birbaşa təsiri altında təşəkkülə məhz portret janrında baş verir.

İstənilən yerdə insanın fotoşəklini çəkmək olar: studiyada, parkda... Lakin hər fotoşəkli portret hesab etmək olmaz. Məhz bir nəfərə və ya

bir qrup insana daha çox diqqət yetirildiyi foto portret fotoşəkli hesab edilir. Çox zaman arxa fon sadə və berrəngli edilir ki, tamaşaçının diqqəti portretdən yayınmasın. Belə bir şəkli fərəh hissi ilə çap edib fotoalbomda yerləşdirmək, yaxud çərçivəyə salmaq olar.

Bu maraqlıdır

1984-cü ildə əfqan qaçqınları düşərgəsindəki portret fotoçəkilişi sayəsində fotojurnalist Stiv Mak-Karrinin fotolarından biri “National Geographic” jurnalının üz qabığında dərc edildi. Bu fotoşəkil dərhal əfqan xalqının müstəqillik uğrunda mübarizəsinin rəmzinə çevrildi. ABŞ Milli Coğrafiya Cəmiyyətinin fərziyyəsinə görə, o, 100 ən yaxşı fotodan biri hesab olunur. 2005-ci ildə “Afghan Girl” (“Əfqan qızı”) əks olunmuş üz qabığı “Son 40 ilin ən yaxşı jurnal üz qabığı” onluğuna daxil oldu. Bu fotonu bəzən Leonardo da Vinçinin fırçasından çıxmış Mona Lizanın portreti ilə müqayisə edir və “əfqan Mona Lizası” adlandırırlar.

Düşünün və izah edin

Fotoqrafiyanı rəngkarlıqdan ayıran təsvir və obraz xüsusiyyətləri hansılardır?

Aclıq çəkən oğlan və missioner

Ümid sonda ölür

Yaradıcı və peşəkar fotoqrafın əlində ötəri kadr şedevrə çevrilir. Alışdığımız adi həyatda istənilən anı qaçırmamaq üçün uşaq müşahidəçiliyini və tədqiqatçı marağını, psixoloq səbrini və filosofun xəyal düşüncəsini qovuşdurmaq lazımdır.

Yaxşı fotoşəkil fotoqrafın dərin hissləri ilə birgə, gerçəkliyin əlçatmaz və əvəzolunmaz məqamlarını əks etdirir. Belə kadr xeyli hiss, düşüncə və emosiya doğurur. Yaxşı fotoşəkil – açılmasına dəfələrlə cəhd göstərilən kitabdır.

Fotoqrafiya hələ İntibah dövründə rəngkarlığın ən mühüm vəzifələrindən sayılan faktın təsvirini təsbit etməkdən xilas etdi. Demək olar ki, fotoqrafiya bununla rəngkarlığın inkişafına köməklik göstərdi, onun təkrarsız xüsusiyyətlərinin tam aşkarlanmasına təkan verdi. Lakin fotoq-

rafiya özü də təsviri sənətin çoxəsrlik inkişafından çox şey mənimsədi. Rakurs və perspektivin qurulması, tamaşaçının fotoşəkli həcmli məkanın səth üzərində təsviri kimi “oxumaq” bacarığı – bütün bunlar fotoqrafiyaya rəngkarlıqdan miras qalmış mədəni irsdir.

Müasir dövrdə foto sənəti cəmiyyətin bədii mədəniyyətinin tərkib hissəsi sayılır. O, dünyanın estetik öyrənilmə vasitəsi olmaqla yanaşı, həm də cəmiyyətin mənəvi və ictimai həyatında nəzərəcarpacaq rol oynayır.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: *rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbaşirlər, rəngli qələmlər, quaş; veb-kamera, fotoaparat, telefon, yaxud planşet*

Müəyyən edin

1. a) İstənilən mətndən və ya digər mənbədən təbiət obrazı (mənzərə), insan rəsmi (portret) və fotoşəkilləri seçin. Müqayisəli təhlil aparın: rəsm və fotoşəkil hansı ümumi və fərqli cəhətləri var? Tapşırıq referat formasında və ya şifahi, seçilmiş illüstrativ material (jurnal və qəzetlərdən, yaxud internetdən) əlavə edilərək yerinə yetirilir.
b) Həmin rəsm və fotoşəkillərdə bədii ifadə və təsvir vasitələrini təhlil edin.

Yaradıcı fəaliyyət

2. a) Siniflə birlikdə yaradıcı çəkiliş edə biləcək aparatla layihəni yerinə yetirin. Siz işi çəkiliş aparatı və ya fotoçəkilişlə nümayiş etdirməlisiniz.
Bu gün, demək olar ki, istənilən rəqəmsal qurğularda kamera quraşdırılır. Biz də dostlarımızla daha çox telefon, hətta planşet vasitəsilə şəkil çəkdiririk. Bütün bunlar fotoçəkiliş prosesini yüngülləşdirir, bu işlə, demək olar ki, istənilən vaxt məşğul olmaq mümkündür. Unutmayın ki, ötəri kadr sizin əlinizdə şedevrə çevrilə və gerçəkliyin təkrar olunmaz məqamlarını əks etdirə bilər.
Qruplara bölünün. Fotoçəkiliş sinifdə, məktəbdə, məktəbin həyatında və ya ekskursiyada (əşyalar, obyektlər, ağaclar, binalar, adamlar) aparıla bilər. Obyekt və çəkiliş nöqtəsini şüurlu olaraq seçmək qabiliyyətinizi göstərin. Öz sinif yoldaşlarınızla fikir mübadiləsi edin.
b) Dərslikdən portret fotoçəkilişi, yaxud fotoalbomdan bütün ailənin birlikdə olduğu fotoları seçin. Şəkilin kompozisiyasında müxtəlif bədii çəkiliş vasitələri və üsullarını (rakurs, planın iriliyi və s.) şərh edin.
3. Fotoqrafiyadakı təcrübəniz və çəkilişin məqsədləri barədə (konkret nümunə üzərində) söhbət açın.

Özünü yoxlayın

- ✓ Fotoqrafiya XX əsrdə təsviri sənətin taleyinə necə təsir göstərmişdir?

İncəsənətə dair dialog

Kompüter texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində fotorəssamın qarşısında hansı yaradıcı üföqlər açılır?

Xatırlayın

Hansı kompüter proqramları vasitəsilə fotoşəkilləri emal etmək, dəyişmək və kollajlar yaratmaq olar?

Tanış olun

Kompüterin, elektron-rəqəmsal texnologiyaların meydana gəlməsi çəkiliş və fotoşəkillərin emalı imkanlarını genişləndirdi. Lakin iş zamanı kompüter proqramlarının tətbiqi nəinki texnoloji bacarıq, həm də onun bədii imkanlarının dərk olunmasını tələb edir. Yeni texnologiya təsvirin alınmasını yüngülləşdirir, onun keyfiyyətini yüksəldir. O, eyni zamanda fotoqrafiya sənətinin məğzinə incəsənət və informasiya növü olaraq yeni tərzdə baxmağa vadar edir.

Kompüter fotoqrafiyanın sonsuz sayda emal imkanlarına meydan açır. Korrektə-redaktə düzəlişlərindən başqa, şəklin üslubu da dəyişdirilə bilər.

Grafika ilə işləmək üçün ən geniş yayılmış proqram tiplərindən biri **qrafik redaktor**lardır¹. Bir sıra qrafik redaktorlar fotorealist təsvirlərinin redaktəsində ixtisaslaşdığı halda, digərləri rəsmlərin yaranmasında və redaktəsində daha güclüdür.

Kompüter inqilabının daha bir mühüm nəticəsi internetdən fotoşəkli yükləmək imkanındır. Obyekti çəkmədən, çəkiliş yerində olmadan həmin

¹**Qrafik redaktor** – istifadəçiyə kompüterin ekranında təsvir yaratmaq və onu redaktə etmək üçün proqram. Təsvirləri *JPEG*, *PNG*, *GIF* və bu kimi müxtəlif formatlarda saxlamaq olar.

təsvisləri kompüterin monitorunda görmək olar. Beləliklə, müasir informasiya texnologiyaları fotoressamdan fotoarxivlərin yaradılması və onlarla işləmək kimi yeni bacarıqların əldə olunmasını tələb edir.

Rəqəmsal fotonun meydana çıxması ilə onların sonradan emalına zərurət yaranır. Heç bir fotoqraf emaldan imtina etmir, çünki qrafik redaktor vasitəsilə fotoportretə dəridə olan qüsurlar aradan götürülür və işıq effektləri əlavə edilir. Hazırkı proqramların qeyri-məhdud imkanlara malik olması portreti tanınmayacaq qədər dəyişməyə imkan verir. Portret-fotonun emalı çox zaman “Adobe Photoshop” proqramında və ya onun sadələşdirilmiş “Photoshop Lightroom” proqramında aparılır.

Proqramın köməyi ilə istənilən şəkli dəyişdirmək olar. Fototəsvidə rəng, işıqlanma dəyişdirilə, təsvirin işıq-kölgə ziddiyyəti artırıla, fonu təzələnə, müxtəlif şəkillərə köçürülə, geyimi dəyişdirilə bilər və s. Bütün bunlar şəklın məzmununu tam dəyişməyə imkan verir.

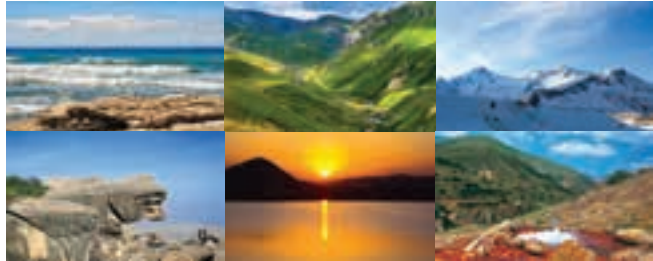

Kompüter foto işinə yeni bədii yaradıcılıq cəhətləri bəxş edə bilər. Kollaj janrında iş buna nümunə ola bilər. Kollajda müxtəlif təsvirlərin – fotoşekillərin, rəsmlərin, mətnlərin kompozisiya quruluşu və məzmun baxımından birləşməsi nəticəsində bədii obrazın yaranması baş verir.

İstənilən şəkildə olduğu kimi, kollajda da məna mərkəzi ayırd edilir və onun kompozisiya tarazlığı ikinci, üçüncü plan elementləri ilə əldə olunur.

Fotoqrafiyanın yaradıcılığı rəssamlara əvvəllər mümkün olmayan bədii vəzifələri fotokollajda həll etməyə imkan verdi. Fotoqrafiyanın əsasında müxtəlif proqramların köməyi

ilə istənilən mövzuda dolğun bədii əsər yaradıla bilər. Onun kompüter forması ən müxtəlif – kollaj və instalyasiyadan slayd-filmədək ola bilər. Kompüter qrafik-dizayner olmaq, fototəbriklər və bayram üçün orijinal açıqcalar və s. yaratmaq imkanı verir. Onlarda fotoşəkillərdən, rəsmlərdən, qeyd və mətnlərdən istifadə edilə bilər.

Dünya daim dəyişir. Texnologiyaların hazırkı sürətli inkişafı ilə nəhəng İKT şirkətlərinin mütəxəssisləri hətta adi gözlükləri də rəqəmli fotokamera ilə təchiz edə bilirlər. Bu, cəlbedici görünən hər bir şeyi çəkməyə imkan verir.

Müasir dünyada fotoqrafiya mühüm yer tutur. Heç bir çap və elektron nəşr şəkilə keçinmir. Fotoqrafiyasız sayt da yaratmaq mümkün deyil. Fotoşəkli çəkən aparatdır, amma onu sənət əsərinə çevirən insanın bədii istedadıdır.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: veb-kamera, “Microsoft Paint” və “Adobe Photoshop” proqramları, internet

Müəyyən edin

1. Smartfon və planşetlərin geniş yayılması müasir rəqəmsal fotoqrafiyanı əsaslı sürətdə dəyişdi. Onların vasitəsilə çox asanlıqla keyfiyyətli şəkillər çəkmək mümkündür. Sonradan bu şəkilləri emal etmək də çox rahatdır. Rəqəmsal fotolar çəkən qurğular barədə daha nələr bilirsiniz?

Yaradıcı fəaliyyət

2. Yaradıcı çəkiliş layihəsini yerinə yetirin.
  - a) Sərbəst mövzuda (məsələn: “Ölkənin qəhrəman müdafiəçiləri”, “Mənim dostlarım”, “Mənim ailəm”, “Mənim şəhərim”, “Sevdiyim rəssam”, “Təsviri sənətdə müasir üslublar”) 5–7 təsvir elementindən (fotoşəkil, rəsm, mətn və s.) ibarət kollaj kompozisiyası tərtib edin.
  - b) Müxtəlif təsvir elementləri ilə birlikdə öz fotoşəklinizdən ibarət təbrik açıqçası düzəldin.
  - c) Kompüter emalı vasitəsilə şəklın fotoqrafikasını yaradın.

Sənətkar məsləhəti

1. İnterneti açın və axtarış vasitələrindən birini (məsələn: “Google”) tapın.
2. Görməli yerlərin – müasir memarlıq nümunələrinin fotolarını tapın və onları bir qovluqda saxlayın.

3. Adobe Photoshop proqramının işarəsinə cıqıldadaraq onu açın.

4. Fayl (File) sözünün üstündən vurun və **Açmaq (Open)** əməliyyatını seçin ki, internetdən yüklədiyiniz iki fotosəkil ekranda açılsın.

5. Formanın seçimi alətinin köməyi ilə şəklın surətini çıxarmaq istədiyiniz hissəsini nişanlayın.

Öz fotosəklınızın **Surətini köçürün** və onu görməli məkanın fotosuna daxil edin.

6. Öz fotosəklınızı görməli məkanın fotosəklına yerləşdirdikdən sonra Yerini dəyiş (Move tool) alətinin köməyi ilə onu lazım olan yerə aparın.

7. Pozan (Eraser tool) alətinin köməyi ilə şəklın fonunu silin.

Fonu silməyə başlamazdan əvvəl **Pozan (Eraser tool)** alətinin üzərinə vurdqda pozan menyusunda **Soft Cloner** işarəsini (ekranın yuxarı hissəsində) cıqıldadın.

Fayl (File) və **Faylın təsvir ilə eksportu** komandalarının köməyi ilə hazırladığınız işi qovluğunuzda saxlayın. Siz bütün foto növlərində dünyanı necə gördüyünüzü və yaradıcılıq qabiliyyətinizi göstərə bilərsiniz.

- 3.** Kompüter proqramları – kollaj, videotəqdimat (slayd-film) sayəsində foto yaradıcılığının bədii-ifadə imkanlarını təhlil edin. Bunu məxsusi seçilmiş (jurnal və qəzetlərdən, açıqçalardan, internetdən), mövzunun məzmununu açan illüstrasiya materialı cəlb edilməklə tədqiqat referatı və ya şifahi məlumat formasında yerinə yetirmək olar.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Kompüter şəklın hansı texnoloji imkanlarını yaradır?
- ✓ Kompüter texnologiyalarının tətbiqi sayəsində fotorəssamın qarşısında hansı imkanlar açılır?

İncəsənətə dair dialog

Sizcə, fotoaparat və fotoqrafiya icad edildikdən sonra rəssamlar daha nəyi kəşf etmək istəmişdilər?

Xatırlayın

İlk fotoşəkillər nəyi xatırladırdı?

Tanış olun

Əsrlərboyu yaradıcı insanlar təsviri canlandırmağı, onu hərəkətə gətirməyi arzulayırdılar. Fotoqrafiya meydana çıxdıqdan sonra yalnız kiçik bir addım atmaq qalırdı: kino lentini, çəkiliş və proyeksiya üçün kino aparatlarını yaratmaq və ekranı əvəz edən ağ parça asmaq. Bu da baş verdi. Parisdə Lümyer qardaşları “Qatarın gəlişi” adlı ilk qısa kinolenti nümayiş etdirdikləri gün – 22 mart 1895-ci il kinonun yaranma günü hesab olundu.

Lümyer qardaşları (solda – Ogüst, sağda – Lui) və “Qatarın La Syota vağzalına daxil olması” filmindən kadr

Əvvəlcə kino ağ-qara, səssiz idi, filmdə isə əsas ifadə vasitəsi təsvirin özü, onun hərəkət möcüzəsi oldu. Kinematografin bu inkişaf mərhələsi “Böyük lal” adını almışdı. Səssiz kino dövrünə şöhrəti əfsanəvi Çarli Çaplin gətirmişdi.

Fotoqrafiya kimi, kino da tədricən öz dilini və bədii xüsusiyyətlərini axtarırdı. Fotoqrafiya kimi, incəsənətdə öz əhəmiyyətini sübuta yetirmək üçün kino da rəngkarlığı təqlid edirdi.

Əvvəlcə filmləri hər yerdə – musiqi salonlarında, klublarda və hətta mağazalarda göstəridilər. 1908-ci ildə isə kino nümayişi üçün ilk teatrlar tikməyə başladılar.

Film ayrı-ayrı fraqmentlərlə – planlarla çəkilir. Planların ardıcıl birləşdirilməsi **montaj** adlanır. Planların ardıcılıq qaydası bizim ekranda gördüklərimizə məna verir. Film yaradıcılarının görmək istədikləri və düşündükləri məhz seçimdə və montajda öz əksini tapır. Montaj – **kinematografin**¹ bədii-obrazlı təkrarsızlığının əsasıdır.

Səsin yaranması kinoda “inqilab” yaratdı. Kinoda söz və musiqinin olması bugünkü filmlərin təsvirdən daha çox, süjetin inkişafı və aktyor oyununun xırdalıqları üzərində qurulmasına səbəb oldu.

Rəngin kino ekranlarına gəlişi kino tarixində mühüm addım idi, lakin rəng kino üçün səs qədər inqilabi hadisə olmadı. Çünki rəng – kino təsvirinin yalnız yeni, “rəngli” tərəfi idi. Rəngkarlıqda və filmdə rəngin bədii mahiyyəti fərqlidir. Rəngkarlıqda rəng – rəssamın icadı, obrazın yaradılmasında isə ən mühüm vasitədir. Kinoda isə rəng müəllifin istəyindən asılı olmayaraq ekrana çıxır. O, təbii gerçəkliyin oxşarı, surətidir.

“Cazda yalnız qızlardır” filmindən kadr

“Roma tətilləri” filmindən kadr

¹**Kinematograf** (yun. hərəkət, təsvir etmək) – insanın hərəkət edən təsvirlərin yaradılmasından ibarət fəaliyyət sahəsi. Bəzən həm də sinematograf və kinematografiya da adlandırılır.

*“Küləklə sovrulanlar” filmindən kadr**“Titanik” filmindən kadr*

Ekranada baş verən hadisə zaman içində inkişaf edir. Təsvir, nitq və musiqini vahid bir obrazda birləşdirmək bacarığı kinokompozisiya sənətini təşkil edir. Teatr rəssamından fərqli olaraq kino rəssamı real obyektlərdən və həyatda mövcud olan əsl əşyalardan ibarət real dünyanın obrazını yaradır. Teatrda olduğu kimi, kinoda da geyim və qrimin yaranmasında rəssamın rolu əvəzsizdir. Ekranada gördüklərimiz bədii kollektivin yaradıcılığıdır və təkcə rəssamın işi ilə məhdudlaşmır. Bu prosesə, ilk növbədə, rejissor və operator qoşulur.

Kino mühitinin yaranması eskiz və çertyojlardan başlayır. Bu yaradıcı işin nəticəsində meydana çıxan mühit filmin ən mühüm obrazına çevrilir.

Texnologiyanın sonrakı inkişafı – dairəvi panoramdan stereotəsvirə – dek – kino sənətini, ümumiyyətlə, dəyişmədi.

Sonra yeni mərhələ – kompüterin xüsusi effektləri, stereotəsvir (3D effekti) meydana çıxdı.

*“Matrisa” filmindən kadr**“Avatar” filmindən kadr*

“Alisa möcüzələr ölkəsində” filmindən kadr

“Yura dövrünün parkı” filmindən kadr

Azərbaycanda əvvəlcə səssiz və ağ-qara, sonradan isə səsli və rəngli kino yaranmışdır. 1924-cü ildə ilk ikiseriyalı “Qız qalası əfsanəsi” bədii filmi ekranlara çıxmışdır. 1935-ci ildə “Mavi dənizin sahilində” bədii filmi ilə Azərbaycanda səsli kinonun istehsalına başlanılmışdır.

Azərbaycanda kino sənəti dünya kinosundan cəmi üç il sonra, 1898-ci ildə yaranıb.

“Balaxanıda neft fontanı”. 1898-ci ildə çəkilməmiş qısametrajlı sənədli filmindən kadr

Üzeyir Hacıbəylinin “Arşın mal alan” operettası əsasında ilk Azərbaycan kinokomediyası çəkildi

Düşünün və izah edin

Kino insanlara nə üçün və niyə lazımdır? Kino onların həyatında nəyi dəyişdi?

Kino XX əsrdə ən vacib incəsənət növünə çevrildi. Bu sahədə eyni zamanda yüksək sənət nümunələri və sadə süjetli filmlər mövcud idi. Seans zamanı tamaşaçı özünü filmin qəhrəmanı kimi hiss edirdi. Kino tamaşaçılara böyük təsəlli oldu: onları gündəlik qayğı və kədərdən uzaqlaşdıraraq ekrandakı xoşbəxtlik, zənginlik və sevgi dolu xəyal və arzular aləminə qaytardı.

Kino əsl həyat xülyasıdır, amma bəzən film yaşadığımız həyatı həqiqətdə gördüyümüzədən də dərin və gerçək olaraq göstərir. Belə kino elə həqiqi incəsənətdir. Həyat haqqında əsl həqiqəti əks etdirən bir çox filmlər çəkilib. Onlar insanın daxili aləmini göstərən məşhur sənətkarların həqiqətən də böyük əsərləridir.

Yarandığı gündən insanların dünyagörüşünü formalaşdıran, hər bir xalqın tarixini, milli adət-ənənəsini yaşadan, həyatın bütün sahələrinə nüfuz edən kino sənəti bəşəriyyətin ən böyük kəşflərindən biridir. Kino yeganə sənət növüdür ki, özündə mədəniyyətin bir neçə sahəsini birləşdirir. Kinonun bir üstünlüyü də əyaniliyində, inandırma gücünə malik olmasıdır.

Azərbaycan kino sənəti bütövlükdə tamaşaçıların estetik zövqünün və dünyagörüşünün formalaşdırılmasında mühüm rol oynamış, xalqımızın milli ruhunun qorunub saxlanması işinə xidmət etmişdir.

“Nəsimi” filmindən kadr

“Axırncı aşırım” filmindən kadr

“Qaçaq Nəbi” filmindən kadr

“Uzaq sahillərdə” filmindən kadr

“Ögey ana” filmindən kadr

“Bizim Cəbiş müəllim” filmindən kadr

“Amfibiya adam” filmindən kadr

“Brilyant əl” filmindən kadr

Kino sənətinə ölkəmizdə maraq bu gün də böyükdür, çünki hər bir film, yaradılan hər bir ekran əsəri xalqımızın tarixini, mədəniyyətini özündə yaşadaraq gələcək nəsillərə milli ruhu çatdırır. Film qədər heç nə belə tez köhnəlmir, amma düşüncələrimizi və dünyamızı heç nə kino qədər qorumur.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbaşirlər, rəngli qələmlər

Müəyyən edin

1. FİLM sözü ilə krossvord tərtib edin.

Yaradıcı fəaliyyət

2. a) Öz sinfiniz haqqında film hazırlayın. Filmin ssenari qəhrəmanları sinif yoldaşlarınız, müəllimləriniz, məşğələləriniz, sinfiniz və asudə vaxtınız daxil edilə bilər.
b) “Kinematografiya” mövzusunda rəsm çəkin və ya emblem eskizi yaradın.
3. “Kinoda ssenari nə üçün lazımdır və ailə videosunun çəkilişində onun rolu” mövzusunda analitik işi yerinə yetirin.

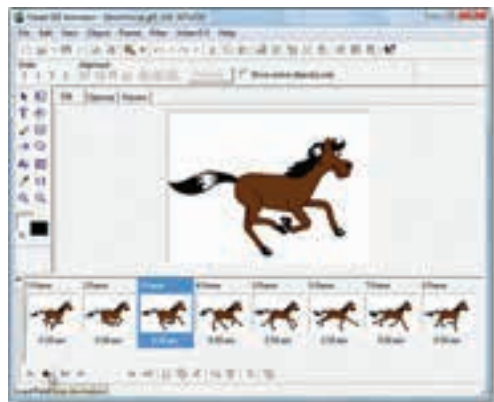
Özünüzü yoxlayın

- ✓ Filmdə rəssamın rolu nədən ibarətdir?
- ✓ Hansı rejissor və aktyorlarla birgə işləmək istərdiniz? Onlarla hansı mövzuda film çəkərdiniz?

İncəsənətə dair dialog

Necə fikirləşirsiniz, kompüterin ekranında hansı təkrarlanan hadisə əks olunub?

Xatırlayın

Filmin yaradılmasında ssenarinin hansı rolu var?

Tanış olun

Kino hər zaman bizim üçün maraqlı və əyləndirici həmsöhbət olmağa çalışıb. Uşaqdan böyüyədək bütün tamaşaçıların ən sevimli həmsöhbəti – **animasiya**¹.

Rəsmlərdə hərəkətin təsviri-nə dair ilk cəhdlər Paleolit dövrünün mağara rəsmlərinə aid edilir. Mağara divar rəsmlərində heyvanları bir-birinə dolaşan çoxlu ayaqla təsvir edərtilər.

Fransız Emil Reyno ilk və əsl animator hesab edilir. O, hərəkətli rəsmlərin nümayişi üçün fırlanan barabandan, güzgü sistemi və fənərdən ibarət olan optik cihaz – praxsinoskop aparatı icad etdi. 1892-ci ildə Reyno özünəməxsus attraksion – optik teatr yaradır. Burada o, tamaşaçılara 15–20 dəqiqə davam edən komik süjetlər nümayiş etdirir. Bu hadisə

¹**Animasiya** (fr. *animation* – canlandırma, diriltmə) – cizgi filminin Qərbdəki adı; kino sənəti növü və onun əsəri (cizgi filmi), həmçinin cansız, hərəkətsiz obyektlərin köməyi ilə hərəkət illüziyası yaratmaq imkanı verən müvafiq texnologiya. Animasiya və ya cizgi filminin yaradılması ilə məşğul olan rəssama animator deyilir.

Lümyer qardaşlarının məşhur premyerasından bir neçə il əvvəl baş vermişdi, yəni animasiyalar fransızlara kinofilmlərdən bir qədər əvvəl məlum idi.

Emil Reynonun praksinoskopu

İlk animasiyalar əl ilə çəkilib rənglənmiş, on beş dəqiqəyədək davam edən **pantomimlər**² idi. Reyno rəsmlərlə yanaşı, fotosəkillərin də istifadə olunduğu filmlər yaradırdı. Sonralar müxtəlif janr və texnikalarda işləyən digər sənətkarlar da belə kino filmlərinin inkişafına öz töhfələrini verdilər. Zaman keçdikcə animasiya kinematoqrafın bir hissəsinə çevrilərək kino janrlarından biri kimi öz yerini tutdu. Animasiyaların hazırlanması üçün kinoçəkən aparatlardan istifadə edilirdi.

XX əsrin əvvəlində animasiya sürətlə inkişaf etdi. Təxminən eyni vaxtda bir neçə adam bir-birindən asılı olmadan animasiya filmlərinin yaradılması üzərində işləməyə başladı.

Bilirsinizmi?

Feliks pişik – səssiz kino dövründə meydana çıxmış cizgi filmi qəhrəmanıdır. Qara bədənli, iri ağ gözləri, geniş təbəssümü və süjetə görə düşdüyü vəziyyətlər Feliksi animasiya tarixində ən tanınan personajlardan birinə çevirdi. Feliks pişik uşaqlardan böyüyədək bütün tamaşaçıları cəlb etməyə qabil olan və məşhurluq qazanmış ilk animasiya personajıdır.

Animasiyanın inkişaf yolunda xeyli şərəfli ad tarixə məlumdur. İlk animasiya filmi amerikalı karikaturaçı və animator Uinzor Makkey 1906-cı ildə yaradıb. Amerikalı rejissor, rəssam və prodüser Uolt Disney animasiya aləmində əsl çevriliş yaratdı. O, ilk dəfə animasiyada səs və rəngdən istifadə etdi. Onun filmləri və qəhrəmanları, xüsusilə Mikki Maus nəinki ən müxtəlif yaşlı tamaşaçının qəlbinə fəth etdi, həm də onun filmlərinin təsvir üslubu təqlid edilməyə başlandı. “Disney” studiyası öz fəaliyyətinə

görə 12 “Oskar” mükafatına layiq görülüb.

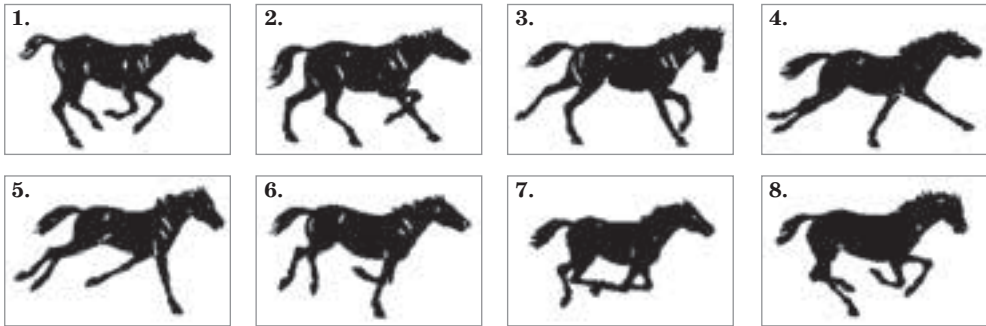
²**Pantomim** – sözlərdən istifadə etmədən bədii obrazın yaradılmasında insan bədəninin hərəkətləri (plastikası) əsas vasitə sayılan səhnə incəsənəti.

Animasiya – xüsusi texnologiyalar vasitəsilə hər bir kadrın ayrı-ayrılıqda çəkilməsi ilə yaradılan kino sənətidir. Animasiyanın müxtəlif növləri mövcuddur.

Animasiyanın növləri		
Qrafik animasiya	Həcmli animasiya	Kompüter animasiyası
Animasiyanın klassik növüdür, obyektlər əl ilə çəkilir, adətən, kompüterə köçürülür.	Müxtəlif materialların istifadəsi ilə yaradılan həcmli obyektlər (gəlin-ciklər, plastilin, barelyeflər, maketlər və s.)	Obyektlər kompüter vasitəsilə yaradılır. 3D və 2D animasiyalar var (flaş-animasiyalar da daxil olmaqla).

Bilirsinizmi?

Animasiya filmində personajı belə hərəkətə gətirmək olar: dəftərçədə at şəkli çəkilir. Hər vərəqdə atın ayağının hərəkəti dəyişir. Dəftərçəni sürətlə vərəqlədikdə elə təəssürat yaranır ki, sanki at hərəkət edir.

Atın qaçışında hərəkətin dövriyyəsi. 8 kadrlıq animasiya

Uşaq və böyüklər üçün xeyli gözəl cizgi filmi yaratmış sovet cizgi filmi məktəbi animasiyanın bədii inkişafına böyük töhfə vermişdir.

“Pişik Leopoldun macəraları”

“Hələ bir dayan!”

“Vinni Pux və başqaları”

Azərbaycanda animasiyanın yaranması XX əsrin 30-cu illərinə təsadüf edir.

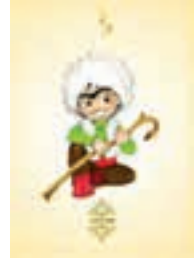
“Tıq-tıq xanım”, “Cırtıdan”, “Tülkü həccə gedir”, “Təpəgöz” və digərləri bir çox tamaşaçının həyatına daxil olmuş, uşaqlıq təbəssümünü qorumuş və ürəkləri fəth etmişdir.

“Tülkü həccə gedir”

“Tıq-tıq xanım”

“Cırtıdan”

Animasiya filmlərinin çəkilməsi çox mürəkkəbdır. Şəkillər çəkilir, nömrələnir və bunlar bir-bir kameraya alınır. 10 dəqiqəlik film üçün təxminən 30–40 min şəkil lazım olur. Şəkillərin dəyişdirilməsi yolu ilə animasiya filmləri əmələ gəlir.

Azərbaycanın görkəmli animatoru Elçin Həmi Axundov

Fotoqrafiya sənətində olduğu kimi, kompüterin kino prosesinə tətbiqi də çoxcəhətlidir. Bu gün animasiya ustalarımız öz fəaliyyətlərində həm ənənəvi, həm də kompüter texnologiyalarından istifadə edirlər.

“Buz dövrü”

“Arabalar”

“Şrek”

Kompüter peşəkar kino istehsalında təsvirin çəkilmə və çoxaltma prosesini sadələşdirdi. Animasiya sənətkarları bu gün öz işlərində həm ənənəvi, həm də kompüter texnologiyalarından istifadə edirlər.

Son zamanlar (xüsusilə də internet şəbəkəsində) fləş-animasiya böyük məşhurluq qazanıb və sürətlə yayılmaqdadır.

Düşünün və izah edin

Animasiyada rəssamın rolu nə üçün bu qədər böyükdür?

Bu maraqlıdır

Cizgi filminin yaradılması – uzunsürən və çox zəhmət tələb edən prosesdir. Prodüser ümumi məzmunu müəyyən edir, ssenari müəllifləri isə süjet və ssenarini işləyib hazırlayırlar. Sonra bütün bunlar rejissor-animatora ötürülür, o da səhnələri rəssamlar arasında bölüşdürür. Onların hər biri səhnədəki personajların əsas vəziyyətinə cavabdehdir. Aralıq epizodlarını isə kiçik multiplikatorlar işləyib tamamlayırlar. Digər rəssamlar hadisələrin cərəyan edəcəyi fonu hazırlayırlar. Sonra operator xüsusi kamera ilə şəkillərin fotosu əsasında hər bir kadri ayrı-ayrılıqda çəkir. Nəhayət, təsvirlə səs sinxronlaşdırılır.

Bu gün animasiya xüsusilə də xarici ölkələrdə (elə kino kimi) mədəniyyət və antimədəniyyətin rəqabət məkanına çevrilib. Buna görə də xeyir və nur saçan personajların əvəzinə çox zaman ekranlarda hər cür bədheybət və əcaib məxluqlar görürük. Siz doğma tariximizi, onun mənəvi ənənələrini öyrənin və onları çəkin, xoşagəlməz **animenin**³ alternativlərini axtarın. Samuray libası əvəzinə milli Azərbaycan geyimini, bədheybətlər əvəzinə milli qəhrəmanları təsvir edə bilərsiniz...

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: *plastilin və ya gil, rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər, rəngli qələmlər, quş, akvarel, rəngli kağız, karton*

Müəyyən edin

1. Dərslikdə verilmiş xarici və Azərbaycan animasiyalarının təsvirləri nə ilə fərqlənir?

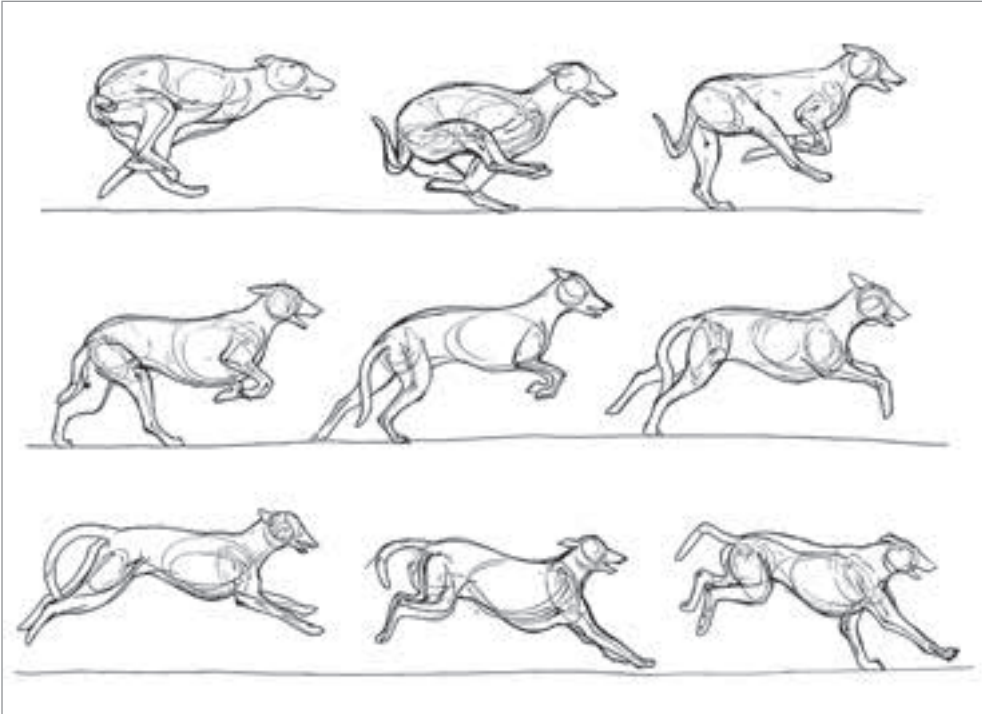
Yaradıcı fəaliyyət

2. “Ssenaridən animasiyaya doğru” adlı yaradıcı layihəni işləyin. Gələcək cizgi filminin ətrafı ssenarisini düşünün. İstənilən hər şey – uçan payız yarpağı, iki personajın dialoqu, ya da xeyli səhnənin sıralandığı maraqlı bir əhvalat süjet ola bilər. Aydındır ki, əsas personajın

³**Anime** (*yap. anime*) – yapon cizgi filmi və ya animasiyası. Anime bütün yaş dövrləri üçün hazırlanır.

(o hər hansı əşya da ola bilər) başına gələn hər hansı adi əhvalatdan bəhs edən sadə ssenaridən başlamaq lazımdır.

Cizgi filminə personajın hərəkətini çatdırmağa çalışın: dəftərçənin hər vərəqində, məsələn, at, ya da it şəklini elə çəkin ki, o hər səhifədə ayaqlarının vəziyyətini azacıq dəyişsin. Dəftərçəni sürətlə vərəqlədikdə elə təsəvvür yaranacaq ki, sizin personaj hərəkət edir.

3. “Animasiya sənəti” mövzusunda analitik tapşırığı yerinə yetirin. Öz işinizdə müxtəlif ölkələrin animasiya filmlərinin təmsalında filmlərin yaranma texnikasını və onların bədii dəyərini açıqlayın. Bu işi məxsusi seçilmiş illüstrativ materialı (jurnallardan, qəzetlərdən, açıqcalardan, internetdən) cəlb etməklə referat və ya şifahi məlumat formasında yerinə yetirin.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Animasiya personajlarını nədən yaratmaq və animasiyada kompüterdən necə istifadə etmək olar?
- ✓ Animasiya kinematoqrafda nəyi dəyişdi?

İncəsənətə dair dialog

Jurnallarda, qəzetlərdə qısa mətnlərin müşayiəti ilə məzəli kiçik şəkillər görmüsünüz mü? Onların haqqında nə deyə bilərsiniz?

Xatırlayın

Film üçün ssenari necə tərtib edilir?

Tanış olun

Kino, xüsusən də animasiya filmləri ilə sıx bağlı olan hər hansı əhvalatın bəhs edildiyi təsvir silsiləsinə **komiks**¹ deyilir.

Bu şəkilli əhvalatlar, rəsmlərlə təqdim edilən hekayələr özündə ədəbiyyat və təsviri sənət kimi incəsənət növlərinin xüsusiyyətlərini birləşdirir.

İlk komikslər XX əsrin əvvəllərində Avropa və Amerika qəzetlərində görünməyə başlayıb, sonralar isə onların ən məşhurları ayrıca kiçik jurnal kimi nəşr edilib.

Bilirsinizmi?

Komikslərin tarixi qədimdən başlayıb və bu janr ABŞ-da yaranıb. 1892-ci ildə Amerikanın “The San Francisco Examiner” jurnalında “Ayı balası və pələng” adlı ilk Amerika komiksi dərc edilir. Sonralar isə komiks yaradıcısı kimi məşhurlaşan və öz komiks seriyalarını təqdim edən Riçard Autkolt oldu. Janrın inkişafına öz töhfəsini həm də Rudolf Derks verib. Personajların nitqinin yerləşdirildiyi bulud formalı “qovuq” çərçivələri məhz o icad etmişdir.

Komikslərdə ən azı 2 şəkil olmalıdır. Odur ki yalnız 1 təsvirdən ibarət illüstrasiya, rəsm komiks adlana bilməz. Komikslər bəzən hər hansı bir süjetdən bəhs edən ardıcıl mətnlə müşayiət olunur. Komikslərdə çəkil-

¹**Komiks** (ing. *comic* – gülməli) – vahid hekayəni təşkil edən qısa mətnli şəkil silsiləsidir. Yumoristik, macəra, fantastik, tarixi və digər komikslər olur.

miş personajlar öz aralarında söhbət edirlər, bu söhbət onların ağızlarından çıxan buludun içində mətn kimi təsvir edilir. Oxunan mətn təsvirlə harmoniya yaratmalıdır. Əsl komiks yaratmaq üçün təkcə maraqlı əhvalat yox, həm də maraqlı qrafika üslubu lazımdır.

Bunun ardınca da komikslərin gur inkişafı başlayır, bu gün də yaşayan yeni qəhrəmanlar meydana çıxır: Supermen, Betmen, Hörümçək adam, Donald Dak, Mikki Maus və b.

XXI əsrin əvvəlində komikslər yeni təcəssümünü tapdı. Bu, komikslərin rənglənməsində istifadə edilən yeni kompüter texnologiyaları hesabına, həmçinin bir sıra istedadlı rəssamların bu janra marağı sayəsində mümkün oldu. Komiksləri artıq təkcə karandaşla deyil, həm də yağlı boya ilə boyamağa, üstəlik, birinci ilə ikincini qrafik rəqəmsal texnologiyalarla kombinə etməyə başladılar. Komikslər kino, xüsusən də animasiya ilə sıx bağlıdır. Komikslərin əksəriyyəti Hollivudda ekranlaşdırıldı, filmlər isə bütün dünyada uğur qazana bildi.

Bu maraqlıdır

Brüsselin görməli yerlərindən biri artıq 25 il boyunca davam edən unikal küçə layihəsidir. 1991-ci ildə küçə rəssamları Brüssel küçələrindəki evlərin və binaların görkəmini dəyişmək, onları daha da əlvan, yaddaqalan etmək üçün bu tikililəri məzəli komiks əhvalatları ilə boyamağa başladılar.

Komikslər Belçikada çox populyardır və milli qürurun bir his-

səsi sayılır. Bəzi **qraffitilər**² artıq ölkənin əsl qüruruna çevrilib və özlüyündə küçə incəsənətinin sədevri sayılır.

Tarixən belə gətirib ki, komiksin ən geniş yayılmış janrı **karikatura**-dır³. Bu janr yumor hissindən, gülmək qabiliyyətindən doğulub. Məqamında məharətlə deyilən gülməli söz insanı öz davranışı haqqında düşündürməyə, öz əməllərinə yeni tərzdə yanaşmağa vadar edir. Ağillı zarafat çox zaman geniş, düzgün, amma darıxdırıcı nəsihətlərdən daha inandırıcı çıxır. Güllüş bir tərəfdən insanı əyləndirə, başını qata, həvəsləndirə, özünə inamını artırır, digər tərəfdən isə ictimai həyatdakı mənfi təzahürlərlə mübarizə aparmağa kömək edir. Karikaturaçı rəssamlar öz yaradıcılıqlarında məhz istehzanın bu güclü tərəflərindən istifadə edirlər. Başqa sözlə desək, rəssamlar konkret tipajları müəyyən şəraitdə çəkməklə onları təbii, həqiqətə uyğun görkəmdə göstərmirlər, onların əsl, gerçək cizgilərini həm də komik keyfiyyətlərlə artırır.

Karikatura bəlkə də gündəlik hadisələrə dərhal, hadisə baş verən anda münasibət bildirməyə qabil olan yeganə janrdır. Karikaturada ən uyğunsuz görünənlər – gerçəklik fantastikayla, həqiqətə uyğunluq ağlasığmazlıqla qarışa bilər.

Karikatura cəmiyyətin siyasi həyatının müxtəlif tərəflərinə, sosial problemlərə toxunur və yumoristik vəziyyəti əks etdirir.

Zəngin ənənələrə malik karikatura janrı Azərbaycan təsviri sənətinin mühüm sahələrindən biri kimi müxtəlif inkişaf yolu keçmişdir.

Azərbaycanda karikatura janrının yaranması 1906-cı ilin aprel ayında “Molla Nəsrəddin” adlı həftəlik satirik jurnalın nəşri ilə bağlıdır. Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşiri və baş redaktoru olub. Bu jurnal mövcud olduğu 25 il ərzində cəmiyyətin eybəcərliklərini,

²**Qraffiti** (tək halda – *graffito*; *ital.* – *graffito*, cəm halda – *graffiti*) – XX əsrin son rübündə avanqardizm cərəyanı, divarda və digər səthlərdə boya və yaxud mürəkkəblə cızılmış, yazılmış və ya çəkilmiş təsvirlər, rəsmlər, ya da yazılar. Adicə sözlərin yazılışından təzərif rəsmlərdəki küçə divarlarının boyanmasının istənilən növünü qraffitiyə aid etmək olar. Bir incəsənət növü kimi qraffitinin də öz üslubu və cərəyanları var.

³**Karikatura** (*ital. caricatura* – yükləmək, şişirtmək) – bilərəkdən komik effektin yaradıldığı, adamları ifşa etmək, yaxud onlara gülmək məqsədilə vücudun, simanın, geyimin, davranış tərzinin xarakterik cəhətlərinin şişirdildiyi və qabardıldığı təsvirləri (çox zaman qrafikada, satirik formada) birləşdirən xüsusi təsviri sənət janrıdır.

qüsurlarını heç kimdən çəkinmədən, heç nədən qorxmadan açıb göstərib, müsəlmanları, bir növ, cahillik yuxusundan oyatmağa çalışıb.

İlk karikaturaçı rəssamımız isə Azərbaycan satirik qrafikasının təməlini qoymuş, jurnalın baş rəssamı Əzim Əzimzadə olmuşdur.

Karikaturaçı rəssamlar S.Şərifzadə, S.Salamzadə, M.Vlasov və başqalarının xidmətləri danılmazdır.

*Əzim Əzimzadə.
“Xoruz döyüşü”. 1915*

Azərbaycanda karikatura janrının inkişafında yeni ənənələrin yaranmasına 1952-ci ildən “Kirpi” satirik jurnalının nəşrə başlaması da təkan verib. Nəcəfqulu, H.Əliyev, Z.Kərimbəyli, P.Şandin, Ə.Zeynalov, A.Ələsgərov, A.Quliyev kimi rəssamlar bu jurnalın səhifələrində cəmiyyətdəki nöqsan və problemləri, əsasən, karikaturalar vasitəsilə əks etdiriblər.

Karikatura janrına marağın artması bu sahəyə peşəkar rəngkarların axını ilə müşayiət olunub. 1950–1960-cı illərdə Azərbaycanın görkəmli rəssamları – M.Abdullayev, T.Salahov, O.Sadıqzadə, K.Kazımzadə, A.Hacıyev, G.Mustafayeva və başqaları bu sahədə layiqli əsərlər yaradıblar.

*Mikayıl Abdullayev.
– Bu niyə belə sürətlə oxuyur?
– Əzbər bilir. Keçən ilin məruzəsidir.*

*Mikayıl Abdullayev.
– Bu niyə belə hıqqanır?
– Məruzəsini özgəsi yazıb.*

1960–1970-ci illərdə R.Qədimov, A.Ələsgərov, E.Abdullayev, F.Əliyev, M.İsmayılov, E.Avalov, M.Məmmədov və başqa rəssamların bu sahədə peşəkar işləri son nəticədə Azərbaycan karikatura sənətini zənginləşdirməyə xidmət edib.

Karikatura – informasiyanın çatdırılma formasıdır, digər ifadə vasitələri ilə müqayisədə o daha tez qavranılır və anlaşıqlıdır. Karikaturalara əsasən cəmiyyətin vəziyyətini, onun problemləri və nöqsanlarını öyrənmək olar. Satirik janr ictimai rəyin formalaşmasına təsir göstərir, müəyyən dünyagörüşünə malik mövqe tutmaqda oxucuya kömək edir.

Karikaturaçı baş verən bütün dəyişiklikləri izləməlidir. Satirik rəsm ləngimiş şərhin deyil, hadisələrin bir hissəsi olmalıdır. Karikaturada aydınlıq amili, sadəlik və insana çatdırılma ifadəsi çox vacibdir.

Karikatura təkcə güldürməyi bacarmır, həmçinin publisist işini yerinə yetirir, yəni tənqid, ifşa, təşviq edir.

Düşünün və izah edin

Gündəlik həyatınızda komiks yaradılacaq və ya karikatura çəkiləcək kimi hadisələrə rast gəlmisinizmi?

Daha kəskin karikaturaları bəzən **şarj**⁴ adlandırırlar.

Bəzən ilk baxışdan elə görünür ki, şarj – sadəcə adi şəkildir, əslində isə böyük məharət və zəngin təcrübə tələb edir. Şarj – rəssamın gördüklərinin vizual müşahidəsidir. Şarjı elə çəkmək lazımdır ki, onda təsvir edilən şəxsə qarşı təhqirə çevrilməsin. Şarj qəhrəmana istehza etməkdən daha çox, onu xoş təbəssümlə işıqlandırır, məşhur insanı sadə adamlara yaxınlaşdırır.

Şarjın yaradılmasında mühüm məqam kompozisiya sayılır. Şarj çəkən təcrübəli rəssam şəkildə yalnız qabarıq məqamı əks etdirmir, o həm də insanın ümumi psixoloji ovqatını, onun daxili aləmini kağızda ifadə etməlidir.

⁴Şarj (fr. charger – şışirtmək, artırmaq) – karikaturanın bir növü, insanın xarakterik cizgilərinin dəyişdirildiyi və vurğulandığı yumoristik və satirik təsviridir. Şarjın əsasında portret durur və o, inkişaf edən süjet tələb etmir. Termindən bütün incəsənət növlərində istifadə edilsə də, təsviri sənət sahəsində maksimal istifadə olunur.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər, rəngli qələmlər

Müəyyən edin

1. Komiks, karikatura və şarjın hansı ümumi və fərqli cəhətləri var?

Yaradıcı fəaliyyət

2. a) Öz gündəlik həyatınıza dair kiçik komiks tərtib edin.

Seçdiyiniz süjeti ardıcılıqla açan mətn qurun. Onun personajları öz aralarında söhbət edirlər, söhbətin mətni də onların ağızlarından çıxan buludun içində yazılır. Oxunan mətn təsvirlə yaxşı uzlaşmalıdır. Nəzərə alın ki, yaxşı komiks yaratmaq üçün təkcə maraqlı əhvalat yox, həm də maraqlı qrafika üslubu seçmək lazımdır.

b) “Müasir texnologiyalar uşaqların gözü ilə” mövzusunda karikatura çəkin. Öz qəhrəmanlarınız üçün xarakterik olan cəhətləri bilərək-dən qabartmağa və komikləşdirməyə çalışın.

Unutmayın ki, karikatura – insanın gülməli görünməsi üçün və hər hansı bir xarici əlamətləri bilərək-dən şişirdilmiş məzəli portretdir. Yaxşı karikatura insanın xarakterinin xüsusiyyətlərini də vurğulayır. İlk əvvəl karikaturasını çəkmək istədiyiniz personajı təsəvvürünüə gətirin. Onun hansı cizgiləri sizə ən güclü təsir bağışlayır? Karikaturada da məhz bu cizgilər seçilməli və dərhal nəzərə çarpmalıdır.

c) Sevdiniz insanın şarjını çəkin. Onun ovqatını, daxili aləmini əks etdirməyə çalışın.

3. Təsvir edəcəyiniz sözü (yaxud öz adınızı) fikirləşin. Nümunələr üzrə istənilən üslubda və qraffiti texnikasında yazın. Şrift seçin, ya da

onu özünüzdən uydurun. Hərflərin içinin, konturlarının hansı rəngdə olacağını müəyyən edin. İşə konturlardan, yoxsa boyamadan başlayacağınızı düşünün. Nəzərə alın ki, ən sadə üslubdakı işlər iki rəngdən ibarət olur. Bir rənglə kontur çəkilir, o birisi ilə boyanılır.

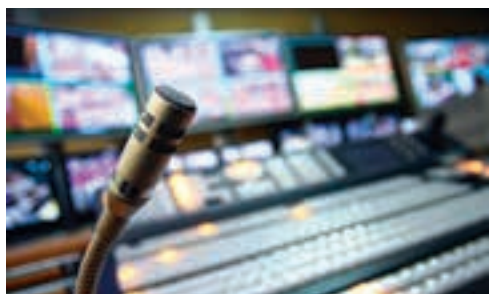

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Komikslər nəyi əks etdirir?
- ✓ Karikaturanın əsas funksiyaları hansılardır?
- ✓ Şarjları nə üçün çəkirlər?

İncəsənətə dair dialog

Fotolar haranı əks etdirir? Hadisə harada baş verir?

Xatırlayın

Hansı kütləvi informasiya vasitələrini tanıyırsınız?

Tanış olun

Televiziyanın sayəsində təsvir kinoteatr ekranlarından hər bir evə gəl-di. İnsanlar televizorda təkcə filmləri deyil, həm də birbaşa teleseyrçilərin gözləri qarşısında baş verən, onları hadisələrin real iştirakçısına və şahid-inə çevirən konsertlərin, futbol oyunlarının canlı yayımını gördülər.

Bu gün həyatı televisionsuz təsəvvür etmək çətindir. Əgər kinematoq-rafın yaranması bütün incəsənət sahələrinə təsir göstərmişdisə, televizi-ya adamların həyatının bütün sahələrini dəyişdi. O, adamların psixologi-yasını, dünyanın qavranılmasını və müasir cəmiyyətin mədəniyyətini başqalaşdırdı. Televiziya bizi dünyanın istənilən yerində real zamanda baş verənlərin şahidinə çevirdi.

İstənilən rəsm və ya fotosəkil, əlbəttə, təsvirini həkk etdiyi hansısa in-formasiyanı daşıyır. Lakin canlı təsviri və canlı sözü özündə birləşdirən

televiziya görüntüsü müqayisə olunmayacaq qədər böyük təəssürat doğurur və informasiya verir. Televiziyanın əsas vəzifəsi – ekranda dünyanın real mənzərəsini yaratmaqdır.

Bilirsinizmi?

Azərbaycan televiziyası radiodan düz 30 il sonra – 1956-cı il fevralın 14-də fəaliyyətə başladı. Bakı studiyası əvvəlcə həftədə iki, sonra üç dəfə 2 saatlıq proqramla efirə çıxırdı.

1957-ci ildən Azərbaycan televiziyası efirə həftədə 5 dəfə çıxmağa başladı və verilişlərin gündəlik həcmi 2 saat 20 dəqiqəyə çatdırıldı.

1962-ci ildə gündəlik efirə çıxan proqramların həcmi 7 saatadək artmışdı.

Azərbaycan televiziyasının gündəlik veriliş və proqramları 2005-cı ilin yanvarından 24 saatlıq fasiləsiz yayıma keçdi.

Televiziya rəssamının fəaliyyəti, əsasən, iki istiqamətdə inkişaf edir: **sənoqrafik dizayn** – müxtəlif verilişlər (disput, tok-şou, konsert) üçün studiyanın tərtibatı və **kompüter qrafikası** (ekran dizaynı, kompüter başlıqları və s.). Televiziya verilişlərinin hazırlığında işıq, geyim, qrim və s. üzrə rəssamlar da iştirak edirlər.

Sənoqrafik dizayn

Kompüter qrafikası

Bilirsinizmi?

Televiziya yayımı müxtəlif məqsədlərlə aparılır və fərqli auditoriyalara yönləndirilir. Bu gün televiziyanın məktəb televiziyası forması da mövcuddur. Yuxarı sinif şagirdləri yayım şəbəkəsini, telerubrikaları müəyyən edir, videodərslər, süjetlər, reportajlar (hadisə yerindən xəbərlər) çəkir və müzakirə edərək məktəb televiziyasının bütün süjetlərini ardıcılıqla düzürlər.

Əgər kinematoqraf ekran seyrinə kollektiv baxış və bir-biri ilə şərik münasibət xarakteri vermişdisə, televiziya bizi ekranla təkbətək qoydu. O bizim həmsöhbətimizə, qonağımıza, bəzən isə az qala evimizin sahibinə çevrildi.

Rəssam fəaliyyətə başlayanda bütün işlər sənət əsərinə çevrilir. Televiziya verilişi də istisna deyil. Televiziya da karandaş, fotoaparət kimi yalnız vasitədir, onu sənətə çevirənsə rəssamın istedadı və yaradıcılığıdır. Teleyayımın istənilən növü (hava proqnozu və reklamdan ta idman oyunlarının, konsert və bayram paradlarının yayımınadək) sənət əsəri ola bilər.

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar

Təchizat: videokamera, smartfon və ya planşet, internet, kompüter

Müəyyən edin

1. Konkret televiziya verilişi, telereportaj və ya müsahibədə rəssamın rolunu təhlil edin.

Yaradıcı fəaliyyət

2. **a)** Öz şəhəriniz (kəndiniz) barədə telesüjet hazırlayın və çekiliş üçün ən çoxu üç obyekt (görməli yer, memarlıq abidəsi və s.) seçin. Bu obyektlər barədə əvvəlcədən yazılmış mətni kadr arxasında oxumaq olar. **b)** Hər hansı bir muzey haqqında telereportaj hazırlayın. Bunun üçün muzeyə ekskursiyaya getmək, onun funksiyası, ekspozisiyası, muzey sərgilərinin fəaliyyətindəki yeniliklərlə tanış ola bilərsiniz. Öz aranızda iş bölgüsü aparın.
3. “Televiziya mənim həyatımda” (“Mənim sevimli televiziya verilişim” və s.) mövzusunda analitik (fərdi və kollektiv) araşdırmada televiziyanın informasiya-ekran xüsusiyyətlərinin nə demək olduğunu, onun tamaşaçıya və şəxsən sizə təsirini açın. Məktəb televiziyası yaratmağa cəhd edin. Bu, məktəb mövzusunda süjetin hazırlanma prosesində özünü ssenari müəllifi, rejissor, quruluşçu rejissor, rəssam, aparıcı, yaxud aktyor kimi sınamaq üçün əla imkandır. Televiziya proqramlarının yaradılması üzərində iş özünü fərd olaraq, yaxud qrupda göstərmək, öz işinizin nəticəsini hamı ilə bölüşmək imkanı verir. Artıq bu gün məktəblərin əksəriyyətində şagirdlər belə layihələr üzərində çox aktiv çalışırlar. Məktəb televiziyasındakı verilişlərin bir neçə rubrikası bunlardır: “Sinfimizin həyatından”, “Maraqlıdır”, “Məktəbin həyatından”, “Əlamətdar günlər” və s. Bayram tədbirlərinin, açıq dərslərin lent yazısı da məktəb televiziyasında nümayiş etdirilə bilər.

Özünüzü yoxlayın

- ✓ Kinofilm teleserialdan və ya tok-şoudan nə ilə fərqlənir?
- ✓ Televiziya və internet müasir insan üçün niyə belə vacibdir?

ÜMUMİLƏŞDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

Özünüzü yoxlayın

Verilmiş əsərlərin hansı sənət növünə aid olduğunu müəyyən edin.

ƏZİZ DOST!

Dərsliyin səhifələrində təsviri sənətdəki yeni baxış və yeni anlayışlarla tanış oldunuz. Siz bu tükənməz ələmi dərk etməyə doğru ilk addımlar atdınız. Bu addımlar – sizin bu sənətləri gələcəkdə də dərk etməyinizin təməlidir.

Bütün təsviri sənət tarixində XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəlləri incəsənəti qavramaq üçün ən mürəkkəb dövrlərdən biri hesab olunur. Həç bir əsr bu qədər faciəvi sosial sarsıntı, belə dəhşətli dünya müharibələri, bu qədər heyrətləndirici elmi-texniki tərəqqi, belə geniş milli-azadlıq hərəkatı görməmişdir. Bütün baş verənlər incəsənətdə dərin və ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu, onun yeni və orijinal inkişaf yollarını müəyyənləşdirdi.

Həmin vaxtın bədii situasiyasının unikal olması ondan ibarət idi ki, özündən əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq realizmlə, demək olar ki, eyni vaxtda bəzən onunla zidd olan yeni üslub, cərəyan və istiqamətlər meydana çıxır və formalaşırdı. XX əsrin incəsənəti bir tərəfdən köhnə bədii ənənələrdən imtina, keçmişin klassik irsini yenidən, yaradıcı şəkildə dərk etmək cəhdi kimi, digər tərəfdən isə həç bir çərçivə və şərtliliklə məhdudlaşdırılmayan cəsarətli yeniliklər, eksperimentlər kimi qavranılır.

XX əsrdə hər bir rəssam öz üslubunu, öz tərzini yaratmağa, öz dəstxətini təsdiqləməyə can atırdı. O, ilk dəfə öz zövqünə və şövgünə yönəlmək üçün real imkan əldə etmişdi. Həç vaxt rəssam öz yaradıcılığında bu qədər sərbəst və azad olmamışdı.

İncəsənətdə sintez ideyası XX əsrdə çox doğma göründü. O, yeni növlərlə zənginləşdi: fotoqrafiya, kinematoqraf, televiziya, video, kompüter qrafikası, dizayn – bu dövrün səciyyəvi əlamətlərinə çevrildi. Realist heykəltəraşlıq və rəngkarlığın əvəzinə kollaj, art-obyekt, instalyasiya gəldi. Rəssamlar əsrlərlə yalnız fırça və boyalarla işləmişdilər, XX əsrdə isə kompüter texnologiyalarından bəhrələnməyə başladılar. Bununla yanaşı, tarix göstərdi ki, təsvirin həç bir növü özündən əvvəlkinə ləğv etmir, əksinə, yalnız rəssamın ifadə imkanlarını genişləndirir.

Gələcəkdə hansı sahəni seçəcəyinizdən asılı olmayaraq incəsənətin bədii ifadə xüsusiyyətlərini bilmək sizin hər birinizə gərəklidir. Bu biliklər tamaşa və film yaradıcılarının çatdırmaq istədiklərini daha yaxşı anlamaq üçün tamaşaçı olaraq sizə lazımdır. Bu biliklər öz video, foto və internet bildirişlərin müəllifi kimi sizlərə gərək olacaq. Mədəniyyət və incəsənət insan fəaliyyətinin bütün sahələrində yaradıcılığın təməlidir.

Təsviri sənətin məktəbdə tədrisi başa çatır, amma bu sizin sonsuz İNCƏSƏNƏT yolunda irəliləyişinizin yalnız başlanğıcıdır.

İncəsənət – sizin əbədi yol yoldaşınız və dostunuzdur!

Təmiz rəng	– rəng dairəsindəki bütün əsas rənglər və onların çalarları.
Kubizm	– (<i>fr. cubisme, cube</i> – kub) – XX əsrin əvvəllərində ilk nəhəng formalist cərəyan. Klassik incəsənətin böhran keçirməsi kubizmin yaranmasını şərtləndirmişdi. Rəssamlar naturanın əsasında sadə həndəsi formaların durduğu fikrini əsas götürürdülər.
Monoxrom	– (<i>yun. – birrəngli</i>) – bir rənglə işlənmiş; bir rəng daşıyan.
Kollaj	– (<i>fr. collage</i>) – təsviri sənətdə üsul və texnika. Rəng və fakturaya görə fərqlənən hər hansı bir səth üzərinə yapışdırılmış müxtəlif materiallar.
Sürrealizm	– (<i>fr. surrealisme</i> – realizmdən üstün) – XX əsrin birinci yarısında dünya incəsənətindəki bədii istiqamət. Sürrealizm qəribəliyi, ağıla ziddiliyi, ümumi qəbul olunmuş standartlara uğunsuzluğu ilə xarakterizə olunur. Hərəkətin özü müxtəlif olsa da, ümumi məqsəd – şüuraltı yaradıcı qüvvənin azadlığı və ağıl üzərində üstünlüyündən ibarət idi.
Abstraksionizm (abstrakt incəsənət), mücərrəd incəsənət	– (<i>lat. abstractio</i>) – XX əsr təsviri sənətində formalist (rəsmiyyətçi) cərəyan. Rəssamlar təsviri sənətin növlərində reallığın təsviri əlamətlərindən imtina etmişlər. Bədii yaradıcılıqdan tamamilə uzaqlaşan rəssam əsərlərinin kompozisiyası müxtəlif səthlərdən, rəngli hissələrdən, xətlərdən ibarət idi.
Modernizm	– (<i>ital. modernismo</i> – müasir cərəyan) – XIX əsrin ikinci yarısı – XX yüzilliyin ortalarında incəsənətdə mövcud olan bədii cərəyanların məcmusu. İmpressionizm, postimpressionizm, kubizm, abstrakt incəsənət daha mühüm modernist meyillər idi. Modernizm – klassik ənənələrə yenidən baxışın başlanğıcı hesab olunur.
Avanqard (avanqardizm)	– (<i>fr. avantgarde</i> – irəli, mühafizə) – XIX–XX əsrlərdə dünyada, ən əsası – Avropa incəsənətində yaranmış cərəyanların ümumiləşdirilmiş adı. “Avanqard” anlayışı fransız mənşəlidir, tərcümədə “irəli” və “mühafizə” mənasını verən iki sözdən ibarətdir.
Ekspressionizm	– (<i>fr. expressionnisme</i> – ifadə) – XX əsrin əvvəllərində Avropa incəsənətində bədii cərəyan. I Dünya müharibəsinin dəhşətlərindən mənəvi sarsıntı keçirən rəssamlar əsərlərində bilərəkdən öz hislərini ifadə edirdilər. Müharibəyə etirazın ifadəsi kimi meydana gəlmiş, I Dünya müharibəsindən sonra Almaniyə və Avstriyada xüsusilə geniş yayılmışdı. Əsərlərin əsas motivləri və obrazları – şəhər mənzərəsinin fonunda dağıntılar, ölüm, xəstəlik, faciə, dəhşət, dərin kədər idi.
Konstruktivizm	– (<i>fr. constructivisme, lat. constructio</i> – tikili) – XX əsrin 20–30-cu illərində inkişaf etmiş, bədii obrazın əsasını kompozisiyanın deyil, konstruksiyanın təşkil etdiyi avanqard üslub (metod, istiqamət). Formaların ciddiliyi, həndəsiliyi, lakonikliyi və zahiri görünüşün əzəmətliliyi ilə səciyyələnir.
Kinetik sənət, yaxud kinetizm	– (<i>yun. kinetikos</i> – hərəkətə gətirən) – müasir incəsənətdə formanın hərəkəti ideyasına əsaslanan, hərəkət edən obyektlərin geniş tətbiqi ilə əlaqəli cərəyan. Kinetizm işıq və hərəkətin köməyi ilə sənət əsəri yaratmağın mümkünlüyü barədə təsəvvürə əsaslanır.
Nonkonformizm	– (<i>ing. nonconformism</i> (<i>non</i> – yox + <i>conformis</i> – oxşar) – qeyri-oxşar) – hamı tərəfindən qəbul edilmiş qaydaların, dəyərlərin, ənənələrin və qanunların inkar edilməsi. “Neqativizm” anlayışının sinonimi.

Tematik janr	– (<i>rus. tema</i> – mövzu) – süjetli əsərlərin müxtəlifliyidir. Buraya tarixi, məişət, batal, animalistik, mifoloji və digərləri daxildir.
Sərt üslub	– 1950-ci illərin sonu – 1960-cı illərin əvvəlində yaranmış rəngkarlıq üslubu.
Biennale	– hər iki ildən bir keçirilən bədii sərgi, festival və ya yaradıcılıq müsabiqəsi.
Dəzgah qrafikası	– təsviri sənətin qrafika növünün inkişaf sahəsi, molbert üzərində yaradılan qrafik əsərlərdir. Onların yaradılmasında tuş, qara quş, karandaş və kömürdən istifadə edilir.
Səhnəqrafiya	– (teatr-dekor sənəti) – tamaşa tərtibatı və onun təsviri-plastik obrazının yaradılmasının bədii fəaliyyət növü.
Fotoqrafiya	– (<i>yun. phos</i> – işıq + <i>grapho</i> – yazıram) – təsviri sənətin yeni növüdür. Burada işıq, rəng, format, kompozisiya, plan, çəkiliş rakursu – təsviri ifadə vasitəsidir.
Obskura kamerası	– (<i>lat. camera obscura</i> – qaranlıq otaq) – obyektlərin optik təsvirini almağa imkan verən qurğunun (qutu) ən sadə növü. Işıq şüaları dəliyin içindən keçərkən ekranda çevrilmiş təsvir yaradır.
Qrafik redaktor	– istifadəçiyə kompüterin ekranında təsvir yaratmaq və onu redaktə etmək üçün proqram. Təsvirləri <i>JPEG</i> , <i>PNG</i> , <i>GIF</i> və bu kimi müxtəlif formatlarda saxlamaq olar.
Kinematograf	– (<i>yun. hərəkət, təsvir etmək</i>) – insanın hərəkət edən təsvirlərin yaradılmasından ibarət fəaliyyət sahəsi. Bəzən həm də sinematograf və kinematografiya da adlandırılır.
Animasiya	– (<i>fr. animation</i> – canlandırma, diriltmə) – cizgi filminin Qərbdəki adı; kino sənəti növü və onun əsəri (cizgi filmi), həmçinin cansız, hərəkətsiz obyektlərin köməyi ilə hərəkət illüziyası yaratmaq imkanı verən müvafiq texnologiya. Animasiya və ya cizgi filminin yaradılması ilə məşğul olan rəssama animator deyilir.
Pantomim	– sözlərdən istifadə etmədən bədii obrazın yaradılmasında insan bədəninin hərəkətləri (plastikası) əsas vasitə sayılan səhnə incəsənəti.
Anime	– (<i>yap. anime</i>) – yapon cizgi filmi və ya animasiyası. Anime bütün yaş dövrləri üçün hazırlanır.
Komiks	– (<i>ing. comic</i> – gülməli) – vahid hekayəni təşkil edən qısa mətnli şəkil silsiləsidir. Yumoristik, macəra, fantastik, tarixi və digər komikslər olur.
Qraffiti	– (tək halda – <i>graffito</i> ; <i>ital. – graffito</i> , cəm halda – <i>graffiti</i>) – XX əsrin son rübündə avanqardizm cərəyanı, divarda və digər səthlərdə boya və yaxud mürəkkəblə cızılmış, yazılmış və ya çəkilmiş təsvirlər, rəsmlər, ya da yazılar. Adıca sözlərin yazılışından təzərif rəsmlərədək küçə divarlarının boyanmasının istənilən növünü qraffitiyə aid etmək olar. Bir incəsənət növü kimi qraffitinin də öz üslubu və cərəyanları var.
Karikatura	– (<i>ital. caricatura</i> – yükləmək, şişirtmək) – bilərəkdən komik effektin yaradıldığı, adamları ifşa etmək, yaxud onlara gülmək məqsədilə vücutun, simanın, geyimin, davranış tərzinin xarakterik cəhətlərinin şişirdildiyi və qabardıldığı təsvirləri (çox zaman qrafikada, satirik formada) birləşdirən xüsusi təsviri sənət janrıdır.
Şarj	– (<i>fr. charger</i> – şişirtmək, artırmaq) – karikaturanın bir növü, insanın xarakterik cizgilərinin dəyişdirildiyi və yaxud vurğulandığı yumoristik və satirik təsviridir. Şarjin əsasında portret durur və o, inkişaf edən süjet tələb etmir. Termindən bütün incəsənət növlərində istifadə edilsə də, təsviri sənət sahəsində maksimal istifadə olunur.

Təsviri incəsənət – 9
Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinfi üçün
“Təsviri incəsənət” fənni üzrə dərslik

Tərtibçi heyət:

Müəllif	Kəmalə Əhməd qızı Cəfərzadə
Elmi redaktoru	Z.Əliyev , Azərbaycanın əməkdar incəsənət xadimi
Dil redaktoru	K.Cəfərli
Bədii redaktoru	N.Novruzov
Texniki redaktoru	G.Səfərova
Dizaynerləri	G.Səfərova, J.Muradova
Rəssamları	A.Dadaşov, T.Məmmədov
Korrektoru	A.Məsimov

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
03.06.2016-cı il tarixli 369 №-li
əmrinə əsasən təsdiq olunmuşdur.

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2016

Kağız formatı: 70 x 100/16. Səhifə sayı 136. Fiziki çap vərəqi: 8,5.
Tirajı: 112500. Pulsuz.

“Çaşıoğlu” mətbəəsində çap edilmişdir.